

Raport diagnostyczny

Portret partnerstwa

Radom wraz z gminami z obszaru funkcjonalnego

miasto
Radom

gmina
Gózd

miasto i gmina
Iłża

gmina
Jastrzębia

gmina
Jedlińsk

miasto i gmina
Jedlnia-
Letnisko

gmina
Kowala

miasto
Pionki

gmina
Przytyk

miasto i gmina
Skaryszew

gmina
Wierzbica

gmina
Wolanów

gmina
Zakrzew

Raport diagnostyczny

Portret partnerstwa

**Radom wraz z gminami
z obszaru funkcjonalnego**

Raport diagnostyczny

Portret Partnerstwa Radom wraz z gminami z obszaru funkcjonalnego

Opracowanie

Związek Miast Polskich

Zespół autorski

Rada Partnerstwa pod przewodnictwem Radosława Witkowskiego Przewodniczącego RP,

Grupa Robocza pod przewodnictwem Karola Michalca Koordynatora GR,

Anna Krzyżanowska-Orlik (Doradca Partnerstw ZMP),

Artur Stelmach (Doradca Partnerstw ZMP),

Krzysztof Markiel (Koordynator Zespołu ZMP),

Łukasz Dąbrówka (Doradca Strategiczny ZMP),

- Zespół ZMP modelu funkcjonalno-przestrzennego (uzupełnić)

.....

.....

Kierownik projektu CWD

Jarosław Komża

2022 © Związek Miast Polskich

Skład Partnerstwa

- Gmina Miasta Radomia
- Miasto Pionki
- Gminy miejsko – wiejskie:
 - Iłża
 - Jedlnia-Letnisko
 - Skaryszew
- Gminy wiejskie:
 - Gózd
 - Jastrzębia
 - Jedlińsk
 - Kowala
 - Przytyk
 - Wierzbica
 - Wolanów
 - Zakrzew

Skład Rady Partnerstwa

- Pan Radosław Witkowski
- Przemysław Burek
- Piotr Leśnowolski
- Wojciech Ćwierz

Skład Grupy Roboczej

- Gmina Miasta Radomia:
 - Pani Katarzyna Bernat
 - Pani Anna Biesiadecka
 - Pani Sylwia Zielińska
- Miasto Pionki:
 - Pani Ewa Iwańska
 - Pani Monika Glińska
- Gmina Iłża:
 - Pan Paweł Chmielewski
 - Pani Magdalena Grzywacz
- Miasto Jedlnia-Letnisko:
 - Pan Artur Drózdź
 - Pani Ewelina Mosionek
- Gmina Skaryszew:
 - Pan Marian Ruszkowski
 - Pan Grzegorz Kalita
- Gmina Gózd:
 - Pan Jacek Krzemiński

- Pani Anna Kowalska
- Gmina Jastrzębia:
 - Pani Edyta Górską
 - Pan Paweł Głuchowski
- Gmina Jedlińsk:
 - Pan Andrzej Pawluczyk
 - Pan Grzegorz Walczak
- Gmina Kowala:
 - Pan Piotr Markiewicz
 - Pani Dorota Wąsik
- Gmina Przytyk:
 - Pani Magdalena Kowalczyk
 - Pani Karolina Suwalska
- Gmina Wierzbica:
 - Pan Maciej Kotowski
 - Pani Joanna Sowa
- Gmina Wolanów:
 - Pani Anna Wieteska
 - Pani Anna Okrój
- Gmina Zakrzew:
 - Pani Karolinę Korcz
 - Pani Katarzyna Wojcieszak

Spis treści

1. Wstęp	9
1.1. Kontekst prac nad raportem	9
1.2. Metodologia prac	9
2. Charakterystyka partnerstwa	11
2.1. Podstawowe informacje o partnerstwie	11
2.2. Delimitacja obszaru funkcjonalnego w strukturze przestrzennej województwa	17
3. Portret obszaru partnerstwa – diagnoza elementarna na podstawie danych statystycznych, badań ilościowych i jakościowych	19
3.1. Diagnoza sytuacji społecznej	19
3.2. Diagnoza sytuacji gospodarczej	68
3.3. Diagnoza sytuacji przestrzennej i środowiskowej	107
3.4. Wyniki badań mieszkańców i młodzieży	127
3.5. Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze partnerstwa oraz określenie wiodących funkcji na obszarze	128
4. Analiza potencjałów, barier i potrzeb rozwojowych obszaru partnerstwa	132
4.1. Potencjał obszaru partnerstwa	133
4.2. Bariery, problemy, deficyty obszaru partnerstwa	139
4.3. Determinanty potrzeb rozwojowych obszaru partnerstwa	148
4.4. Kluczowe wyzwania, kierunki strategicznej interwencji i współpracy	153
5. Wykazy i spisy	158
6. Załączniki	163

1. Wstęp

1.1. Kontekst prac nad raportem

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej partnerstwa „Radom wraz z gminami z obszaru funkcjonalnego” obrazuje potencjał społeczno-ekonomiczny obszaru, z uwzględnieniem przestrzennych uwarunkowań środowiskowo-infrastrukturalnych oraz identyfikuje wstępnie główne kierunki rozwojowe, będące podstawą jego konkurencyjności.

Dokument został opracowany w ramach projektu Centrum Wsparcia Doradczego, realizowanego na zlecenie Ministerstwa Funduszy Rozwoju Regionalnego. Materiał został opracowany przez Związek Miast Polskich oraz członków partnerstwa.

Celem dokumentu jest ukazanie problemów partnerstwa ograniczających jego rozwój oraz zidentyfikowanie potencjałów wewnętrznych będących podstawą dla ukierunkowania rozwoju. Diagnoza jest jednocześnie otwarciem procesu kształtowania dokumentu strategicznego, który określi możliwe kierunki rozwojowe w perspektywie 2022-2030, sprzyjające poprawie jakości życia mieszkańców, a także wzrostowi konkurencyjności partnerów.

Diagnoza ma charakter obszarowy i każdorazowo kończy się wnioskami. W opracowaniu uwzględniono dostępne dane źródłowe (dane statystyczne, dokumenty strategiczne partnerów, opracowania tematyczne) oraz informacje wygenerowane w trakcie procesu (badania, ankiety, warsztaty).

1.2. Metodologia prac

Diagnoza sporządzona została w oparciu o podstawowe dane statystyczne i porusza najważniejsze zagadnienia dla rozwoju obszaru Partnerstwa.

Zakres czasowy opracowania obejmuje - co do zasady lata 2010-2020 a tam, gdzie było to możliwe wykorzystano najbardziej aktualne na dzień sporządzenia opracowania informacje, w niektórych przypadkach nie było możliwe uzyskanie danych z ww. przedziału czasowego, z powodu braków w statystyce lub nieporównywalności danych.

Dane wykorzystane do analizy pochodzą przede wszystkim z krajowej statystyki publicznej (m.in.: Główny Urząd Statystyczny, Ministerstwo Finansów, właściwych miejscowo Urzędów Skarbowych), zasobów informacyjnych jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w skład Partnerstwa oraz Związku Miast Polskich m.in. w ramach Monitora Rozwoju Lokalnego (zasoby internetowe wg. dostępu aktualnego na 09.2022 r.).

Ważnym punktem odniesienia w procesie analitycznym, w tym formułowania wniosków, były dane oraz informacje zawarte w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze oraz dane dotyczące całego kraju.

Analiza danych statystycznych została uzupełniona ankietowymi badaniami mieszkańców i młodzieży, jak również informacjami uzyskanymi na spotkaniu z przedsiębiorcami oraz wnioskami i informacjami uzyskanymi podczas prac Grupy Roboczej.

Diagnoza składa się z trzech zasadniczych części:

1. Charakterystyki Partnerstwa zawierającej podstawowe informacje,
2. Charakterystyki partnerstwa, dokonanej w wymiarze społecznym, gospodarczym, przestrzennym oraz funkcjonalnym,
3. Analizy potencjałów, barier i potrzeb rozwojowych obszaru partnerstwa wraz z identyfikacją głównych wyzwań i strategicznych kierunków współpracy.

Ze względu na brak przynależności do Partnerstwa tylko jednej gminy z terenu powiatu radomskiego - gminy wiejskiej Pionki, otaczającej terytorialnie miasto Pionki, analizę sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej, z uwagi na występujące powiązania funkcjonalne przeprowadzono z uwzględnieniem tej gminy. Natomiast analiza kondycji finansowej samorządów wchodzących w skład Partnerstwa z uwagi na autonomiczność budżetów poszczególnych JST, niezależną od występujących powiązań funkcjonalnych i położenia geograficznego, przeprowadzono bez uwzględnienia gminy wiejskiej Pionki.

Przyjęty układ i metodologia diagnozy umożliwiają przeprowadzenie analizy sytuacji, posiadanych potencjałów rozwojowych i zasobów oraz występujących problemów i zjawisk niepożądanych na terenie partnerstwa, a następnie przeprowadzenie procesu wnioskowania wraz z rozpoznaniem wspólnych kierunków rozwojowych i interwencji stanowiących punkt wyjścia do kolejnego rozdziału dokumentu.

2. Charakterystyka partnerstwa

2.1. Podstawowe informacje o partnerstwie

Partnerstwo Radom wraz z gminami z obszaru funkcjonalnego to wspólna inicjatywa większości gmin¹ z terenu powiatu radomskiego oraz miasta Radomia. Obszar powiatu został wskazany w „Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze”² jako regionalny obszar strategicznej interwencji – Radomski Obszar Strategicznej Interwencji (ROSI). Dodatkowo, trzy jednostki z terenu ROSI zostały zaliczone w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego do dwóch typów krajowych obszarów strategicznej interwencji:

- miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze: miasto Radom,
- obszary zagrożone trwałą marginalizacją: Gmina Iłża i Gmina Pionki.

Podstawą działania Partnerstwa w aspekcie formalno-prawnym i instytucjonalnym jest powołane 05 lipca 2016 r. Stowarzyszenie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego.

Partnerstwo obejmuje swym zasięgiem terytorium 2 gmin miejskich, 3 miejsko-wiejskich oraz 8 wiejskich. Obszar Partnerstwa zajmuje powierzchnię 1 412 km² (4% powierzchni województwa mazowieckiego), a na koniec 2021 r. zamieszkiwało go 348,8 tys. mieszkańców (6,6% ludności Mazowsza).

¹ Wg stanu na wrzesień 2022r. członkiem Stowarzyszenia ROF nie jest gmina wiejska Pionki

² Dokument przyjęty Uchwałą nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r. w sprawie Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+

Tabela 1. Skład Stowarzyszenia Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego

Nazwa JST	Typ gminy	Liczba ludności w 2021r. [os.]	Powierzchnia [km ²]
m. Pionki	miejska	17 581	18
Gózd	wiejska	9 104	78
Iłża	miejsko-wiejska	14 357	256
Jastrzębia	wiejska	6 989	90
Jedlińsk	wiejska	14 627	139
Jedlnia-Letnisko	miejsko-wiejska*	12 948	66
Kowala	wiejska	12 318	75
Przytyk	wiejska	7 250	134
Skaryszew	miejsko-wiejska	14 906	171
Wierzbica	wiejska	9 466	94
Wolanów	wiejska	8 891	83
Zakrzew	wiejska	13 482	96
Radom	miejska (miasto na prawach powiatu)	206 946	112

*zmiana typu gminy z wiejskiej na miejsko-wiejską z dniem 01.01.2022

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Misja Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego oparta jest na czterech elementach:

- Konkurencyjność w skali interregionalnej;
- Wzrastający poziom życia mieszkańców;

- Współpraca Radomia z gminami ROF oraz powiatem radomskim;
- Zasady zrównoważonego rozwoju.

Celami Stowarzyszenia są:

- 1) wspieranie zrównoważonego rozwoju i zwiększenia konkurencyjności ROF w skali interregionalnej, w tym: wzmocnienia zdolności instytucjonalnych, przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego, poprawy funkcjonalności oraz stanu środowiska przyrodniczego ROF;
- 2) upowszechnianie idei samorządności lokalnej i regionalnej oraz wspieranie jej rozwoju;
- 3) reprezentowanie i ochrona wspólnych interesów członków Stowarzyszenia;
- 4) wspomaganie członków w realizacji zadań własnych i zleconych;
- 5) Pozyskiwanie środków zewnętrznych, tj. funduszy krajowych i zagranicznych w tym funduszy Unii Europejskiej, na realizację wspólnych zadań;
- 6) opracowanie i realizacja ponadlokalnej strategii rozwoju Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego;
- 7) inicjonowanie i wspomaganie współpracy między członkami Stowarzyszenia w zakresie przygotowania oraz realizacji projektów i przedsięwzięć finansowanych w ramach środków krajowych zagranicznych w tym funduszy Unii Europejskiej;
- 8) współpraca z regionalnymi, krajowymi i międzynarodowymi organizacjami mającymi na celu wspieranie rozwój i promocję turystyki;
- 9) promocja Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego;
- 10) aktywizacja samorządów i ludności w procesie rozwoju Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego;
- 11) działalność wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych;
- 12) działalność wspomagająca rozwój gospodarczy na terenie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego;
- 13) działania na rzecz ekologii i ochrony zwierząt oraz dziedzictwa przyrodniczego skutków zmian klimatu poprzez BZI;
- 14) działania na rzecz integracji europejskiej oraz rozwój kontaktów społecznych;
- 15) wspieranie rozwoju kultury i sztuki oraz ochrona dziedzictwa kulturowego;
- 16) wspieranie prawidłowego rozwoju dzieci i młodzieży;
- 17) edukacja ekologiczna;
- 18) wspieranie środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz osób chorych i niepełnosprawnych;
- 19) wspieranie działalności oświatowej, naukowej i naukowo-technicznej;
- 20) promocja i wspieranie działań związanych z kulturą fizyczną, sportem, rekreacją i turystyka;

- 21) wspieranie inicjatyw samorządowych i społecznych na rzecz budowy dróg, ścieżek rowerowych, sieci wodociągowych i kanalizacyjnych;
- 22) działalność na rzecz ochrony zdrowia i pomocy społecznej;
- 23) realizacja projektów finansowanych lub współfinansowanych ze źródeł zewnętrznych;
- 24) realizacja badań dotyczących Radomskiego obszaru funkcjonalnego objętego ponadlokalną strategią rozwoju, monitorowanie wdrażanie ponadlokalnej strategii rozwoju i operacji będących przedmiotem wsparcia, oraz przeprowadzenie innych działań ewaluacyjnych związanych z ponadlokalną strategią rozwoju;
- 25) transport publiczny współpraca pomiędzy ośrodkami, opracowywanie planów transportowych i ich realizacja.

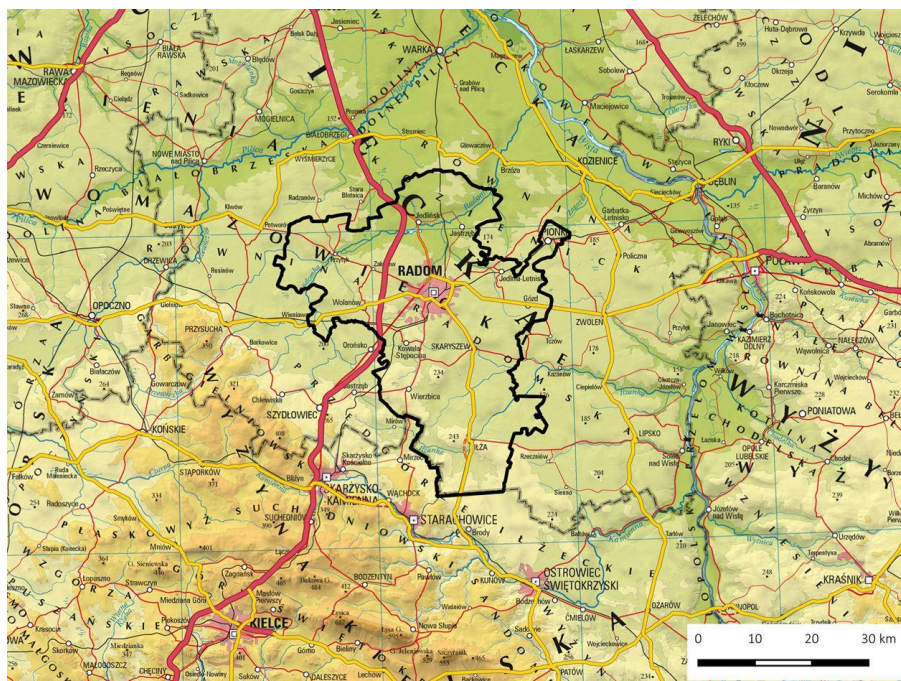
Organem decyzyjnym partnerstwa jest **Rada Partnerstwa**, którą stanowi Zarząd Stowarzyszenia ROF.

Zarządzanie operacyjne i realizację działań w partnerstwie powierzono **Grupie Roboczej**, którą tworzą Koordynator Grupy Roboczej oraz przedstawiciele jednostek samorządowych wchodzących w skład Partnerstwa.

Działania w ramach Partnerstwa prowadzone są w oparciu o Plan Pracy przyjęty przez Radę Partnerstwa dnia 30 maja 2022 roku. Określono w nim harmonogram oraz zakres i podział zadań poszczególnych podmiotów, a także wskazano zakres i sposób włączania w proces projektowy interesariuszy. Grupę interesariuszy stanowią instytucje i organizacje istotne z punktu widzenia celów partnerstwa, w tym samorząd wojewódzki i samorząd powiatowy, jak również lokalni liderzy, w szczególności przedstawiciele środowisk społecznych i gospodarczych.

Obszar partnerstwa **położony jest** w południowej części województwa mazowieckiego. Sąsiaduje z powiatami województwa mazowieckiego (szydłowiecki, przysuski, białobrzegi, kozienicki, zwoleński i lipski) oraz świętokrzyskiego (starachowicki). Teren Partnerstwa przecinają trzy **drogi krajowe** (S7, S12 i DK nr 9) które zapewniają połączenia ze stolicą województwa, a także regionami sąsiednimi. Radom dzieli od Warszawy oraz Lublina odległość 110 km, a od Kielc 82 km.

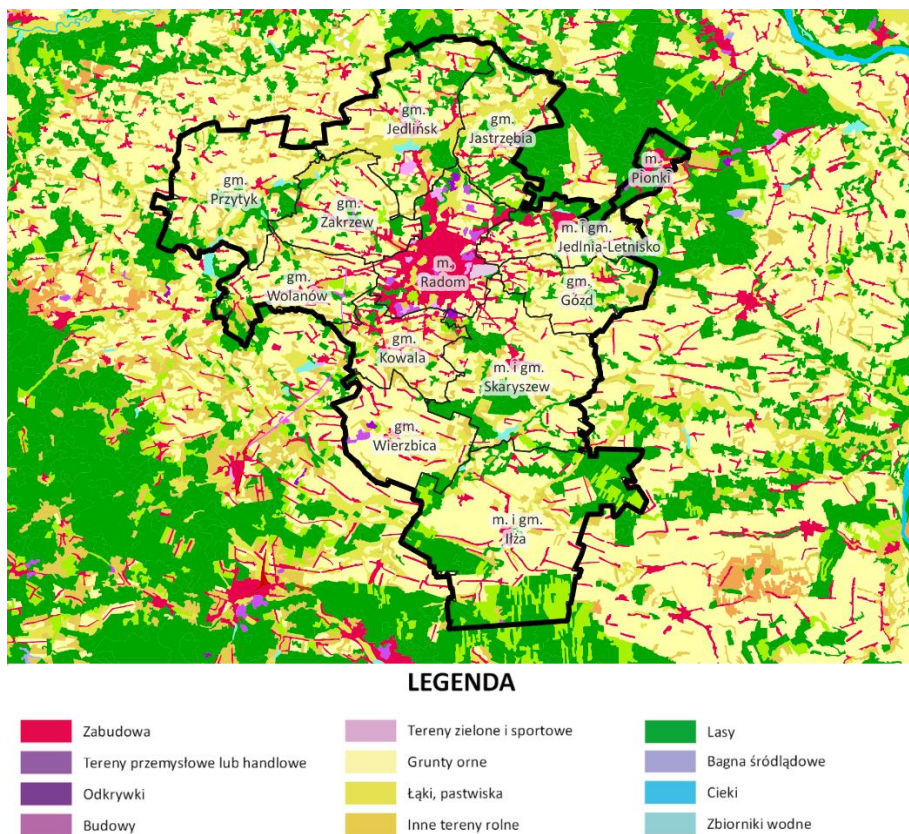
Ryc. 1. Położenie obszaru Partnerstwa

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych GUGiK oraz GDDKiA

Większość obszaru wykorzystywana jest rolniczo, jednak znaczący udział mają obszary zurbanizowane. Wynika to z funkcjonowania na terenie Partnerstwa dużego miasta oraz przekształceń wielu miejscowości, które administracyjnie przynależą do obszarów wiejskich, ale utraciły już w znacznym stopniu rolniczy charakter.

Ryc. 2. Klasy pokrycia terenu obszaru Partnerstwa

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych CLC_2018. Projekt Corine Land Cover 2018 w Polsce został zrealizowany przez Instytut Geodezji i Kartografii i sfinansowany ze środków Unii Europejskiej. Wyniki projektu zostały pozyskane ze strony internetowej Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska clc.gios.gov.pl

2.2. Delimitacja obszaru funkcjonalnego w strukturze przestrzennej województwa

W Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze wyznaczono dwa typy obszarów strategicznej interwencji (OSI) na poziomie regionalnym:

1. problemowe (NUTS 3): ciechanowski, ostrołęcki, płocki, radomski, siedlecki, żyrardowski, warszawski zachodni, warszawski wschodni i miasto Warszawa,
2. bieguny wzrostu: – miejskie obszary funkcjonalne: • miejski obszar funkcjonalny Warszawy (region Warszawski stołeczny) jako istniejący biegun wzrostu, • miejskie obszary funkcjonalne miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze oraz Płocka, Siedlec i Żyrardowa jako potencjalnych biegunów wzrostu.

OSI określone na poziomie województwa obejmują także OSI z poziomu krajowego, wskazane w SOR oraz KSRR 2030, tj. obszary zagrożone trwałą marginalizacją (101 gmin w województwie mazowieckim, m.in. gm. Iłża, gm. Pionki) oraz miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze – m.in. Radom, Ciechanów, Ostrołęka.

OSI problemowe obejmują podregiony NUTS 3 województwa mazowieckiego. Wyznaczone zostały w celu zniwelowania istniejących problemów i barier dla rozwoju nowych lub istniejących funkcji i poprawy warunków życia mieszkańców w podregionach województwa mazowieckiego.

Zgodnie z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze interwencja w Radomskim Obszarze Strategicznej Interwencji zorientowana będzie na pobudzenie społeczno-gospodarcze, w tym restrukturyzację branż przemysłowych, aktywizację zawodową osób długotrwale bezrobotnych, wzmocnienie bazy dochodowej samorządów lokalnych i poprawę warunków życia mieszkańców.

Wysoki potencjał w postaci bazy przemysłowej miast oraz funkcjonowanie uczelni wyższych, instytucji naukowych i klastrów powinny stanowić podstawę rozwoju nowych branż, w celu rozwoju lokalnych rynków pracy. Szanse na rozwój i wzmocnienie konkurencyjności przedsiębiorstw, stwarzają także specjalizacje produkcji rolniczej podregionu.

Poprawa dostępności komunikacyjnej wewnątrz obszaru, zwłaszcza za pomocą zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu publicznego i niezmotoryzowanego przyczyni się do zwiększenia mobilności mieszkańców i wpłynie pozytywnie na ich aktywizację społeczną oraz zawodową.

Wspierane będą działania na rzecz podniesienia jakości kapitału ludzkiego i społecznego, zwłaszcza poprzez rozwój oferty edukacyjnej, w tym ukierunkowanej na podnoszenie lub zmianę kwalifikacji zawodowych osób dorosłych.

Zapewnienie atrakcyjnej oferty edukacyjnej będzie także kluczowe dla zatrzymania ludzi młodych w podregionie. W tym celu niezbędna będzie także poprawa dostępności do usług i infrastruktury społecznej w zakresie ochrony zdrowia.

Działania w OSI radomskim skoncentrowane będą na wskazanych poniżej obszarach.

1. Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru poprzez:
 - rozwój skoordynowanej oferty inwestycyjnej, w tym zapewnienie terenów inwestycyjnych i poprawę ich dostępności transportowej,
 - zapewnienie atrakcyjnej oferty edukacyjnej i wzbogacenie bazy dydaktycznej,
 - aktywizację osób bezrobotnych i wspieranie przedsiębiorczości, w tym przez wspieranie uczenia się przez całe życie, doradztwo i kształcenie zawodowe, zapewnienie opieki nad dziećmi,
 - rozwój instytucji otoczenia biznesu,
 - poprawę dostępu do infrastruktury zdrowotnej i specjalistycznej opieki zdrowotnej,
 - rozwój strefy okołolotniskowej oraz budowę bazy logistycznej.
2. Poprawa dostępności obszaru poprzez:
 - rozwój transportu kolejowego z wykorzystaniem nowych i zmodernizowanych linii kolejowych oraz uzupełnienie sieci przystanków,
 - rozwój i poprawę jakości zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu zbiorowego,
 - rozwój sieci tras rowerowych i infrastruktury dla pieszych.

3. Portret obszaru partnerstwa – diagnoza elementarna na podstawie danych statystycznych, badań ilościowych i jakościowych

3.1. Diagnoza sytuacji społecznej

Syntetyczny wskaźnik rozwoju dla **wymiaru społecznego**³ do 2019r. przybierał wartości dodatnie, co oznacza, że sytuacja partnerstwa była korzystniejsza niż średnia dla innych gmin o podobnym profilu społeczno-gospodarczym. Niemniej jednak spadkowy trend parametrów nie został zahamowany i w 2020r. po raz pierwszy wskaźnik kształtował się poniżej średniej dla grupy porównawczej.

W latach 2016-2020 sytuacja poprawiła się istotnie w 2017r., głównie za sprawą składowych „Demografia” oraz „Kapitał społeczny”. Po tym dobrym okresie współczynniki systematycznie spadały by powrócić do poziomów z roku 2016. Sytuacja uległa pogorszeniu za sprawą obszarów:

- dostępność i jakość zasobów mieszkaniowych w gminie, który spadł z (-15) w 2016r. do (-0,29) w roku 2020;
- poziom bezpieczeństwa, który w odniesieniu do grupy porównawczej kształtuje się sporo powyżej średniej (0,47 w 2016r. i 0,36 w 2020r.);

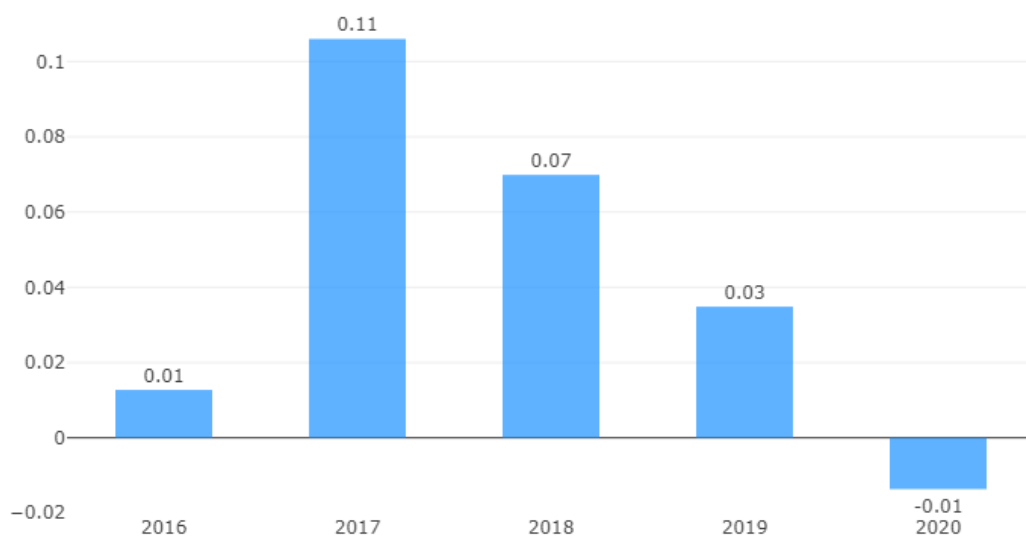
W pozostałych obszarach sytuacja się poprawiła:

- dostępność i jakość infrastruktury pozostają nadal poniżej średniej dla grupy porównawczej, i po chwilowej poprawie wróciły niemal do stanu wyjściowego (z (-0,32) w 2016 r. do (-0,31) w 2020 r.);

³ Wylizanie wartości wskaźników syntetycznych dla partnerstwa opiera się na średniej (ważona wg liczby mieszkańców) dla wartości syntetycznych poszczególnych gmin wchodzących w skład partnerstwa. W MRL dla każdej gminy wartości syntetyczne wylizane są w oparciu o relację jej wartości wskaźników do wartości średniej tego wskaźnika dla gmin z grupy funkcjonalnej (zdefiniowanej zgodnie z metodologią prof. Śleszyńskiego). Wartością syntetyczną dla partnerstwa jest średnia odpowiednich wskaźników gmin wchodzących w skład partnerstwa. Dla uwzględnienia różnicowania gmin w partnerstwie wartość syntetycznego wskaźnika dla partnerstwa jest średnią ważoną uwzględniającą liczbę mieszkańców poszczególnych gmin.

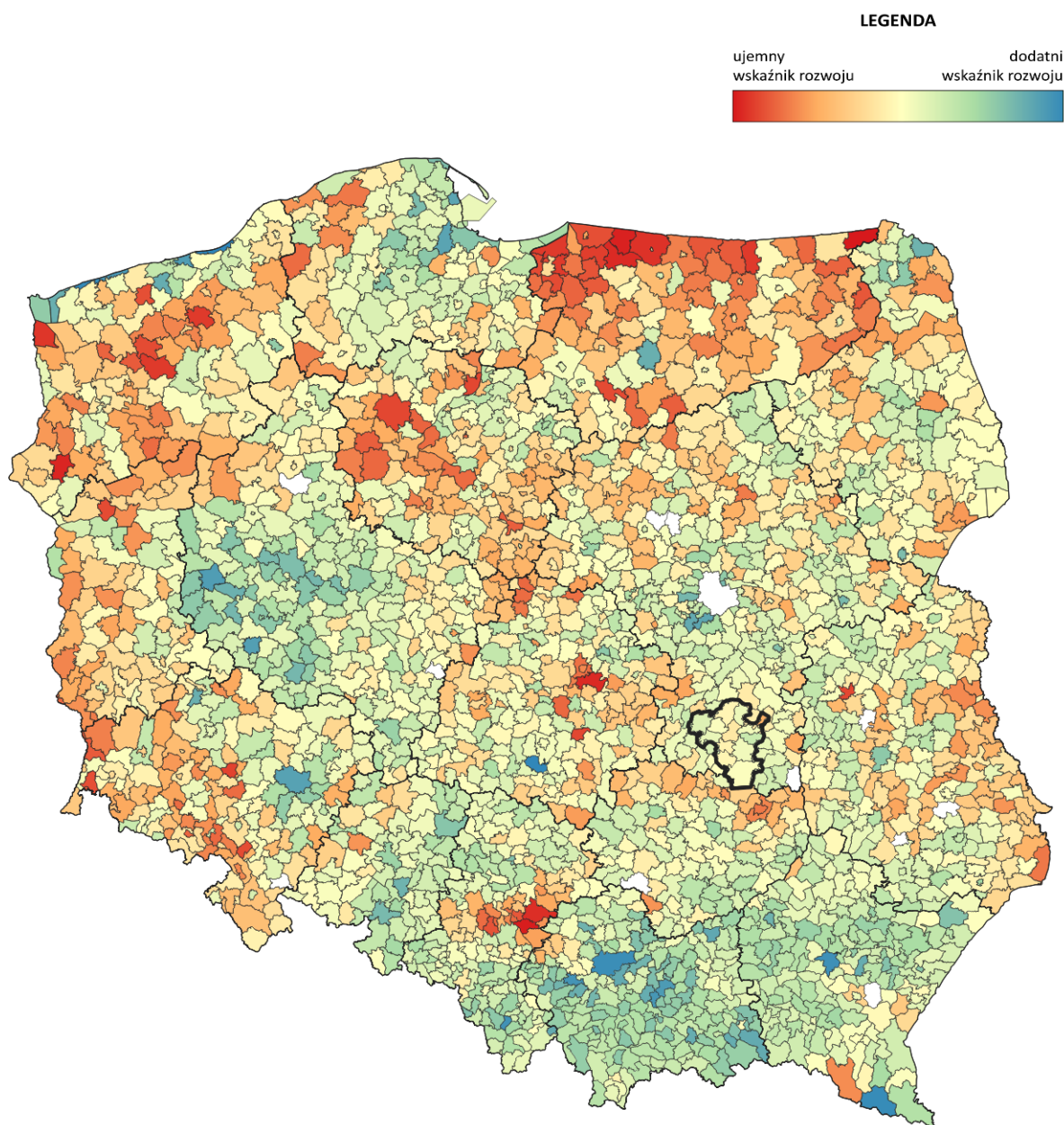
- zasoby instytucjonalne, integracja i kapitał społeczny gminy w 2016 r. miał wartość (-0,14) i wzrósł do (-0,08) w 2020 r.;
- sytuacja demograficzna - po zdecydowanej poprawie w latach 2017-2018 (dodatnie wartości) wróciła do poziomu z 2016 .r (-0,07).

Ryc. 3. Ogólny wskaźnik rozwoju partnerstwa Radom wraz z gminami z obszaru funkcjonalnego - wymiar społeczny

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Ryc. 4. Wskaźnik wymiaru społecznego wg gmin

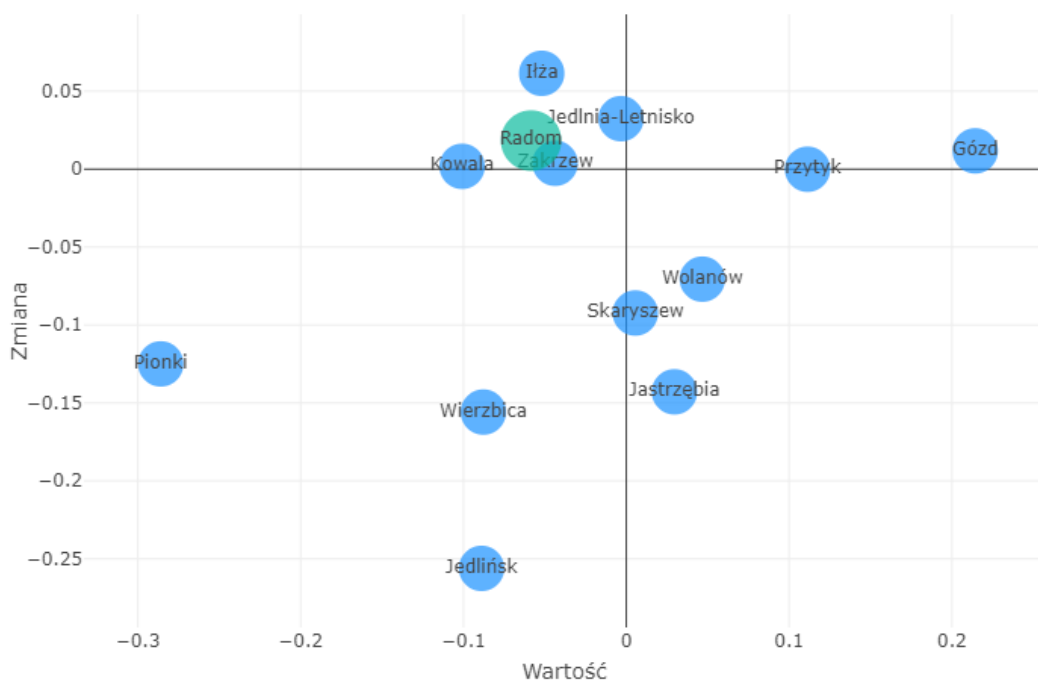
Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych Monitora Rozwoju Lokalnego

W stosunkowo najkorzystniejszym położeniu są:

- gmina Gózd, która ma dodatnią wartość (0,21) oraz dynamikę (0,01) wskaźników rozwoju;
- gmina Przytyk, która ma dodatnią wartość (0,11) wskaźników rozwoju i nie wykazuje ich zmian;
- gminy Iłża, Radom, oraz Jedlnia-Letnisko, które przy ujemnej bądź zerowej wartości wskaźników rozwoju (odpowiednio: (-0,05); (-0,06); (0,0)) notują dodatnią dynamikę, a więc poprawę wskaźników.

Najmniej korzystną sytuacją w partnerstwie charakteryzują się miasto Pionki oraz gminy Jedlińsk i Wierzbica, gdzie niskim ujemnym wartościami towarzyszy niekorzystny kierunek zmian.

Ryc. 5. Ogólny wskaźnik rozwoju partnerstwa Radom wraz z gminami z obszaru funkcjonalnego - wymiar społeczny

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

3.1.1. Rozwój demograficzny

Rozwój każdej jednostki terytorialnej bazuje w głównej mierze na zasobach endogenicznych wśród których kluczowe znaczenie ma kapitał ludzki. Na jego jakość wpływa szereg czynników, w tym m.in. stan i struktura ludności, ruch naturalny czy procesy migracyjne.

Sytuacja demograficzna w znaczący sposób wpływa na możliwości rozwojowe obszaru - starzenie się społeczeństwa, malejący przyrost naturalny czy depopulacja oddziałują na liczbę osób zdolnych do podjęcia aktywności zawodowej, co z kolei bezpośrednio wpływa na jakość życia, zamożność mieszkańców i w konsekwencji zasobność gmin. Stabilna sytuacja demograficzna i zastępowalność pokoleń jest podstawą stabilnych finansów publicznych. Analiza obecnej struktury wieku lokalnej społeczności danego obszaru oraz obserwowanych trendów pozwala oszacować zmiany oczekiwane w przyszłości dotyczące popytu na usługi, infrastrukturę techniczną, zasoby mieszkaniowe i komercyjne, czy też miejsca pracy.

3.1.1.1. Ludność

W 2021 r. obszar Partnerstwa zamieszkiwało łącznie 358 719 osób⁴, co stanowiło 6,6% mieszkańców województwa mazowieckiego. Poniższa tabela prezentuje dane liczby mieszkańców w poszczególnych latach w każdej z gmin partnerstwa, wskazując jednocześnie na różnice w liczbie mieszkańców w okresie 11-letnim (2010-2021).

W analizowanych latach liczba ludności obszaru partnerstwa wykazuje tendencję spadkową, podczas gdy w województwie mazowieckim mieszkańcy przybywa. Ogólna utrata mieszkańców na terenie partnerstwa (o ok. 3%) rozkłada się nierównomiernie pomiędzy gminy. Mieszkańców najmocniej traciły Pionki (12%), Iłża, Wierzbica i Radom (po 7%), natomiast najbardziej dynamicznie rozwijała się ludnościowo gmina Zakrzew (przyrost o 12%).

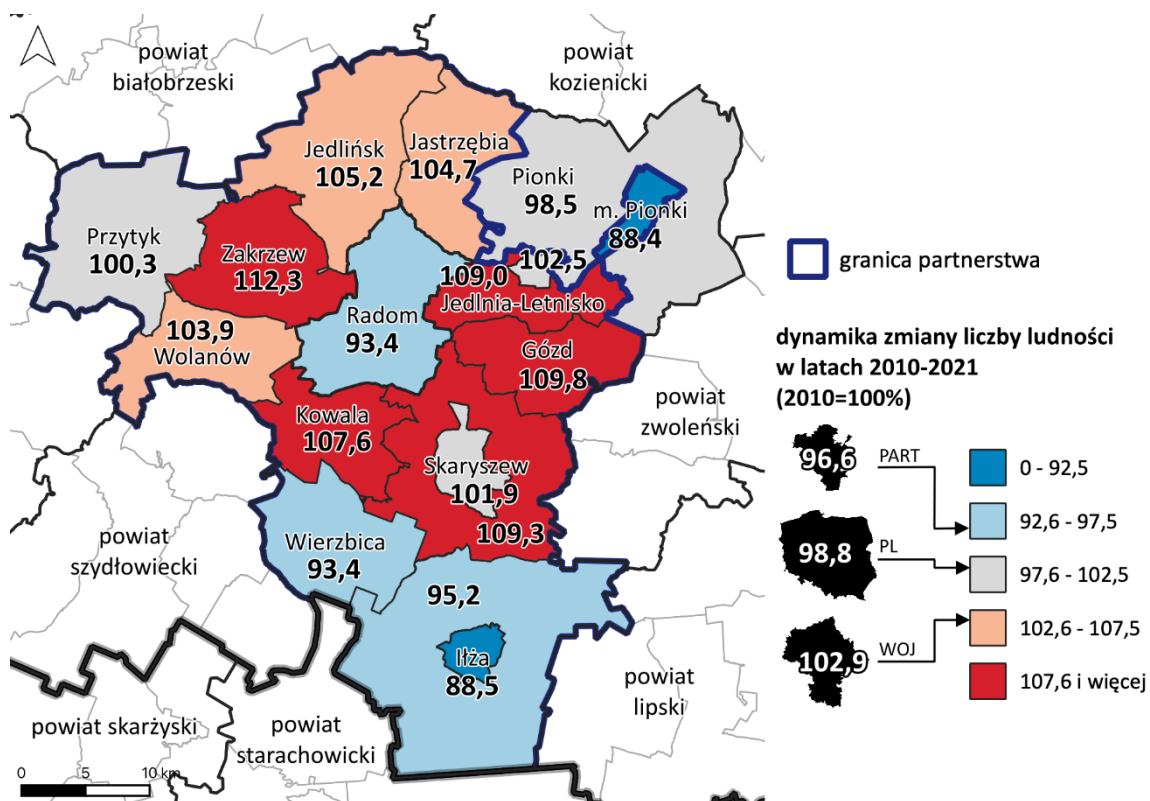
⁴ Dane GUS

Tabela 2. Zmiany liczby ludności w gminach partnerstwa w latach 2010-2021

Gmina	2010	2012	2014	2016	2018	2020	2021	Różnica
m. Pionki	19 892	19 550	19 168	18 732	18 427	17 902	17 581	-2 311
Gózd	8 295	8 406	8 556	8 717	8 913	9 070	9 104	809
Iłża	15 446	15 347	15 216	14 957	14 743	14 571	14 357	-1 089
Jastrzębia	6 678	6 732	6 830	6 975	7 000	7 016	6 989	311
Jedlińsk	13 899	14 064	14 163	14 294	14 507	14 623	14 627	728
Jedlnia- Letnisko	12 114	12 348	12 475	12 596	12 738	12 882	12 948	834
Kowala	11 448	11 679	11 891	12 035	12 180	12 273	12 318	870
Przytyk	7 229	7 325	7 329	7 307	7 285	7 290	7 250	21
Skaryszew	13 922	14 108	14 317	14 506	14 724	14 821	14 906	984
Wierzbica	10 133	10 086	9 987	9 854	9 719	9 608	9 466	-667
Wolanów	8 555	8 631	8 755	8 829	8 847	8 894	8 891	336
Zakrzew	12 001	12 317	12 594	12 797	13 003	13 308	13 482	1 481
Radom	221 658	219 703	217 201	215 020	213 029	209 296	206 946	-14 712
Razem Partnerstwo	361 270	360 296	358 482	356 619	355 115	351 554	348 865	-12 405
Pionki	10 003	10 075	10 040	10 031	10 031	9 932	9 854	-149
Razem	371 273	370 371	368 522	366 650	365 146	361 486	358 719	-12 554

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

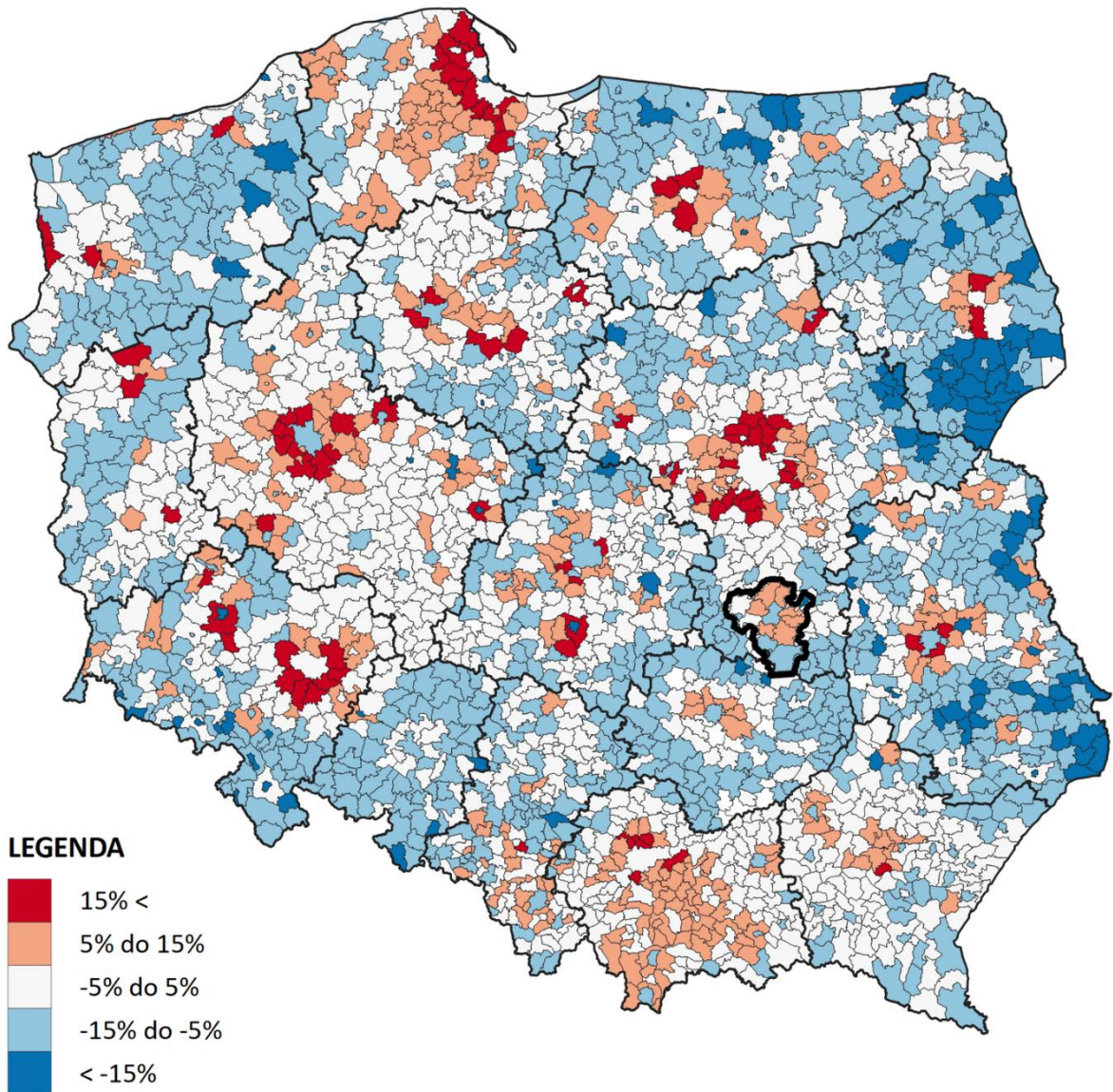
Ryc. 6. Dynamika zmian liczby ludności w latach 2010-2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Główny Urząd Statystyczny **prognozuje, że obecne tendencje będą się utrzymywać**, wobec czego w 2030 r. obszar Partnerstwa zamieszkiwać będzie jeszcze mniej osób, choć gminy bezpośrednio sąsiadujące z Radomiem będą notować wzrost liczby mieszkańców.

Ryc. 7. Prognoza liczby ludności ogółem do 2030 r.

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie Prognozy ludności gmin GUS na lata 2017-2030

3.1.1.2. Struktura wiekowa ludności

Poza spadkiem liczby ludności dość znaczące zmiany zachodzą w strukturze wiekowej mieszkańców, o czym świadczy m.in. przesunięcie w górę mediany wieku ludności⁵.

Tabela 3. Mediana wieku ludności⁶

	2018	2019	2020	2021
Mazowieckie	40,5	40,9	41,2	41,5
Powiat radomski	38,2	38,6	39,0	39,4
Powiat m. Radom	41,9	42,4	42,8	43,2

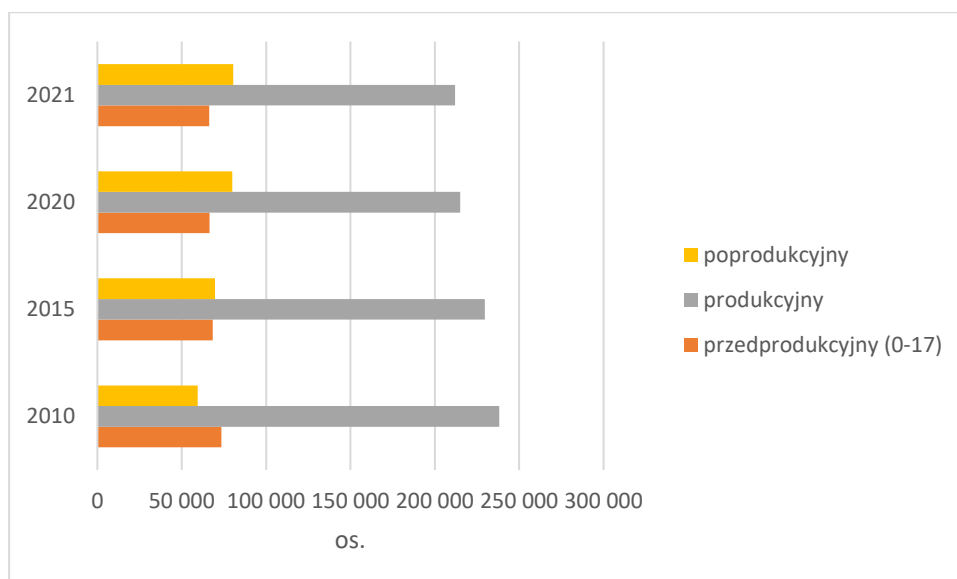
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

W latach 2010-2021 w istotny sposób wzrosła liczba seniorów (o 35,2%), spadła natomiast liczba dzieci i osób młodych. W wyniku zachodzących zmian osoby w wieku przedprodukcyjnym w 2021 r. stanowiły 18,5% ogółu ludności (19,8% w województwie), grupa osób w wieku produkcyjnym to 59,1% całej populacji Partnerstwa (58,3% w województwie), natomiast odsetek mieszkańców najstarszej grupy wiekowej wynosił 22,4% (22,2% w województwie).

⁵ Dane niedostępne na poziomie gminnym

⁶ Dane dostępne od 2018r.

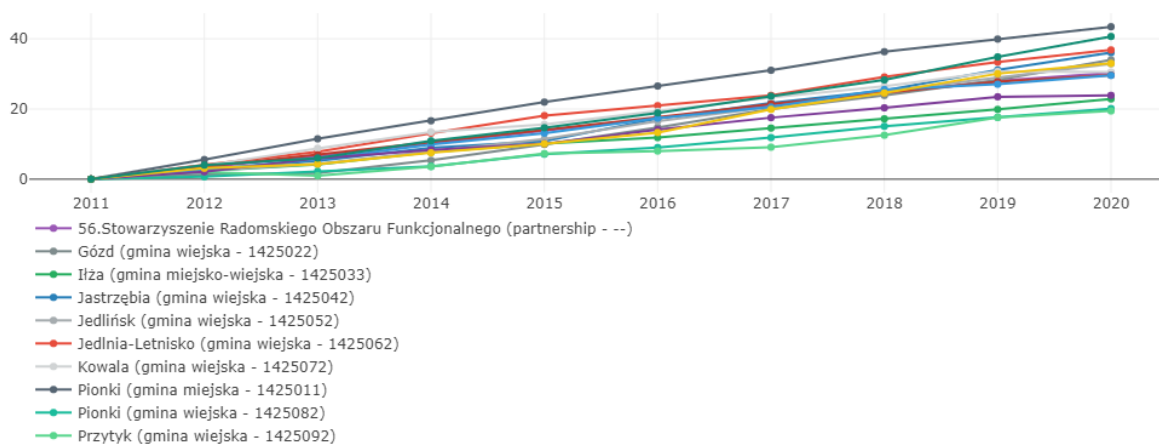
Ryc. 8. Liczba mieszkańców wg grup wiekowych w wybranych latach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Powyższe wskaźniki nie odbiegają znacząco od danych dla województwa mazowieckiego, jednak należy zwrócić uwagę na zróżnicowanie gmin wewnątrz partnerstwa. W mieście Pionki, gminie Pionki, gminie Iłża oraz w Radomiu liczba seniorów przewyższa liczbę osób młodych (do 17 roku życia), natomiast w pozostałych gminach sytuacja jest odwrotna. W latach 2011-2020 liczba osób w wieku poprodukcyjnym zwiększała się najszybciej w Pionkach (43,4%) oraz gminie Zakrzew (40,7%), najwolniej w gminie Przytyk (19,25%).

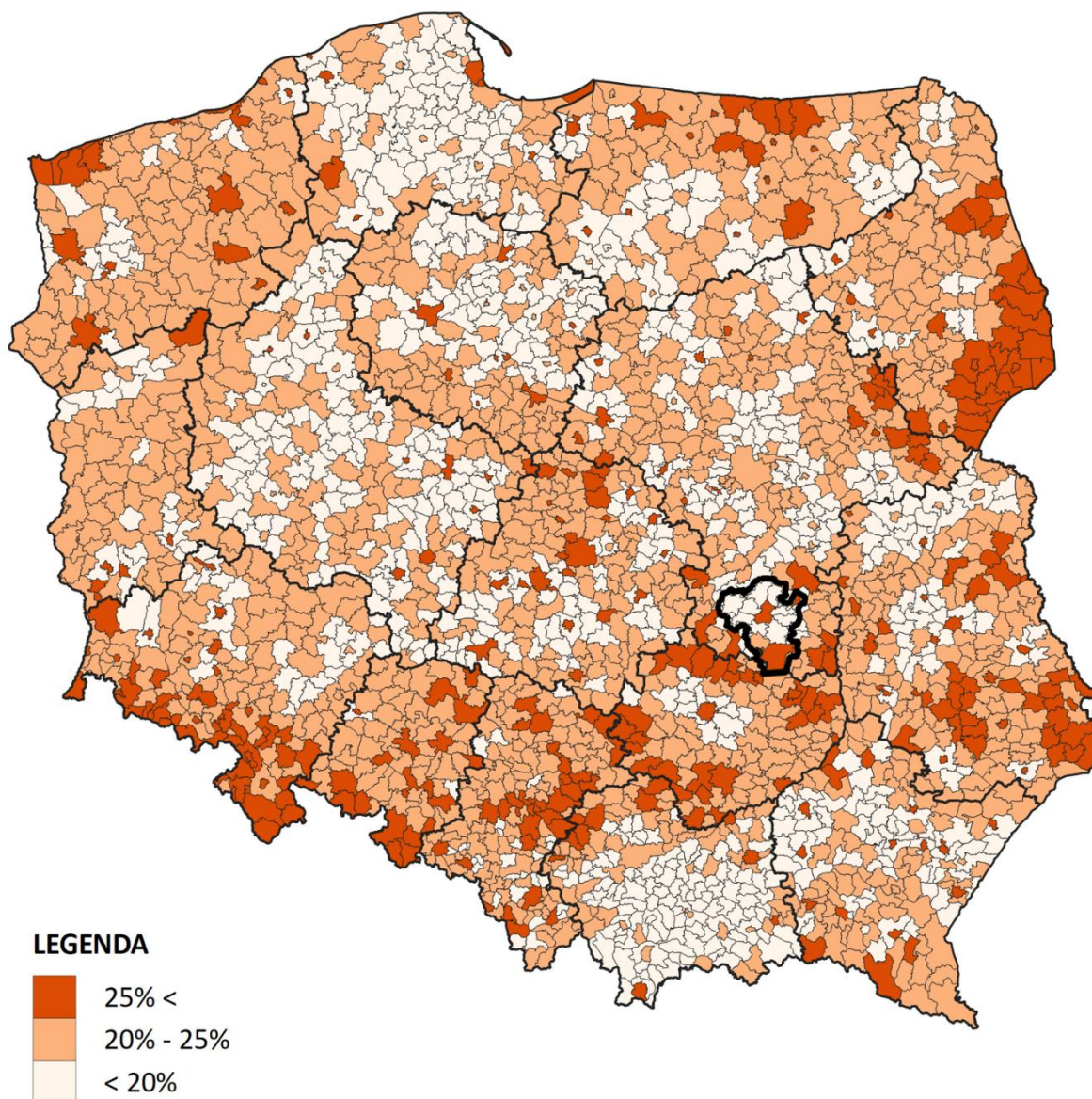
Ryc. 9. Dynamika zmian liczby ludności w wieku poprodukcyjnym

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

GUS prognozuje, że do roku 2030 ujemny bilans osób w wieku przedprodukcyjnym do poprodukcyjnego będzie się pogłębiać. Jednak połowa gmin z obszaru partnerstwa należy do tej grupy gdzie tendencje będą odwrotne, co jest dobrym prognostykiem dla podejmowanych prorozwojowych działań.

Ryc. 10. Prognoza demograficzna GUS 2030 – udział osób w wieku pow. 65 lat

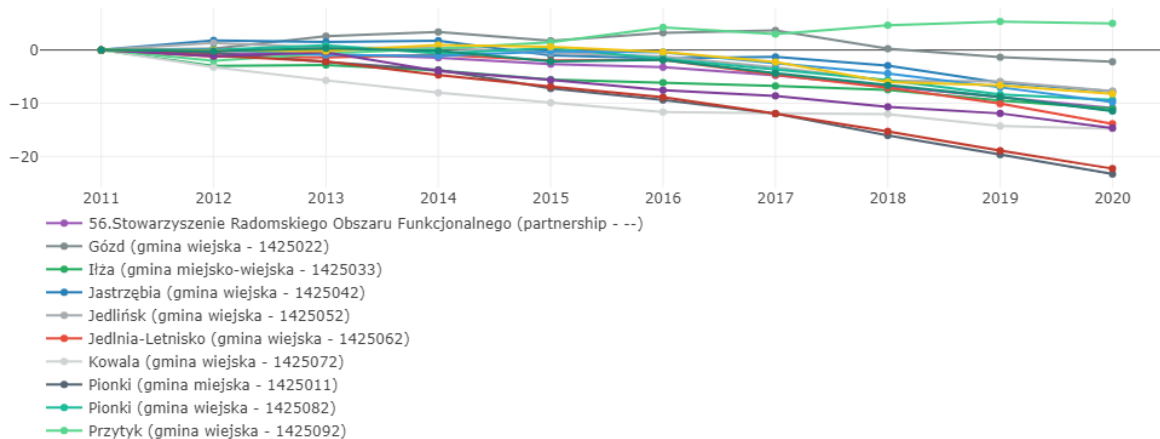

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie Prognozy ludności gmin GUS na lata 2017-2030

Wskaźnik Richarda Floridy, czyli **liczba mieszkańców w wieku 25-34 na 1 tys. mieszkańców**, dla całego partnerstwa systematycznie spada. Oznacza to zmniejszanie się grupy osób w wieku najbardziej rozwojowym oraz kreatywnych.

Najkorzystniejszym trendem charakteryzuje się gmina Przytyk, która w 2012 r. była w trójce gmin o najwyższej ujemnej dynamice tego wskaźnika (-2,02), natomiast w 2020 r. była na pierwszym miejscu wśród gmin partnerstwa (5,01). Natomiast najbardziej niepokojące trendy widać w Pionkach i Radomiu gdzie ujemna dynamika wskazuje na pogłębianie się problemu z większą intensywnością niż w pozostałych gminach.

Ryc. 11. Dynamika zmian wskaźnika Liczba mieszkańców w wieku 25-34 lata na 1 tys. mieszkańców

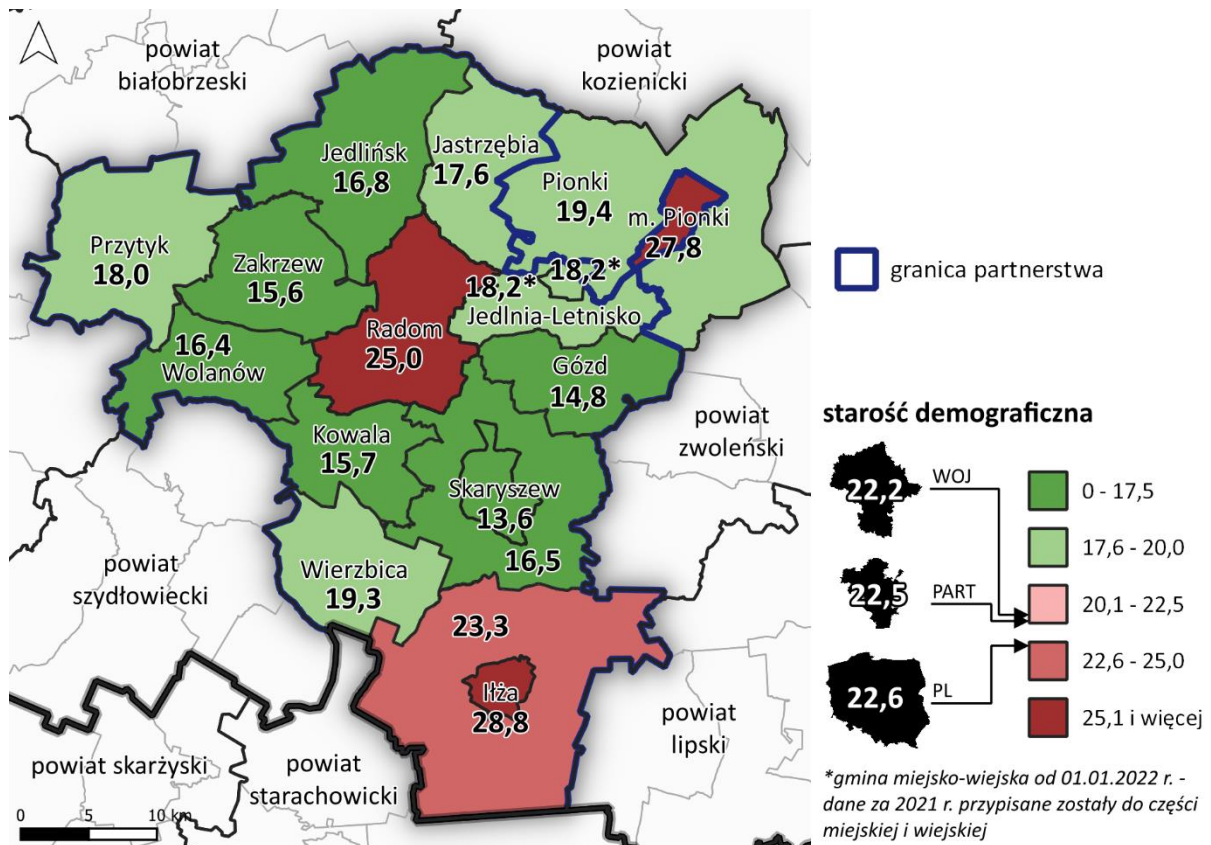

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Osoby w wieku produkcyjnym wciąż stanowią wysoki odsetek w ogólnej liczbie mieszkańców (w 2021 r. było to 58,99% podczas gdy w 2010 r. było to 64,2%). Trend spadkowy jest bardzo podobny do obserwowanego dla województwa mazowieckiego. Zróżnicowania wewnątrz Partnerstwa zawierają się w przedziale od 57,5% w Pionkach do 63,06% w gminie Kowala. Malejąca liczba osób w wieku produkcyjnym oznacza konsekwencje w wymiarze gospodarczym: kurczące się zasoby pracowników wpływają na kształtowanie się rynku pracy. Powyższe tendencje mogą się jeszcze pogłębić. W świetle przeprowadzonych badań młodzieży niemal 1/3 ankietowanych chce mieszkać i pracować za granicą. Natomiast na terenie Partnerstwa planuje pozostać 20% respondentów.

Dość dynamicznie (szybciej niż średnio w województwie) zwiększał się udział **osób w wieku poprodukcyjnym** – z 16% w 2010 r. do 22,5% w 2021 r.

Ryc. 12. Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w liczbie ludności ogółem w 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS oraz Państwowego Rejestru Granic.

Powyższe tendencje przekładają się na tzw. **wskaźniki obciążenia demograficznego**. Szczególnie niepokojąca jest dynamika wzrostu wskaźnika obrazującego liczbę emerytów w stosunku do populacji dzieci i młodzieży. Jego wartość w 2021 r. dla Partnerstwa (121,9) była wyższa niż średnio dla województwa mazowieckiego (113,9).

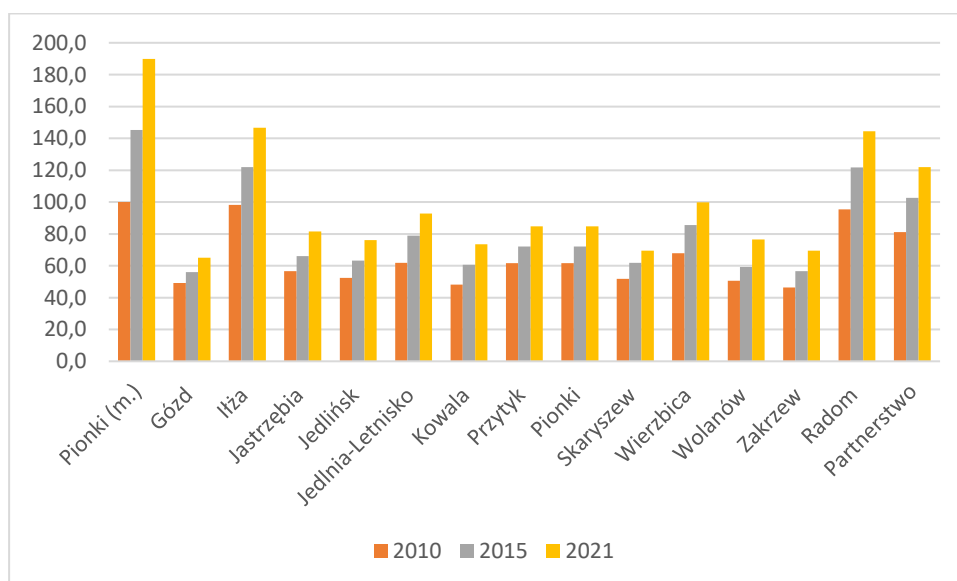
Tabela 4. Wskaźniki obciążenia demograficznego w wybranych latach

	2010	2015	2021
Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 os. w wieku przedprodukcyjnym	81,2	102,6	121,9
Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 os. w wieku produkcyjnym	25	30,5	38,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Największą dynamikę przyrostu osób w wieku poprodukcyjnym (emerytów) na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym zanotowano w Pionkach i Radomiu. Konsekwencją są dane za 2021 r. wg których najwięcej emerytów na 100 osób młodych przypadało w Pionkach, Iłży i Radomiu.

Ryc. 13. Ludność z wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym w wybranych latach

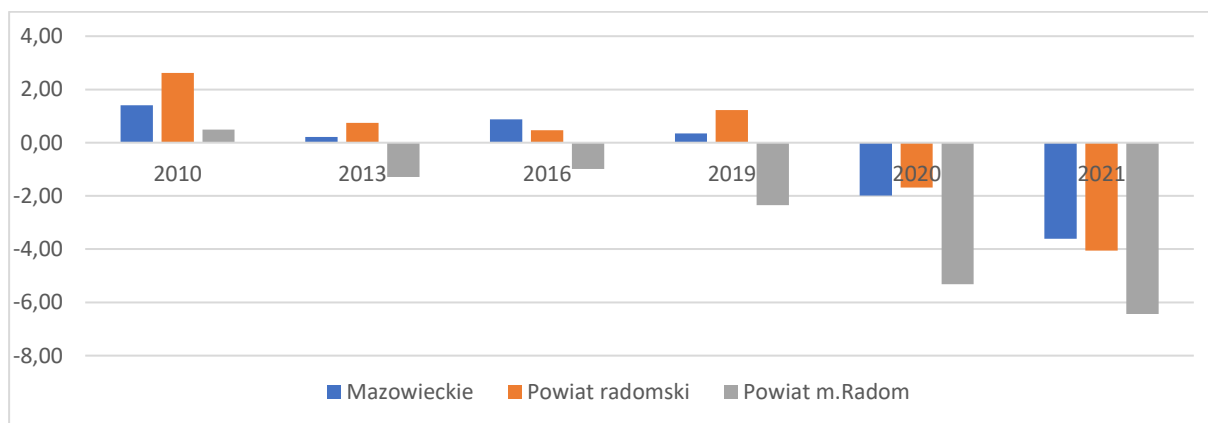
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

3.1.1.3. Przyrost naturalny

Przyrost naturalny to różnica między liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów w danym okresie, który pokazuje zastępowalność pokoleń.

Wskaźnik **przyrostu naturalnego na 1 tys. mieszkańców** dla obszaru Partnerstwa⁷ waha się, jednak w dłuższym horyzoncie czasowym można dostrzec ogólną tendencję spadkową. W gorszej sytuacji jest miasto Radom, gdzie od 2011 r. wskaźnik ten na trwale przybierał wartości ujemne, znacznie różniąc się od wartości dla województwa mazowieckiego.

Ryc. 14. Przyrost naturalny na 1 tys. ludności

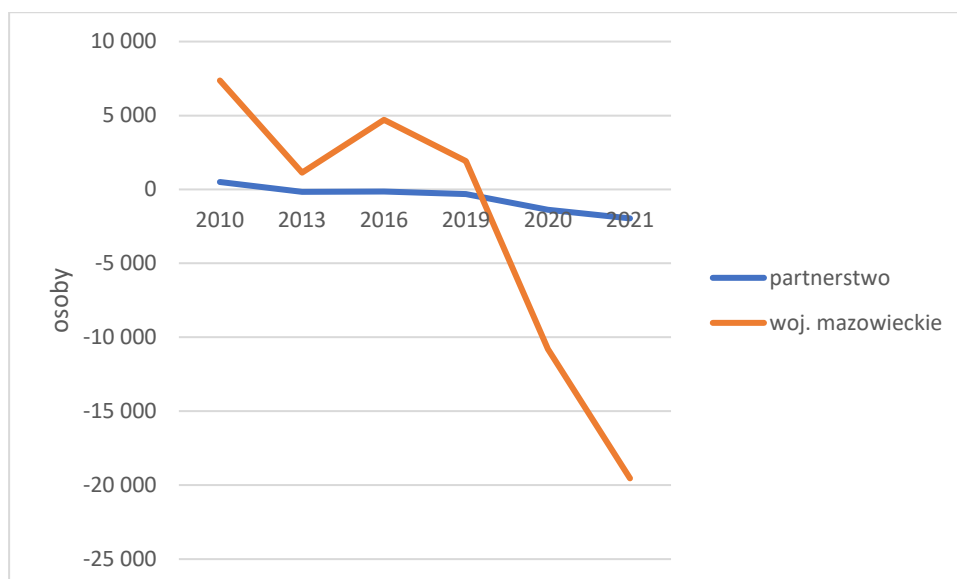
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Również wartości bezwzględne⁸ przyrostu naturalnego wskazują, że na terenie Partnerstwa **od 2013 roku notuje się więcej zgonów niż urodzeń**. W latach 2013-2019 roczne dane przyrostu naturalnego zawierały się w przedziale od (-30) do (-359) osób, a skokowy spadek dotyczył lat kolejnych ((-1 328) w 2020 r. oraz (-1 901) w 2021 r.), co można wiązać z epidemią COVID-19 oraz jej skutkami dla ogólnego stanu zdrowotności społeczeństwa.

⁷ Dane dostępne na poziomie powiatowym

⁸ Dane dostępne na poziomie gminnym

Ryc. 15. Przyrost naturalny na terenie ROF oraz w woj. mazowieckim

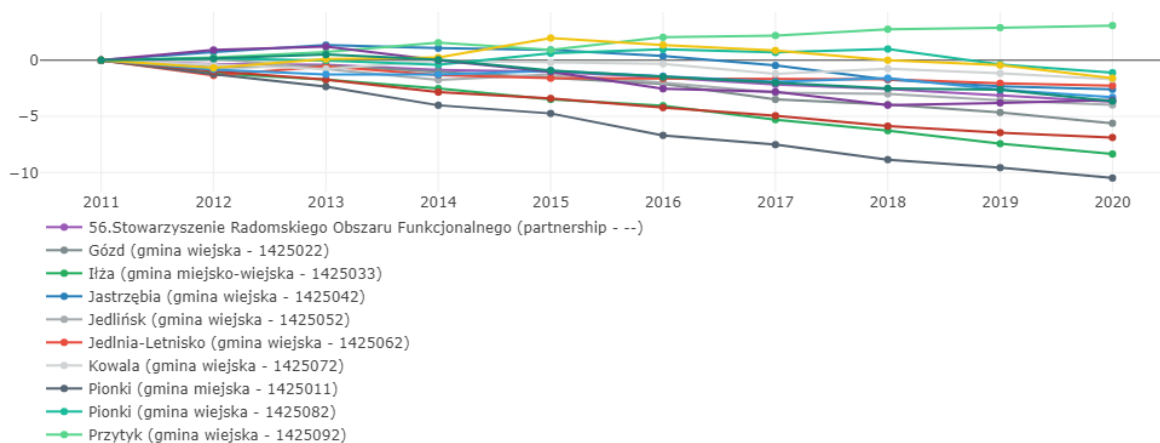

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Należy podkreślić, że na terenie Partnerstwa większość gmin notowała dodatni przyrost naturalny w całym analizowanym okresie bądź przeważającej jego części, przy czym i w przypadku tych gmin zauważyć można ogólną tendencję do pogorszenia. Na ogólnym wyniku dla Partnerstwa zaważyła natomiast niekorzystna sytuacja Radomia, Pionek (zarówno miasta jak i gminy wiejskiej) oraz gmin Iłża i Wierzbica, gdzie ujemny przyrost naturalny w skali dwu- a nawet trzycyfrowej utrzymuje się od lat. Powyższe dane świadczą o niezbyt korzystnej sytuacji partnerstwa obecnie, ale są też złym prognozykiem na przyszłe lata.

Dodatkowo, **liczba kobiet w wieku prokreacyjnym (15-49 lat)** na terenie partnerstwa w latach 2010-2021 **sukcesywnie spadała** (o 10%) i był to proces znacznie szybszy niż średnio w województwie mazowieckim (spadek o 1%). Dynamika zmian w różnych gminach miała różne kierunki i natężenie. Wyraźne tendencje negatywne obserwowane są w Pionkach, Iłży, Radomiu i (w mniejszym stopniu) Wierzbicy. Natomiast pozostałe gminy utrzymały niewielką, ale jednak dodatnią dynamikę. Jeśli chodzi o wskaźnik **liczby kobiet w wieku prokreacyjnym na 1 tys. mieszkańców** to jego dynamika jest dodatnia jedynie w gminie Przytyk. Oznacza to, że udział tej grupy w ogólnej strukturze mieszkańców w pozostałych gminach zmniejsza się, a zjawisko jest najbardziej odczuwalne w Pionkach, Iłży i Radomiu.

Ryc. 16. Dynamika zmian wskaźnika Liczba kobiet w wieku prokreacyjnym na 1 tys. mieszkańców

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Współczynnik dzietności kobiet w latach 2011-2020 nie zmieniał się znacząco i w zależności od roku zawierał się w przedziale 1,46 – 1,66. Do 2017 roku kształtował się na poziomie nieco wyższym niż odpowiedni wskaźnik dla województwa mazowieckiego. Należy zaznaczyć, że prostą zastępowalność pokoleń zapewnia współczynnik dzietności kształtujący się w granicach 2,10 – 2,15. Zatem mimo relatywnie wysokiego współczynnika obszar Partnerstwa jest dotknięty zjawiskiem depresji urodzeniowej. Biorąc pod uwagę średnią dla współczynnika dzietności kobiet w analizowanym okresie najwyższą wartość osiągnęła gmina Przytyk (1,72) a najniższą miasto Pionki (1,23).

3.1.1.4. Migracje

Wpływ na stabilność demograficzną obszaru mają również **migracje**, które kreują nie tylko wielkość populacji na danym obszarze, ale również wpływają na jej strukturę wiekową i mają kluczowe znaczenie dla kształtowania wspomnianej już tzw. prostej zastępowalności pokoleń.

O atrakcyjności obszaru świadczy jego zdolność (lub brak) do przyciągania nowych mieszkańców. Została ona zobrazowana informacjami o migracjach dla powiatu radomskiego oraz miasta Radom⁹. Od 2016 roku powiat radomski tylko w 2019 r. zanotował ujemne saldo, podczas gdy w Radomiu nadwyżka wymeldowań nad zameldowaniami jest trwałym trendem. Należy przy tym uwzględnić fakt, iż część osób wyprowadzających się z Radomia osiedla się na terenie otaczających gmin (ok. 80% zameldowań na terenie powiatu radomskiego to zameldowania z miast), zatem

⁹ Wykorzystano dane GUS dot. migracji międzypowiatowych

dane dot. salda migracji w powiecie radomskim nie są równoznaczne z przyływem nowych mieszkańców spoza obszaru Partnerstwa.

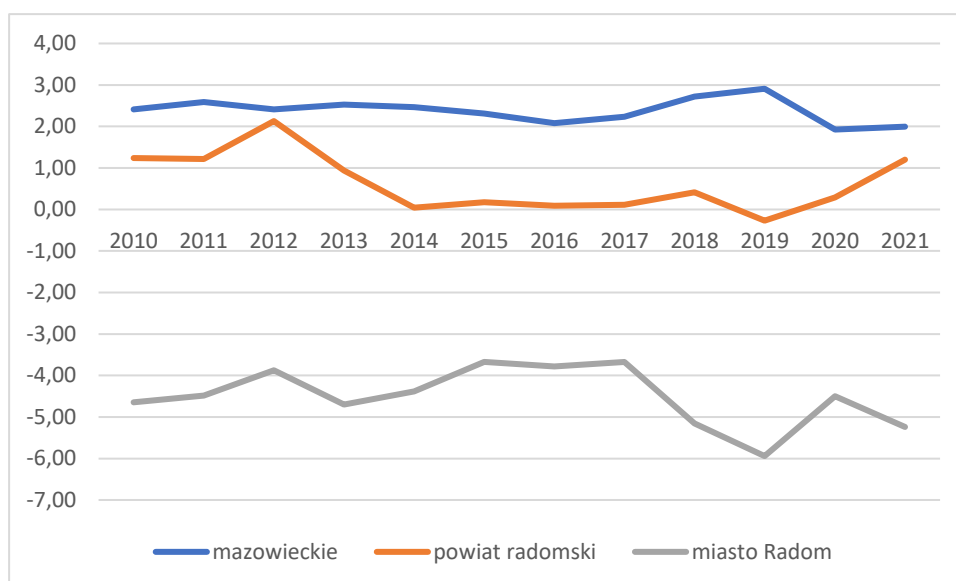
Tabela 5. Saldo migracji międypowiatowych

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Powiat radomski	27	14	17	63	-41	44	182
Powiat m. Radom	-794	-813	-789	-1 099	-1 256	-942	-1 085

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

W przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców widać, że skala przyływu na teren powiatu radomskiego - w porównaniu do danych wojewódzkich - była duża na początku badanego okresu, również od 2019 r. widać wyraźną tendencję wzrostową. Natomiast coroczny odpływ z Radomia jest znaczny.

Ryc. 17. Saldo migracji na pobyt stały na 1 tys. mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Analiza danych dotyczących salda migracji w poszczególnych gminach Partnerstwa¹⁰ wskazuje, że sytuacja nie jest jednorodna (patrz Tabela 6). Poniższe informacje w relacji do liczby mieszkańców poszczególnych gmin potwierdzają dobrą sytuację w

¹⁰ Wykorzystano dane GUS dot. migracji międzygminnych

gminach Zakrzew, Jedlnia-Letnisko oraz Gózd oraz trwale niekorzystną w Pionkach, Radomiu, gminie Iłża oraz Wierzbica.

Tabela 6. Saldo migracji ogółem

	2 010	2 013	2 016	2 019	2 020	2 021
m. Pionki	-8,6	-9,2	-6,8	-9,5	-7,5	-8,1
Gózd	1,7	5,2	2,4	1,3	6,3	4,1
Iłża	-3,8	-4,1	-4,3	-2,8	-2,5	-4,6
Jastrzębia	7,9	4,0	6,5	-3,1	1,0	0,3
Jedlińsk	4,6	-3,5	3,1	1,0	4,1	0,8
Jedlnia-Letnisko	6,3	4,4	3,2	7,7	3,4	9,5
Kowala	6,5	9,1	2,3	2,9	2,5	5,1
Przytyk	0,6	-3,0	-1,6	-1,1	-1,5	-1,2
Skaryszew	6,7	5,1	5,4	0,1	0,6	4,6
Wierzbica	-5,2	-2,8	-4,7	-3,9	-1,3	-5,0
Wolanów	3,0	1,7	1,0	1,5	-1,6	1,1
Zakrzew	5,4	8,5	2,5	8,8	4,4	12,3
Radom	-4,5	-4,8	-3,3	-5,7	-4,4	-5,1
Pionki	0,6	4,8	-2,1	-1,9	0,4	-2,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Analiza **salda migracji osób młodych** w wieku 15-39 lat na 1 tys. mieszkańców wskazuje dla partnerstwa wartości ujemne, dużo gorsze niż saldo migracji ogółem. Jest to sygnał niepokojący, wpływa bowiem na sytuację obecną (utrata osób młodych, kreatywnych) jak i przyszłą (podniesienie mediany wieku, pogłębienie starzenia się społeczeństwa).

Ryc. 18. Saldo migracji oraz saldo migracji osób młodych na 1 tys. mieszkańców

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

3.1.2. Dostęp do usług publicznych

Zmiany demograficzne mają istotny wpływ na organizację dostarczania usług publicznych. Dotyczy to aspektów ilościowych (jak wiele obiektów jest potrzebnych do świadczenia danego rodzaju usług w związku ze zmieniającym się popytem), przestrzennych (gdzie powinny być ulokowane te obiekty) oraz organizacyjnych czy technologicznych (w jakiej formie mogą być zaspokajane potrzeby mieszkańców). Dodatkowym czynnikiem są finanse, jakimi dysponują samorzady. Powyższe aspekty są bardzo ważnymi uwarunkowaniami do podjęcia decyzji, w jaki sposób - najbardziej efektywny - zapewniać dostęp do podstawowych usług.

3.1.2.1. Edukacja i wychowanie

Dostępne na obszarze partnerstwa usługi edukacyjne są istotne zarówno z punktu widzenia osób młodych (możliwość kształcenia się bez konieczności wyjazdu poza obszar powiatu, możliwość przekwalifikowania, zapewnienie dzieciom dostępu do wysokiej jakości edukacji) jak i potencjalnych pracodawców (dostęp do kadr o odpowiednim profilu kompetencji, możliwość uzupełnienia kwalifikacji).

Jak wykazano w rozdziale poświęconym demografii dane w podziale na grupy wieku mieszkańców Partnerstwa wskazują na spadek liczby osób we wszystkich grupach wiekowych. W tabeli poniżej przedstawiono zestawienie dotyczące edukacji na obszarze Partnerstwa na tle danych wojewódzkich.

Tabela 7. Podstawowe dane dotyczące edukacji na terenie Partnerstwa na tle województwa mazowieckiego w latach 2015 i 2020

Wyszczególnienie	Jednostka	Woj. mazowieckie		Obszar Partnerstwa	
		2015	2020	2015	2020
Szkoły:					
podstawowe	obiekty	1 774	1 926	115	125
gimnazja	obiekty	1 038	-	56	-
licea ogólnokształcące	obiekty	553	543	37	26
zasadnicze szkoły zawodowe, branżowe I i II stopnia	obiekty	248	263	21	25
technika (wraz z ogólnokształcącymi szkołami artystycznymi dającymi uprawnienia zawodowe)	obiekty	233	232	19	19
policealne	obiekty	281	181	28	13
Uczniowie w szkołach:					
podstawowych	osoby	369 931	476 173	24 001	29 740
gimnazjach	osoby	153 840	-	11 071	-
liceach ogólnokształcących	osoby	106 619	137 651	7 606	7 679
zasadniczych szkołach zawodowych, branżowych I i II stopnia	osoby	17 763	20 609	2 004	2 188
technikach i ogólnokształcących szkołach artystycznych	osoby	60 918	81 874	6 511	8 587
policealnych	osoby	32 443	33 545	2 854	1 778

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Na istotne zmiany danych dot. szkolnictwa wpływa fakt przeprowadzenia reformy edukacyjnej, na mocy której w 2017 r. wprowadzono ośmioklasowe szkoły podstawowe, gimnazja ulegały stopniowej likwidacji (do roku szkolnego 2018/2019), zasadnicze szkoły zawodowe zostały zastąpione szkołami branżowymi, wydłużeniu uległ również okres nauki w szkołach ponadpodstawowych.

W roku szkolnym 2020/2021 na terenie Partnerstwa zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego funkcjonowało 125 **szkół podstawowych** w których uczyło się 29 740 uczniów. Ponad jedna trzecia szkół tego typu zlokalizowana jest w Radomiu a uczy się w nich niemal 57% uczniów całego analizowanego obszaru.

Po zwykłym roku 2018 populacja uczniów szkół podstawowych pozostaje względnie stabilna. Wzrósł natomiast współczynnik skolaryzacji brutto z 86,3 w 2015 r. do 91,9 w 2020 r. Oznacza to, iż coraz większy odsetek dzieci uczy się na terenie Partnerstwa, choć wciąż niemal 8% uczniów uczęszcza do szkół poza tym obszarem. Do gmin przyciągających uczniów spoza swoich granic administracyjnych¹¹ należą Wierzbica i Radom, do których od 2019 r. dołączyły Gózd i miasto Pionki.

Średnio na jeden oddział w Partnerstwie przypada 17 uczniów (w woj. mazowieckim średnio 17,3) i wskaźnik ten w latach 2015-2020 nieznacznie spadał. Gminami o najliczniejszych oddziałach są Zakrzew (18,77), Przytyk (18,47) i Radom (18,42), natomiast najmniej liczne oddziały są w gminie Jastrzębia (9,76) oraz gminie wiejskiej Pionki (11,13). Warto podkreślić, że przy względnie stabilnej liczbie uczniów wzrosła liczba nauczycieli¹² (z 1 787 w 2015 r. do 2 509 w 2020 r.).

W roku 2020 w **26 liceach ogólnokształcących kształciło się 7 697 uczniów**. Szkoły tego typu zlokalizowane są w Radomiu (22), Iłży (3) i Pionkach (1), a ich liczba zmalała w stosunku do 2015 r. o 11. Od 2018 r. zaznacza się generalnie spadkowy trend liczby uczniów, choć w efekcie reformy edukacji w roku 2019 nastąpił ich przyrost o niemal 19%. Na 1 oddział przypadało 27 osób (w woj. mazowieckim 26 osób).

W 19 technikumach oraz szkołach artystycznych dających uprawnienia zawodowe (16 w Radomiu, 2 w Pionkach i jedna w Iłży) uczyło się w 2020 r. 8 587 uczniów. Był to typ szkół gdzie liczba uczniów od 2015 r. zwiększyła się najbardziej.

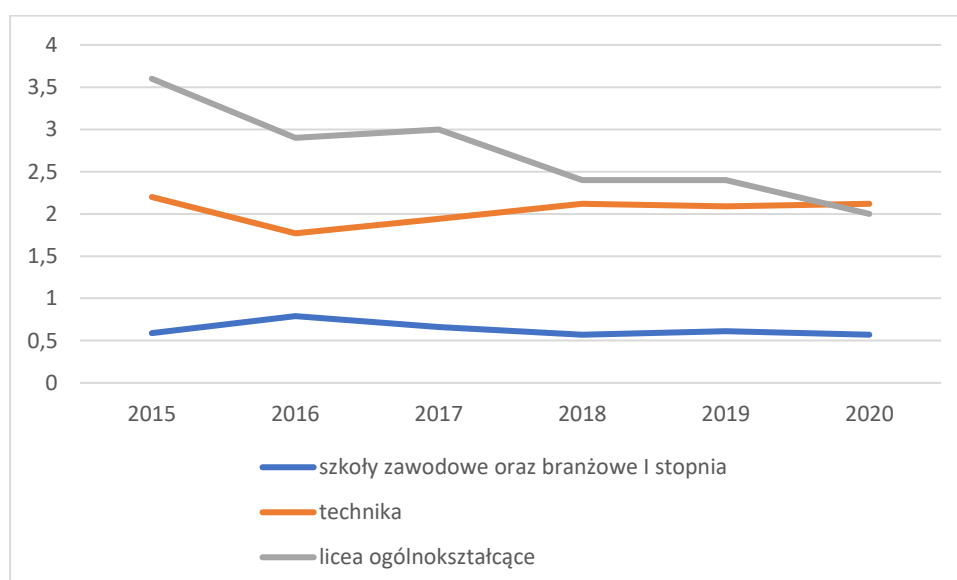
¹¹ Wskaźnik skolaryzacji brutto pow.100

¹² Nauczyciele pełnozatrudnieni i niepełnozatrudnieni w przeliczeniu na etaty, bez szkół specjalnych

Na mocy reformy edukacyjnej z 2017 r. zasadnicze szkoły zawodowe zostały zastąpione **szkołami branżowymi**. W 2020 r. na terenie Partnerstwa funkcjonowało 25 takich szkół (18 w Radomiu, po 3 w Iłży i Pionkach oraz jedna w Wierzbicy). Po spadku w latach 2015-2018 liczba uczniów powróciła do wielkości sprzed tego okresu. Liczebność klas (22 osoby) jest korzystniejsza niż w szkołach ogólnokształcących. Dopiero w 2020 r. w Radomiu rozpoczęły działalność 2 szkoły branżowe II stopnia, w których naukę rozpoczęło 39 uczniów.

Zmiany preferencji uczniów co do wyboru szkoły ponadpodstawowej są zauważalne. Wyraźniej widać to we wskaźniku Liczba absolwentów na 1 tys. osób w wieku produkcyjnym, który pokazuje jednocześnie jak wygląda uzupełnianie kadr na rynku pracy.

Ryc. 19. Liczba absolwentów na 1 tys. osób w wieku produkcyjnym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Monitora Rozwoju Lokalnego

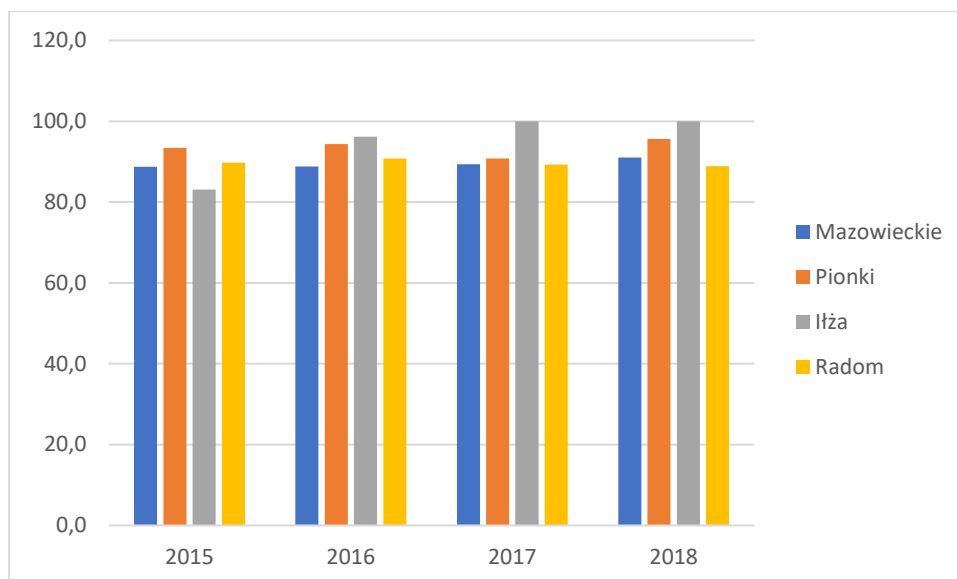
Istotną informacją związaną z jakością kształcenia są dane określające skalę punktową egzaminów z poszczególnych przedmiotów, a także pozycję szkół ponadpodstawowych w rankingach ogólnopolskich.

Na podstawie danych historycznych **zdawalności egzaminu maturalnego**¹³ należy zauważyć, że wyniki w przypadku liceów ogólnokształcących były zbliżone, aczkolwiek nieco wyższe, niż średnio w województwie mazowieckim. Natomiast w

¹³ GUS publikuje dane wyłącznie do 2018r.

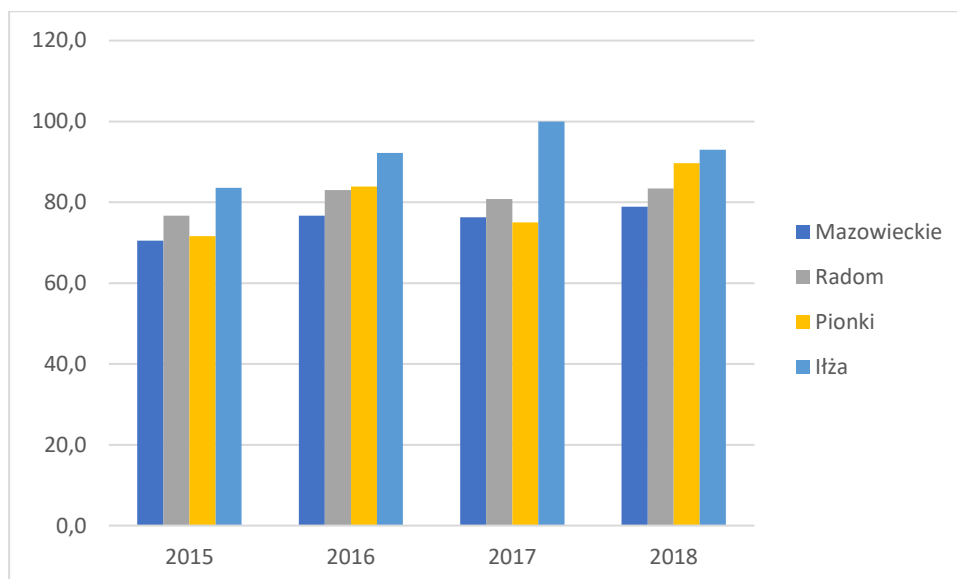
zawodowych szkołach ponadgimnazjalnych były one zawsze wyższe niż średnio w województwie. Bardzo pozytywnie zaznaczają się wyniki szkół z Iłży.

Ryc. 20. Wyniki zdawalności matur w liceach ogólnokształcących

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Ryc. 21. Wyniki zdawalności matur w ponadgimnazjalnych szkołach zawodowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Dodatkowym źródłem informacji o jakości nauczania są wyniki corocznego **rankingu pisma Perspektywy**¹⁴. Na uwagę zasługuje fakt, iż 6 liceów ogólnokształcących znalazło się w pierwszej krajowej pięćsetce, a większość szkół poprawiła swoją lokatę w stosunku do 2015 r.

Tabela 8. Pozycje szkół ponadpodstawowych w rankingach pisma Perspektywy

Nazwa szkoły	2022	2021	2020	2019
VI LO z Oddziałem Dwujęzycznym im. Jana Kochanowskiego w Radomiu	38	31	15	16
IV LO z Oddziałem Dwujęzycznym im. Tytusa Chałubińskiego w Radomiu	107	163	197	189
LO im. Mikołaja Kopernika w Iłży	237	242	159	188
I LO im. Mikołaja Kopernika w Radomiu	338	561	530	318
Katolickie LO im. św. Filipa Neri w Radomiu	344	285	119	150
III LO im. płk. Dionizego Czachowskiego w Radomiu	398	368	408	315

Źródło: Opracowanie własne na podstawie pisma „Perspektywy”

Natomiast wśród najlepszych w Polsce techników w 2022 r. znalazły się:

- Technikum (ZSE im. Bohaterów Westerplatte) w Radomiu (39 pozycja);
- I Technikum (CKZiU nr 1 im. M. Skłodowskiej-Curie) w Pionkach (171 pozycja);
- Technikum (ZST im. T.Kościuszki) w Radomiu (493 pozycja).

Niechęć młodych mieszkańców do kształcenia zawodowego obserwowana na terenie całego kraju, prawdopodobnie mająca swoje źródło w złej sławie tego typu szkół i niewielkich, w ocenie młodych, perspektywach rozwoju kariery zawodowej,

¹⁴ <https://licea.perspektywy.pl/2022/rankings/ranking-glowny-liceow;>
<https://technika.perspektywy.pl/2022/rankings>

nie znajduje swojego odzwierciedlenia na obszarze partnerstwa. Liczba uczniów w technikach oraz szkołach branżowych I stopnia wzrosła o 26%.

Zjawiska demograficzne oraz ogólna sytuacja społeczno-gospodarcza wpływają istotnie na koszty ponoszone przez samorzady na utrzymanie jednostek edukacyjnych. Wydatki ogółem na oświatę i wychowanie są częściowo pokrywane przez tzw. subwencję oświatową a ich wyraźną dynamikę wzrostu widać od 2018 r. Dodatkowo należy podkreślić, że o ile wysokość subwencji oświatowej w 2015 r. wystarczała na pokrycie 69,4% wydatków, to w 2020 już tylko na 66% wydatków.

Miasto Radom, jako ośrodek o randze subregionalnej, jest siedzibą **szkół wyższych**. Na przestrzeni lat 2015-2020 liczba tego typu szkół zmniejszyła się z 7 do 6. Również liczba studentów zmniejszyła się z 9 844 do 7 028. Niemniej, wzięwszy pod uwagę ogólną liczbę mieszkańców Radomia społeczność studencka jest istotna zarówno dla gospodarki, prestiżu miasta jak i rynku pracy (wysoko kwalifikowane kadry).

Warto podkreślić, że mimo pozytywnych tendencji jeśli chodzi o wyniki nauczania młodzież wciąż dostrzega aspekty, w których potrzebuje wspomaganie. Należą do nich¹⁵: rozwijanie praktycznych umiejętności związanych z zawodem (potrzebę taką zgłosiło 54% respondentów), podnoszenie znajomości języków obcych (49%), uzyskanie wiedzy gdzie i jak szukać pracy (47%) oraz umiejętności z zakresu rozwoju osobistego (42%). Z kolei przedsiębiorcy zwracają uwagę na niedostosowanie edukacji do potrzeb przedsiębiorców i rynku.

Do usług oświatowo-wychowawczych zaliczane są również przedszkola i żłobki.

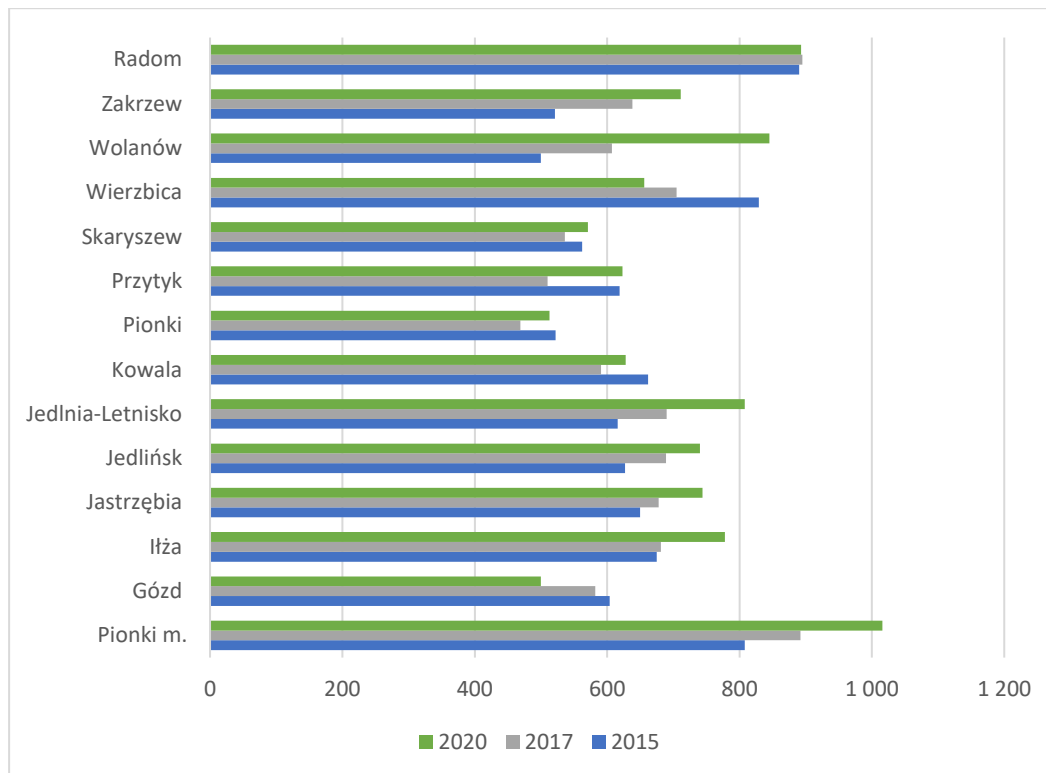
Wychowaniem przedszkolnym w 2020 r. w 191 placówkach objętych było 12 665 dzieci. Od 2015 r. liczba przedszkoli zwiększyła się na terenie partnerstwa o 6. Najwięcej placówek zlokalizowanych jest w Radomiu (91), gminach Iłża (12), Jedlińsk i Skaryszew (po 10), najmniej na terenie gminy Przytyk (3). Co istotne, liczba przedszkoli zwiększyła się od 2015 r. tylko w Radomiu i gminie Gózd, natomiast 5 gmin zlikwidowało placówki.

Ogólna liczba wychowanków przedszkoli wzrosła z 10 580 w 2015 r. do 12 665 w 2020 r., najbardziej w Radomiu (904), gminach Jedlińsk (221), Zakrzew (185) oraz Jedlnia-Letnisko (168). Bardzo istotne są różnice w liczbie dzieci przypadających na jedną placówkę: od 84 w Radomiu i Pionkach oraz 75 w gminie Przytyk po 25 w gminie wiejskiej Pionki. Wskaźnik liczby dzieci w przedszkolach na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat wskazuje na znaczne zróżnicowania w korzystaniu z wychowania

¹⁵ Informacje pochodzą z badania młodzieży przeprowadzonego na potrzeby niniejszej diagnozy

przedszkolnego: od 1016 w Pionkach (co świadczy o korzystaniu z tej usługi przez osoby spoza miasta) po 500 w gminie Gózd.

Ryc. 22. Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat w wybranych latach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Na 16 **żłobków** funkcjonujących na terenie partnerstwa najczęściej zlokalizowanych było w Radomiu (11), przy czym w 2021 pojawił się tu dodatkowo klub dziecięcy. W innych gminach żłobki pojawiały się stopniowo: w Pionkach (2017 r.), gminach Jedlińsk (2018 r.), Iłża (2019 r.), Wierzbica (2020 r.) i Jastrzębia (2021 r.).

Dynamicznie zwiększyła się w zw. z tym liczba dzieci objętych tą formą opieki¹⁶ – z 557 w 2015 r. do 931 w 2021 r.

Zarówno rozwój sieci żłobków jak i liczba dzieci w żłobkach pokazują, że jest to usługa, która nabiera coraz większego znaczenia. Wskaźnik liczby dzieci w żłobkach na 1 tys. dzieci w wieku do lat 3 wzrósł w analizowanym okresie z 20 do 115 i

¹⁶ Dane odnoszą się do liczby dzieci przebywających w ciągu roku w żłobkach i klubie dziecięcym

sukcesywnie zmniejsza dystans do średniego wskaźnika dla województwa mazowieckiego (165 w 2021 r.).

Z przeprowadzonych badań mieszkańców wynika, że potrzeby edukacyjne (szkoły podstawowe, ponadpodstawowe) oraz opiekuńcze dla małych dzieci zaspokajane są na terenie Partnerstwa, głównie w Radomiu.

3.1.2.2. Kultura, sport i rekreacja

Dostęp do usług kultury oraz szeroka ich oferta, która zabezpiecza potrzeby twórczego rozwoju może wpłynąć na angażowanie się mieszkańców w sprawy związane z rozwojem gminy i partnerstwa, zachęcić do wypowiedania się, komentowania i partycypacji w decyzjach, zarówno tych strategicznych jak i bieżących/codziennych.

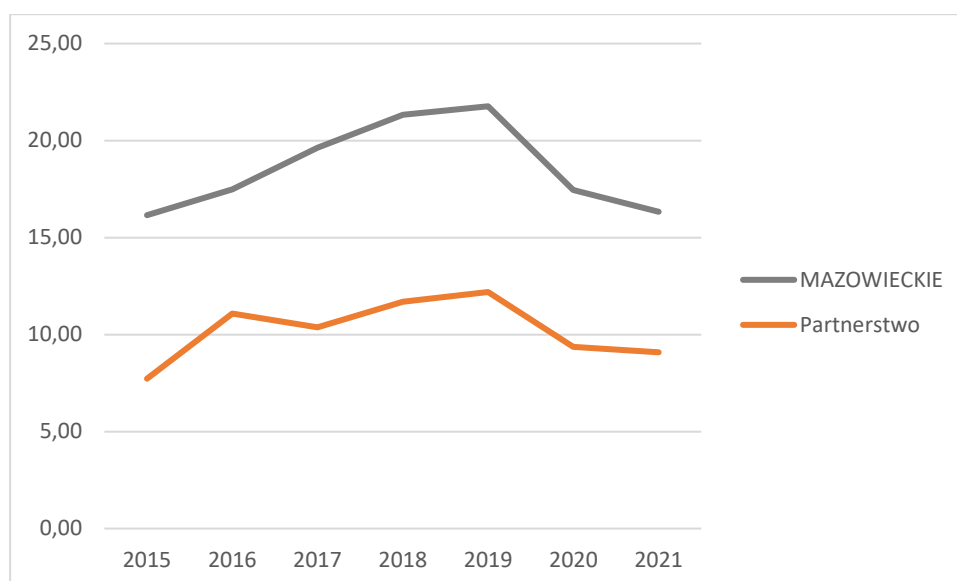
Na terenie partnerstwa w 2021 r. funkcjonowało 51 **bibliotek publicznych** oraz ich filii, najwięcej w Radomiu (12). W ostatnich latach liczba czytelników sukcesywnie spadała – z 44,1 tys. w 2015 r. do 34,4 tys. w 2021. Wskaźnik „czytelnicy bibliotek na 1 tys. ludności” obrazuje jedno z istotnych zjawisk uczestnictwa w kulturze, jakim jest czytelnictwo. Najwyższym wskaźnikiem (182) charakteryzowała się gmina Łża, i była to jedyna gmina z partnerstwa, która przekroczyła wartość dla województwa mazowieckiego (141). Poza gminą Łża wskaźnik ten zwiększył się od 2015 r. tylko w gminach Jastrzębia oraz Wierzbica. Najniższą aktywność czytelniczną wykazują mieszkańcy gminy wiejskiej Pionki (38 czytelników na 1 tys. mieszkańców w 2021 r.) oraz Gózd (52 czytelników na 1 tys. mieszkańców w 2021 r.).

Jeśli chodzi o **centra kultury, domy i ośrodki kultury** to placówki tego rodzaju działały na terenie 8 gmin partnerstwa, najwięcej w gminie Jedlińsk (7) oraz w Radomiu (6). Zasięg uczestnictwa w zajęciach centrów, domów i ośrodków kultury na 10 tys. mieszkańców¹⁷ był na terenie partnerstwa niższy niż średnio w województwie mazowieckim. Jednak istotniejsze są bardzo duże różnice pomiędzy gminami, co prezentuje tabela nr 8¹⁸.

¹⁷ Wskaźnik ten oblicza się przez zsumowanie w podkategorii P2284 „Centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice” zakresu: „członkowie grup artystycznych” z zakresem „członkowie kół / klubów / sekcji” i podzielenie uzyskanej sumy przez liczbę ludności oraz pomnożeniu przez 1000.

¹⁸ W tabeli nie ujęto gmin, w których nie działają jednostki kultury

Ryc. 23. Uczestnicy zajęć centrów, domów kultury na 1 tys. mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Tabela 9. Uczestnicy zajęć centrów, domów kultury na 1 tys. mieszkańców

Gmina	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
m. Pionki	8,98	30,64	25,41	10,64	12,50	10,61	12,68
Iłża	16,34	20,59	21,67	23,60	30,84	24,84	18,67
Jedlińsk	25,25	25,61	26,69	37,98	40,35	26,19	34,53
Jedlnia-Letnisko	-	-	-	-	7,40	24,53	18,54
Przytyk	-	-	-	-	4,79	2,74	-
Skaryszew	18,29	22,54	18,86	14,13	7,24	23,62	20,13
Wierzbica	34,72	34,71	39,29	44,14	44,46	26,02	15,85
Wolanów	29,47	37,38	36,05	44,65	43,79	8,43	25,87
Radom	5,54	8,44	7,65	10,07	9,99	6,87	6,49

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Jednostki kultury wysokiej zlokalizowane są w Radomiu. Działa tu orkiestra symfoniczna, teatr dramatyczny oraz 2 galerie sztuki. Muzea funkcjonują w Radomiu (7) oraz w gminie Jedlińsk (1). Z kolei seans filmowy można obejrzeć w kinach w Radomiu a od 2019 r. również w Iłży.

Z przeprowadzonych badań społecznych wynika, że oferta kultury i spędzania czasu wolnego na obszarze Partnerstwa nie jest atrakcyjna dla 47% ankietowanej młodzieży oraz 52% mieszkańców którzy wypełnili ankietę. Z usług kultury wysokiej oraz popularnej (typu kina, koncerty) mieszkańcy Partnerstwa korzystają głównie w Radomiu (ok. 80% badanych), w mniejszym stopniu poza Radomiem i powiatem radomskim (ok. 10%). Natomiast własne pasje i zainteresowania mieszkańcy realizują w Radomiu (41% badanych) i - w mniejszym stopniu – w pozostałych gminach, ale również poza obszarem (10%). Aż jedna trzecia respondentów przyznała, że w ogóle nie korzysta z możliwości rozwijania swojego hobby.

Bardzo istotną sferą aktywności społecznej, a zarazem wpływającą na kondycję zdrowotną, jest zaangażowanie w różne formy sportu.

Na terenie Partnerstwa dostęp do infrastruktury sportowej jest dość ograniczony. **Stadiony** funkcjonują w miastach (Pionki, Skaryszew, Radom), a także w gminach wiejskich Jedlińsk, Jedlnia-Letnisko oraz Wierzbica. Lepszy dostęp jest do **boisk**. Te o charakterze piłkarskim (najpopularniejsze) nie występują jedynie w gminach Gózd, Wolanów oraz Jedlnia-Letnisko (która to gmina dysponuje stadionem). Natomiast boisk uniwersalnych pozbawione są gminy Gózd, Iłża, Jedlnia-Letnisko, Pionki (gmina wiejska), Skaryszew i Wierzbica. Radom skupia obiekty bardziej wyspecjalizowane, w tym 2 kryte pływalnie.

Liczba **działających klubów sportowych** spadła ze 104 w 2015 r. do 96 w 2020 r. Połowa była zlokalizowana w Radomiu a 10 w mieście Pionki. W gminach Wolanów oraz Gózd funkcjonowało po jednym klubie. Spadła również liczba ćwiczących - z 7,1 tys. w 2016r. do 6,6 tys. w 2020r. Wskaźnik ćwiczących w klubach sportowych na 1 tys. mieszkańców dla województwa mazowieckiego wyniósł 25,7 i był przekroczony w gminie Wierzbica (39,3), Pionkach (31,3), gminach Iłża (28,4), Pionki (27,1) oraz Jedlnia-Letnisko (26,7). Ekstremalnie niski wskaźnik (poniżej 7) odnotowano w gminach Gózd i Kowala. Jest to – przynajmniej w części – pochodna słabo rozwiniętej infrastruktury sportowej.

W przeprowadzonych badaniach ankietowych 43% młodzieży oraz 49% mieszkańców uważa, że obiekty sportowe to aspekt który wymaga podjęcia działań. Jeśli chodzi o udział mieszkańców w zajęciach czy imprezach sportowych dominacja Radomia wciąż występuje, aczkolwiek nie jest już tak widoczna jak w przypadku kultury wysokiej. Z oferty sportowej w głównym mieście Partnerstwa korzysta 44%

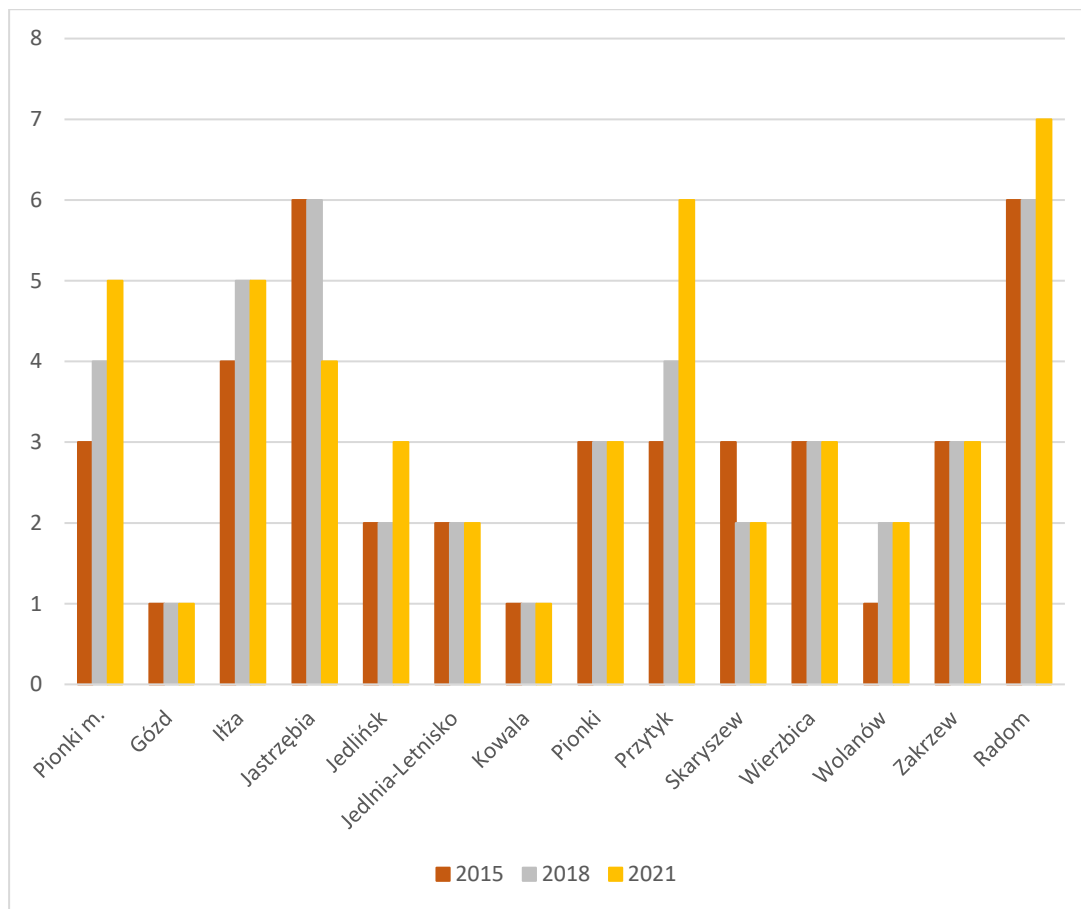
mieszkańców, w pozostałych ośrodkach od 1 do 7% mieszkańców, 7% mieszkańców realizuje się sportowo poza obszarem powiatu radomskiego, a ok ¼ w ogóle nie korzysta z tej formy spędzania czasu wolnego.

3.1.2.3. Opieka zdrowotna

Opieka zdrowotna na terenie partnerstwa realizowana jest poprzez placówki podstawowej, specjalistycznej i stacjonarnej opieki medycznej.

Jedną z danych informujących o dostępności do służby zdrowia jest liczba podmiotów w której mieszkańcy mogą uzyskać pomoc. W 2021 r. na terenie partnerstwa funkcjonowało 188 **jednostek ambulatoryjnej opieki zdrowotnej** (wzrost od 2015 r. o 12), z czego zdecydowana większość (76%) działała w Radomiu. Jak widać na poniższym wykresie dostępność do placówek ambulatoryjnej opieki jest zróżnicowana na poziomie gminnym, a średni wskaźnik liczby przychodni na 10 tys. mieszkańców dla województwa mazowieckiego (6) został przekroczony jedynie w Radomiu.

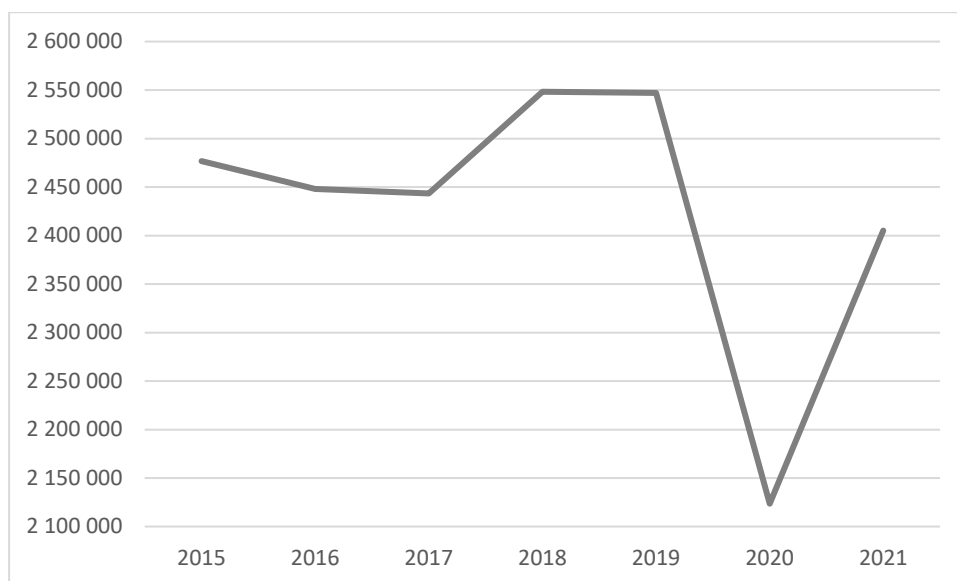
Ryc. 24. Liczba przychodni na 10 tys. ludności w wybranych latach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS

Liczba porad udzielanych w przychodniach oscylowała wokół 2,5 mln, ze znaczącym spadkiem w roku 2020, co można wiązać z okresem pandemii. Również w tym przypadku należy zwrócić uwagę na znaczną koncentrację usług. Aż 78% porad udzielono w Radomiu, a 6% w Pionkach (drugi ośrodek pod względem liczby udzielonych porad).

Ryc. 25. Liczba udzielonych porad lekarskich ogółem

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS

Kadrę medyczną na terenie partnerstwa stanowiło w 2020 r. 812 lekarzy, 145 lekarzy dentyków, 2047 pielęgniarek oraz 215 położnych¹⁹. O ile liczba lekarzy i dentyków od 2015 r. nieznacznie się zwiększa, o tyle wśród pielęgniarek i położnych zauważalny jest trend przeciwny. Dostępność do kadry medycznej jest na obszarze partnerstwa niższa niż średnio w województwie mazowieckim, przy czym na ogólny wynik znacząco wpływa Radom.

Tabela 10. Liczba lekarzy oraz pielęgniarek i położnych pracujący wg podstawowego miejsca pracy na 10 tys. mieszkańców w wybranych latach

	lekarze na 10 tys. mieszk.		pielęgniarki i położne na 10 tys. mieszk.	
	2015	2020	2015	2020
Mazowieckie	27,1	28,0	59,3	58,7
Powiat radomski	6,6	6,8	23,1	20,7
Powiat m. Radom	30,9	33,9	91,5	93,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

¹⁹ Dane dotyczą liczby pracujących wg podstawowego miejsca pracy

Na terenie partnerstwa funkcjonuje kilka **jednostek szpitalnych** oferujących diagnostykę oraz leczenie specjalistyczne:

- Radomski Szpital Specjalistyczny im. dr Tytusa Chałubińskiego (Radom);
- Mazowiecki Szpital Specjalistyczny Sp. z o.o. (Radom);
- Samodzielny Wojewódzki Publiczny Zespół Zakładów Psychiatrycznej Opieki Zdrowotnej im. dr Barbary Borzym (Radom);
- Radomskie Centrum Onkologii im. Bohaterów Radomskiego Czerwca 76' (Radom);
- Szpital Rejonowy (Pionki);
- Szpital Rejonowy (Iłża).

Szpitale ogólne w 2020 r. dysponowały 1 522 łózkami. W przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców daje to 1,7 łóżka, co jest wynikiem znacznie niższym niż średnia dla województwa mazowieckiego (4,4).

W kontekście ochrony zdrowia ważny jest wskaźnik **wysokości środków przeznaczanych z budżetu JST na zadania związane z ochroną zdrowia**, w tym programy profilaktyki zdrowotnej i zapobiegania alkoholizmowi oraz narkomanii. Wydatki gmin partnerstwa w latach 2015-2021 ulegały dość dużym wahaniom. W większości gmin nie przekraczały 500 tys. zł, poza Pionkami gdzie wydatki w 2021 r. wyniosły 4,3 mln (dwukrotnie więcej niż przed 2019 r.) oraz Radomiem gdzie wydatki roczne wahały się od kilkunastu do kilkudziesięciu mln zł.

Ochrona zdrowia – po wysokości zarobków i ofercie rynku pracy - jest najistotniejszym obszarem który wg mieszkańców wymaga pilnej poprawy. Aż 61% młodzieży uważa tę sferę za czynnik zniechęcający do pozostania na obszarze Partnerstwa, a 57% mieszkańców uznaje usługi zdrowotne za minus obszaru. W związku z tym sfera ta wymaga podjęcia działań wspomagającym, choć postulat ten może być trudny do zrealizowania biorąc pod uwagę kompetencje oraz finanse samorządów. Choć sieć POZ jest dość równo rozmieszczona na terenie Partnerstwa, to 5% mieszkańców, którzy wzięli udział w badaniach ankietowych korzysta z tego typu usług poza powiatem Radomskim. W przypadku leczenia szpitalnego odsetek ten jest jeszcze wyższy i wynosi 15%.

3.1.2.4. Integracja oraz aktywność społeczna

Jak wskazano w analizie demograficznej społeczeństwo obszaru partnerstwa starzeje się. Rośnie liczba osób w przedziale wiekowym 65 lat i powyżej. W związku z tym pojawia się potrzeba dla **zapewnienia opieki oraz działań włączających dla seniorów**. Na terenie partnerstwa funkcjonuje 7 domów pomocy społecznej które

dysponowały w 2020 r. 1 149 miejscami. Liczba miejsc w DPS w ostatnich latach pozostaje podobna.

Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego z **pomocy społecznej** w 2020 r. korzystały 5 063 rodziny, w tym 73% to świadczenia udzielone w mieście Radom. Dane wskazują na ograniczanie potrzeb w tym zakresie i to w tempie nieco przewyższającym średnią dla województwa mazowieckiego. Tzw. wskaźnik deprivacji, który stanowi liczbę osób korzystających z pomocy społecznej (bez względu na rodzaj wsparcia) na 1000 mieszkańców, spadł na obszarze Partnerstwa z 87 w 2015 r. do 42 w 2020 r. Najczęstszymi przyczynami przyznania świadczenia były bezrobocie (4,4 tys. rodzin), niepełnosprawność (2,8 tys. rodzin) oraz długotrwała i ciężka choroba (1,5 tys. rodzin).

Innym mechanizmem, który świadczy o konieczności wsparcia rodzin jest **zasiłek rodzinny**. Jego wypłacanie jest uzależnione od kryterium dochodowego, obrazuje zatem wielkość grupy dzieci wychowujących się w warunkach względnego ubóstwa. Grupa rodzin otrzymująca zasiłek na obszarze partnerstwa zmniejszyła się z ponad 14 tys. w roku 2015 do 11 270 w roku 2020, co świadczy o poprawie ich kondycji finansowej. Spadł również zasięg wsparcia zasiłkiem rodzinnym²⁰ z 28,4% do 25,7%, ale wciąż jest to wskaźnik znacznie wyższy niż dla województwa mazowieckiego (18,9%).

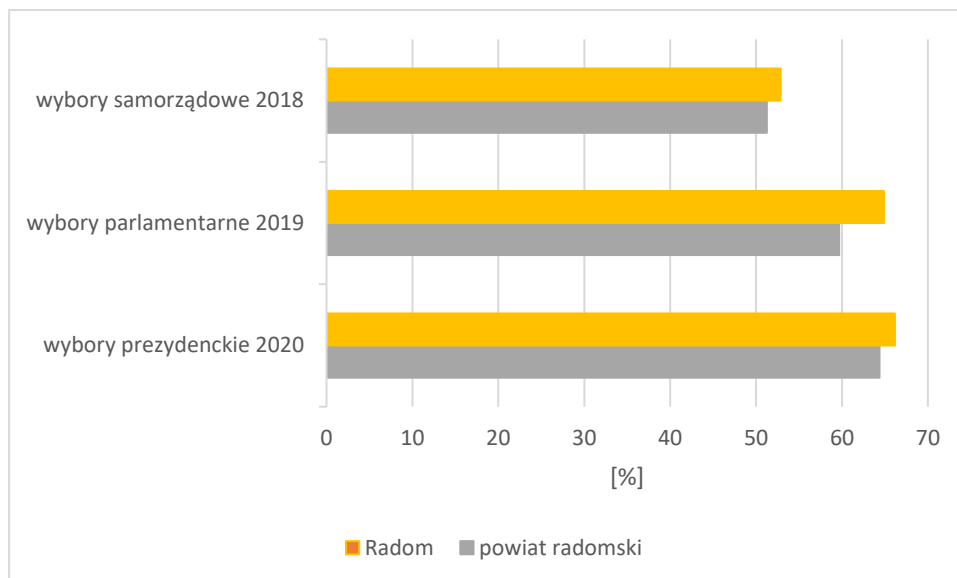
O połowę spadła również liczba przyznawanych **dodatków mieszkaniowych**. W 2020 r. wypłacono 28 871 takich dodatków na łączną kwotę 6 mln zł. Do gmin, gdzie przyznawanie tego świadczenia jest najrzadsze (pon. 10 w roku) należą Jastrzębia, Przytyk i Wolanów, a od 2019 r. również gmina wiejska Pionki.

Rozwój lokalny można definiować jako proces wzbogacania pola szans osobistej samorealizacji poszczególnych mieszkańców, szans na spełnienie przez nich swoich osobistych potencjałów. Kluczowym obszarem urzeczywistniania przez ludzi swych indywidualnych potencjałów jest **aktywność obywatelska**, w tym uczestnictwo w życiu publicznym i kulturalnym (którego deficyt ustawodawca wskazuje jako jedną z przesłanek uznania obszaru za zdegradowany). Samorealizacji poszczególnych mieszkańców może potencjalnie sprzyjać sieć **odpowiednich instytucji publicznych** oraz **środki publiczne** wspierające inicjatywy mieszkańców. Wskaźniki te są przedmiotem analizy w dalszej części tego rozdziału.

²⁰ odsetek dzieci, na które ich rodzicom lub opiekunom jest wypłacany zasiłek rodzinny, w grupie wszystkich dzieci do lat 17

Frekwencja wyborcza w wyborach²¹ to bezpośredni wskaźnik uczestnictwa w lokalnym życiu publicznym. Poniższy wykres obrazuje udział procentowy mieszkańców powiatów radomskiego oraz miasta Radomia w ostatnich wyborach wszystkich szczebli- samorządowych, parlamentarnych oraz prezydenckich.

Ryc. 26. Frekwencja wyborcza podczas ostatnich wyborów wszystkich szczebli

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej

Należy podkreślić, że na terenie Partnerstwa wskaźniki frekwencji przewyższają 50%, co świadczy o stosunkowo wysokiej świadomości społecznej mieszkańców i zaangażowaniu w sprawy lokalne. Jednocześnie frekwencja na obszarze Partnerstwa jest niższa od notowanej dla województwa mazowieckiego (wyjątkiem była frekwencja w wyborach samorządowych mieszkańców Radomia).

Co zaskakujące, przeprowadzone badania społeczne pokazały, że urzędnicy państwowi, samorządowi oraz społecznicy i organizacje pozarządowe nie cieszą się szczególnym zaufaniem młodzieży²². Przynależność do wspólnoty społecznej, pełnienie znaczącej roli społecznej (np. bycie radnym, sołtysem, wójtem, burmistrzem) czy życie i służba dla ważnych idei to wartości najmniej dla nich istotne. Dla 1/3 młodzieży działania i jakość pracy samorządu lokalnego (urzędu gminy) nie ma znaczenia dla podjęcia decyzji o pozostaniu czy emigracji. Zatem obecne zaangażowanie mieszkańców w sprawy społeczne może za kilka lat

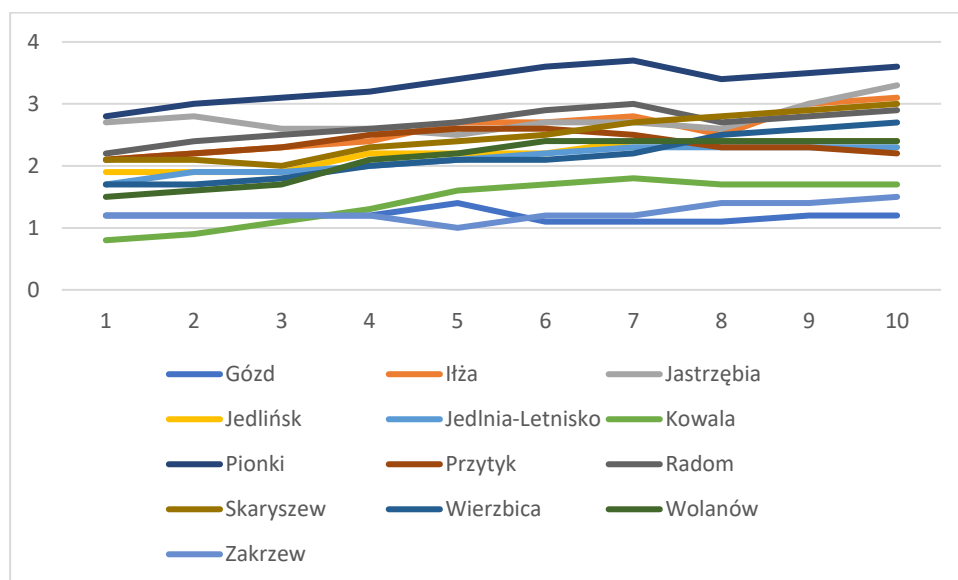
²¹ Dane dot. I tury wyborów

²² Grupami, którym mieszkańcy nie ufają najbardziej są księża i lokalne media

osłabnąć, jeśli nie będą podejmowane działania podnoszące świadomość o mechanizmach zarządzania na poziomie lokalnym.

Zjawiskiem informującym o poziomie partycypacji społecznej jest **działalność organizacji społecznych**. W 2020 r. na terenie partnerstwa funkcjonowały 973 organizacje pozarządowe (w 2015 r. było ich 900), z czego 63% działało na terenie Radomia. Wskaźnik liczby organizacji społecznych na 1 tys. mieszkańców był najkorzystniejszy w Pionkach oraz gminie Jastrzębia, zaś najmniej korzystny w gminach Gózd i Zakrzew. Należy przy tym zauważyć, że wskaźnik ten jest tym obiektywniejszy im większa jest populacja badana wskaźnikiem, natomiast zawodny w odniesieniu do niewielkich społeczności, gdzie należy weryfikować go rozeznaniem jakościowym.

Ryc. 27. Liczba organizacji społecznych na 1 tys. mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

3.1.2.5. Bezpieczeństwo

Na terenie partnerstwa w latach 2015-2020 notowanych było od 5,1 tys. (2017 r.) do 6,7 tys. (2018 r.) **przestępstw** stwierdzonych przez Policję. Połowę z nich stanowiły przestępstwa przeciwko mieniu, 13,6% przeciwko rodzinie i opiece oraz 10% przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i bezpieczeństwu w komunikacji. Niepokojący jest fakt, że udział przestępstw przeciwko rodzinie i opiece podwoił się od 2015 r.

Innym wymiarem bezpieczeństwa jest **bezpieczeństwo na drodze**. Liczba wypadków drogowych rosła od 2015 r. i w 2019 r. osiągnęła wartość 505. Spadek nastąpił dopiero w 2020 r. Liczba wypadków rozkłada się mniej więcej po równo na Radom oraz powiat radomski. Pozytywne jest to, że liczba ofiar śmiertelnych przekroczyła 10 osób tylko w 2017 r. Niemniej, należy podkreślić, że wskaźniki dotyczące wypadków na 100 tys. mieszkańców w większości na trwale przewyższają średnią dla województwa mazowieckiego.

Tabela 11. Wskaźniki dotyczące wypadków drogowych w wybranych latach

	Wypadki drogowe na 100 tys. ludności		Ofiary śmiertelne wypadków na 100 tys. mieszkańców	
	2015	2020	2015	2020
Mazowieckie	75,0	54,5	9,12	7,74
Powiat radomski	120,9	106,4	10,57	15,11
Powiat m. Radom	113,1	81,7	1,85	3,32

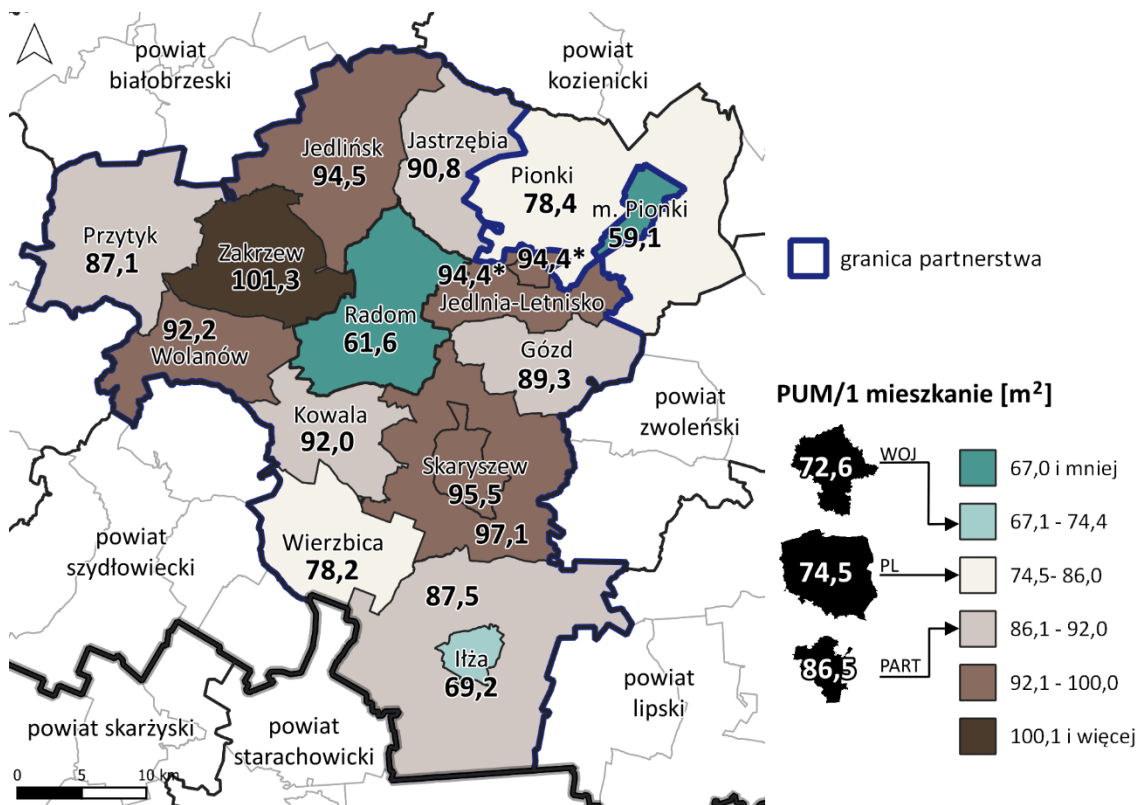
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

3.1.2.6. Warunki zamieszkania

Na terenie partnerstwa w 2021 r. zlokalizowanych było 62,7 tys. budynków mieszkalnych i na przestrzeni ostatnich 7 lat wielkość ta podlegała co roku niewielkiemu wzrostowi. **Zasoby mieszkaniowe** 2020 r. stanowiło niemal 133 tys. mieszkań o powierzchni użytkowej 9 309,6 tys. m² (w 2015 r. było to 8 737,9 tys. m²). Ponad 74,5% mieszkań lokalizowanych było w miastach, przy czym odsetek ten od 2015 r. nieznacznie spada. Potwierdza to obserwację zjawisk demograficznych o przenoszeniu się mieszkańców na obszary wiejskie.

Przeciętna **powierzchnia użytkowa mieszkania** w większości gmin jest nieco wyższa niż przeciętnie w województwie mazowieckim (72,6 m²). Przeciętne mieszkania były najmniejsze w miastach Pionki (59,1 m²), Radom (61,6 m²) i Iłża (69,2 m²), gdzie jest duży udział zabudowy wielorodzinnej. Większe mieszkania występują na obszarach wiejskich, gdzie dominuje zabudowa jednorodzinna. Wskaźnik przeciętnej powierzchni mieszkania osiągnął w gminie Zakrzew wartość 101,3 m².

Ryc. 28. Średnia wielkość mieszkań - powierzchnia użytkowa na mieszkanie w 2020 r.

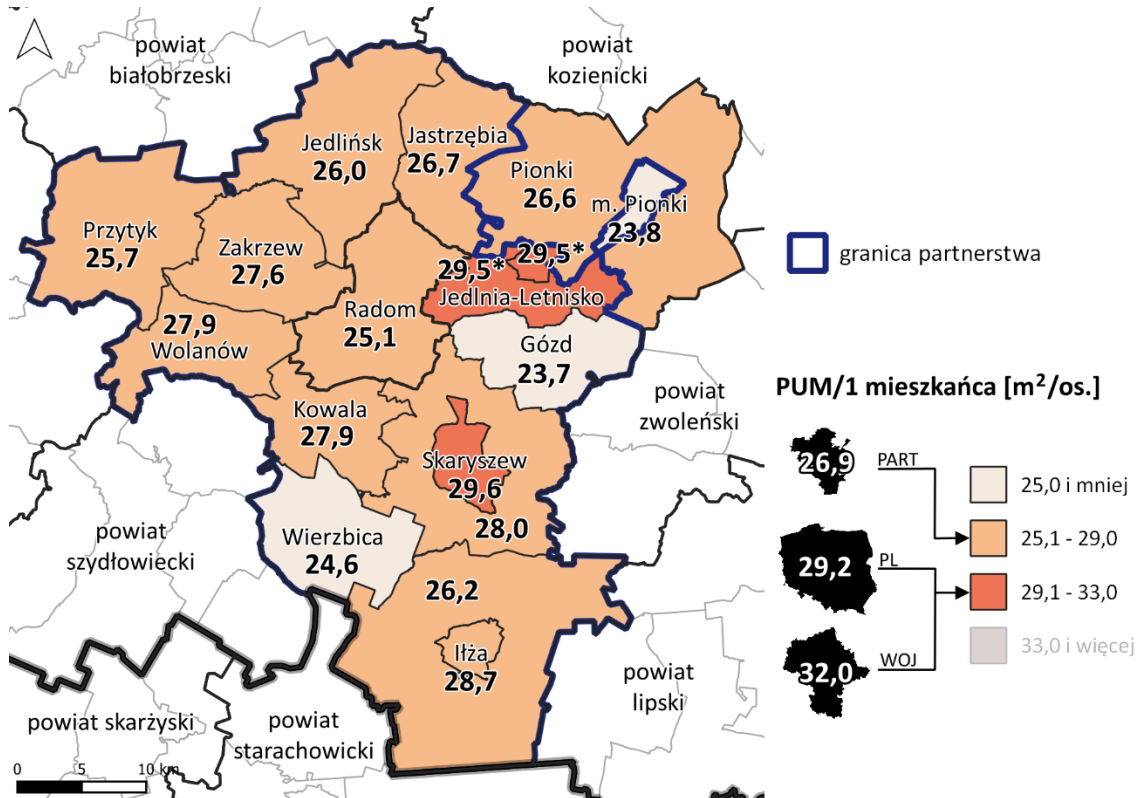
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Pod względem **liczby mieszkań na 1 tys. mieszkańców** partnerstwo wypadło słabiej niż średnia wojewódzka. Do wartości regionalnej (440,2) najbliższe były miastom: Łtża (414,5), Radom (407,9) i Pionki (403,1). Na drugim biegunie znalazły się gminy Gózd (265,2) oraz Zakrzew (272,2). Średnia cena za 1m² lokali mieszkalnych wyniosła w 2020 r. 3,5 tys. zł, co stanowiło 73% średniego miesięcznego wynagrodzenia brutto w powiecie radomskim oraz 62% wynagrodzenia w Radomiu. Powyższe dane świadczą o słabszej dostępności rodzin do mieszkań na terenie partnerstwa.

O standardzie zamieszkania świadczy m.in. **powierzchnia mieszkania przypadająca na jednego użytkownika**. W 2020 r. wynosiła ona przeciętnie na obszarze partnerstwa 26,9 m² (w 2010 r. – 23,1 m²). Jest to wartość poniżej średniej krajowej i mniejsza od średniej dla województwa mazowieckiego (32 m²). Najmniejszy dystans do średniej dla Mazowsza notowany jest w mieście Skaryszew (29,6 m²) oraz gminie Jedlnia-Letnisko (29,5 m²), największy w gminie Gózd (23,8 m²) oraz mieście Pionki (23,8 m²). Wysoka wartość wskaźnika w gminie Jedlnia-Letnisko wynika prawdopodobnie z faktu, że część powierzchni wykazywanych jako

mieszkańci nie służy zaspakajaniu potrzeb mieszkaniowych, lecz jest przeznaczona na wynajem dla turystów.

Ryc. 29. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkań na 1 mieszkańca w 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Poza powierzchnią mieszkania istotnym czynnikiem mówiącym o jakości zamieszkania jest jego **wyposażenie** w pewne udogodnienia. Na tle wskaźników dla województwa mazowieckiego gminy partnerstwa wypadają nieco słabiej, w szczególności obszary wiejskie.

Tabela 12. Wyposażenie mieszkań w instalacje (w % ogółu mieszkań) w 2020 r.

	ustęp spłukiwany	łazienka	centralne ogrzewanie
Mazowieckie	93,9	92,0	87,3
Powiat radomski	85,3	82,1	72,8
Powiat m. Radom	97,6	94,8	87,2

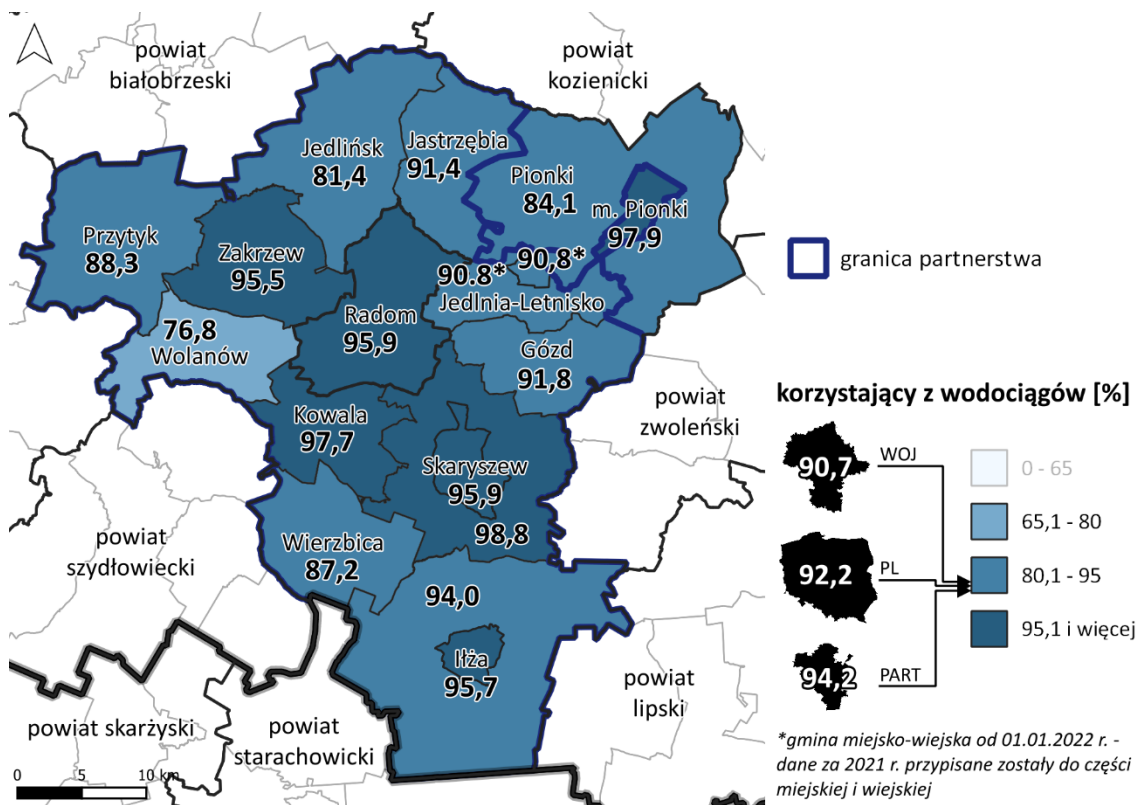
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Liczba **mieszkań komunalnych** ulega stałemu zmniejszeniu. W 2015 r. było to niemal 5 tys. mieszkań o powierzchni 191,5 tys. m². W 2020 r. było 4,5 tys. mieszkań o powierzchni użytkowej 169,6 tys. m². Stale wzrasta natomiast liczba mieszkań socjalnych. W 2020 r. na terenie Partnerstwa były 1 463 lokale socjalne (1372 w 2015 r.). Należy podkreślić, że zdecydowana większość zasobu gminnego jest zlokalizowana na terenie Radomia (85% mieszkań komunalnych i 94% lokali socjalnych).

3.1.2.7. Usługi komunalne

Zabudowa mieszkaniowa na obszarze Partnerstwa jest wyposażona w urządzenia sieciowe infrastruktury technicznej na poziomie podobnym do średnich parametrów dla województwa mazowieckiego. Odsetek ludności korzystającej w 2020 r. z sieci wodociągowej wynosił 94,2% i był wyższy od średniej dla Polski (92,2%) jak i dla województwa mazowieckiego (90,7%). Na tle gmin Partnerstwa najbardziej niekorzystnie odznacza się gmina Wolanów. W pozostałych gminach wskaźnik nie jest niższy niż 85%. Od 2015 r. odsetek budynków mieszkalnych z dostępem do wodociągu pozostaje na podobnym poziomie - największy przyrost wskaźnika zanotowano w gminie Wierzbica (przyrost o 13 pkt. proc.), ale w trzech gminach zanotowano spadek (w gminie Zakrzew aż o 8,7 pkt. proc.).

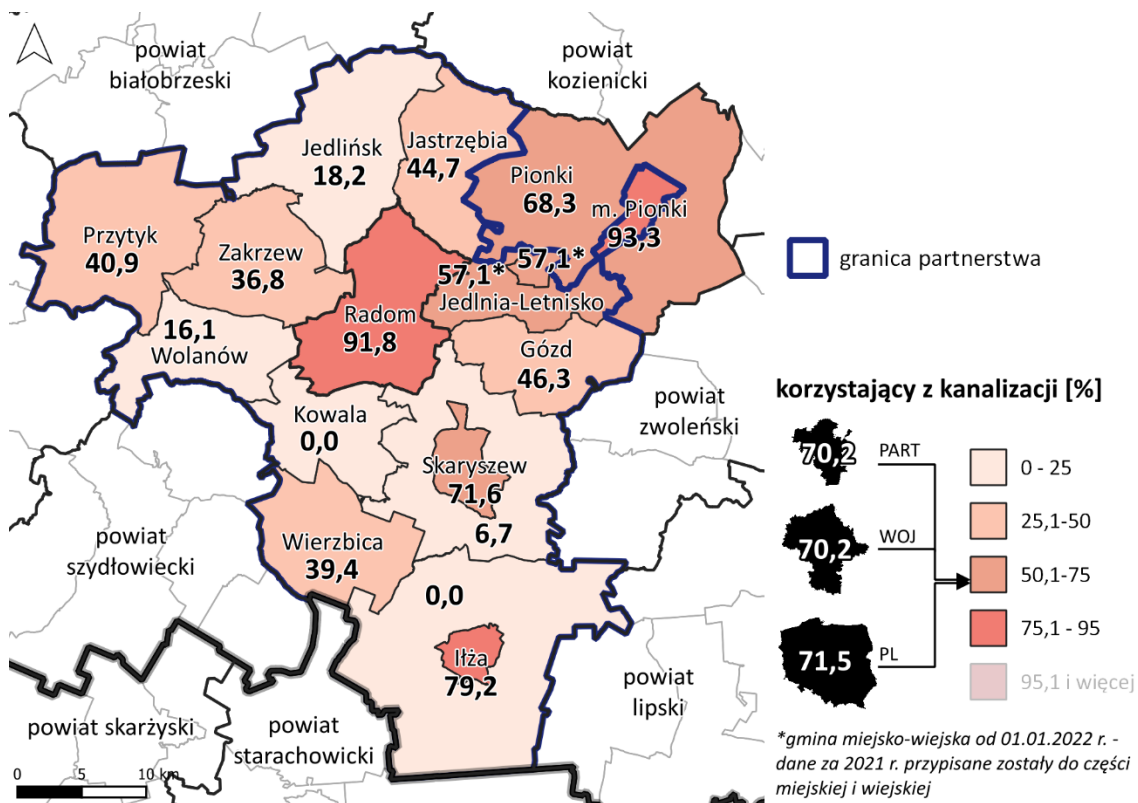
Ryc. 30. Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej w 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Z kolei do **sieci kanalizacyjnej** w 2020 r. przyłączonych było 43,5% budynków mieszkalnych, nieco mniej niż średnio w Mazowieckiem (44,1%). Z urządzeń sieci kanalizacyjnej korzystało 70,2% ludności, co odpowiadało średniej województwa oraz było nieznacznie niższe od średniej dla Polski (71,5%). W skład Partnerstwa wchodzić dwie jednostki o zerowym odsetku ludności korzystającej z kanalizacji – są to: gmina Kowala (12 273 mieszk.) oraz część wiejska gminy Łża (9 929 mieszk.). W zakresie sieci kanalizacyjnej słabą obsługą, poniżej 20%, charakteryzują się także gminy Jedlińsk, Wolanów i część wiejska gminy Skaryszew.

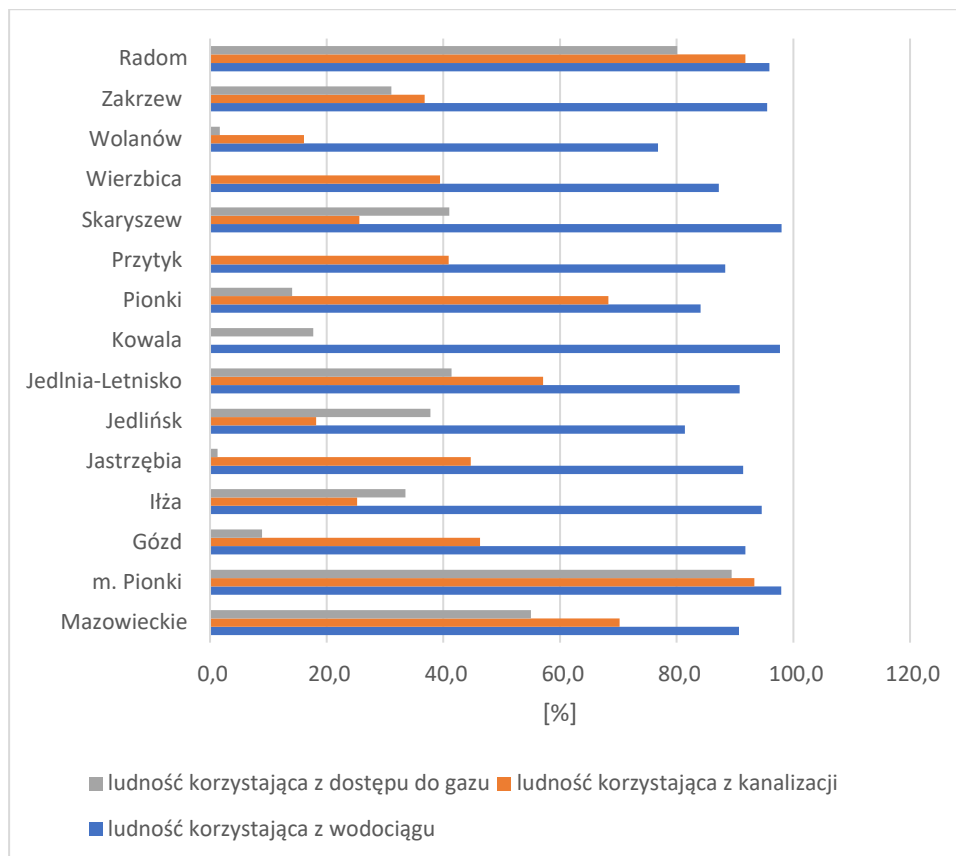
Ryc. 31. Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Gaz sieciowy był dostarczany w 2020 r. do 26 097 budynków mieszkalnych (41,6% budynków mieszkalnych ogółem). Również w tym przypadku widoczne są znaczące różnice pomiędzy gminami. Dostępu do gazu sieciowego pozbawieni są mieszkańcy gmin Wierzbica i Przytyk, najwięcej budynków (1,8 tys.) przyłączonych było w gminach Skaryszew oraz Jedlnia-Letnisko.

Ryc. 32. Mieszkańcy korzystający z urządzeń sieciowych w 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Infrastruktura ciepłownicza występuje wyłącznie na terenie miast. W 2020 r. funkcjonowało 168 kotłowni, a długość sieci ciepłowniczej wynosiła 167 km i od 2015 r. wydłużyła się o 13 km. Niemal 90% sieci ciepłowniczej znajduje się na terenie Radomia. Warto wspomnieć, że długość sieci w pozostałych miastach – i tak nieduża – zmniejszyła się w 2018 r. i w roku 2020 wynosiła 18,5 km. Większość energii cieplnej sprzedawana jest do ogrzewania budynków mieszkalnych (ok. 84%), pozostała część zasila urzędy i instytucje.

3.1.3. Wnioski

- Sytuacja demograficzna **Partnerstwa jako całości** jest w wielu aspektach **porównywalna** do średnich wskaźników **województwa mazowieckiego**. Wyraźnie widać natomiast **zróznicowania na poziomie gminnym**.
- Począwszy od 2010 r. na obszarze Partnerstwa notuje się systematyczny choć relatywnie **niewielki spadek liczby mieszkańców**. Znaczący spadek dotyczy Pionek i Radomia, natomiast pozostałe gminy (oprócz Wierzbicy) zwiększają swoją populację.

- **Spółeczeństwo na obszarze partnerstwa starzeje się.** W 2021 r. na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym (dzieci i młodzież) przypadały niemal 122 osoby w wieku poprodukcyjnym (emeryci). Prognozy GUS do 2030 roku wskazują na pogłębiającą się tendencję (prognoza wzrostu liczby osób +65). Najbardziej „krytycznie” przyrost liczby emerytów (wskaźnik wzrostu powyżej 25%) dotknie Radomia i Pionek.
- Niekorzystne zmiany demograficzne na terenie partnerstwa są pochodną ujemnego przyrostu naturalnego, spadku liczby kobiet w wieku rozrodczym i niskim współczynnikiem dzietności (ok. 1,5) **nie zabezpieczającym zastępowalności pokoleniowej.** W dłuższym horyzoncie czasu może to przynieść jeszcze większy niż obecnie spadek liczby urodzeń oraz depopulację (jeśli nie zrównoważy się ze wskaźnikami migracji do partnerstwa).
- **Szybko maleje grupa osób młodych - w wieku 25-34 lata** – która jest cenna dla rynku pracy. Jest to skutek mniejszej liczby narodzin przed ćwierćwieczem, ale i ujemnego (oraz powiększającego się) salda migracji ludzi w grupie wiekowej 15-39 lat.
- Dla partnerstwa jako całości obserwowany jest niezbyt duży **odpływ migracyjny.** Należy podkreślić, że duże ujemne saldo migracji notowane jest w Radomiu, natomiast rośnie nieznacznie liczba mieszkańców w połowie gmin. Pomimo ogólnie dość dobrych wskaźników migracji dla partnerstwa ogółem, niepokoić powinien **odpływ ludzi młodych.** W tym kontekście warto przywołać wyniki badań planów życiowych młodzieży, która kończy naukę w szkołach średnich. W grupie biorącej udział w ankietyzacji 20% wiąże swoją przyszłość z obszarem Partnerstwa, reszta zamierza wyjechać bądź nie podjęła jeszcze decyzji.
- Wyraźnie widać, że „**siła demograficzna**” partnerstwa **przenosi się do gmin wiejskich.** Pionki i Radom, a także gmina miejsko-wiejska Łża tracą mieszkańców, procesy starzenia społeczeństwa zachodzą tam najbardziej intensywnie, utrwalony jest również wieloletni trend odpływu migracyjnego mieszkańców. Potwierdza to również zmiana struktury mieszkań. Co prawda nadal ¾ jest zlokalizowanych na obszarach miast, jednak udział ten spada na rzecz mieszkań na obszarach wiejskich.
- Jednocześnie nadal utrzymuje się **koncentracja usług publicznych w miastach, a w szczególności w Radomiu.** To tu uczy się ponad połowa uczniów szkół podstawowych, większość uczniów szkół średnich, działa większość jednostek kultury (w tym kultury wysokiej) oraz placówek służby zdrowia. W pozostałych gminach usługi podstawowe zlokalizowane są głównie w miejscowościach gminnych, stanowiących lokalne ośrodki

usługowe. Obserwowane trendy demograficzne wywołują zatem pytanie o nowy model dostarczania tych usług.

- Na terenie partnerstwa **upowszechnia się wychowanie przedszkolne, a także opieka żłobkowa**. Ogólna liczba wychowanków przedszkoli wzrosła z 10 580 w 2015 r. do 12 665 w 2020 r., natomiast liczba dzieci w żłobkach zwiększyła się z 557 w 2015 r. do 931 w 2021 r. Powoduje to sukcesywne zbliżanie się partnerstwa do wskaźników wojewódzkich, mówiących o liczbie dzieci w żłobkach i przedszkolach na 1 tys. dzieci w odpowiednich grupach wiekowych. Niestety, usługa opieki żłobkowej dostępna jest jedynie w 6 gminach, a dostępność do przedszkoli również jest bardzo zróżnicowana.
- **Liczba uczniów** w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych od 2016 r. **nie zmienia się w sposób znaczący**. Stwarza to dobre warunki do podnoszenia jakości nauczania (mniej liczne oddziały), ale wywołuje problemy natury finansowej (obciążenie dla gmin i powiatów związane z utrzymywaniem sieci obiektów edukacyjnych).
- Wśród szkół ponadpodstawowych **coraz popularniejsze stają się szkoły dające uprawnienia zawodowe, czyli szkoły branżowe oraz technika**, co daje nadzieję na uzupełnianie kadr odchodzących na emeryturę, pod warunkiem zachęcenia młodych do pozostania na terenie partnerstwa. Warte podkreślenia jest to, że zdawalność egzaminów maturalnych w szkołach partnerstwa jest wyższa niż średnie dla województwa mazowieckiego, a młodzież **widzi potrzebę dalszego doskonalenia swoich umiejętności**. Warto podkreślić, że oferta edukacji i kształcenia jest jednym z czterech elementów najbardziej zniechęcających młodzież do pozostania i jest to obszar który dla 40% ankietowanych jest ważnym obszarem do poprawy. Jest to istotna kwestia również dla przedsiębiorców, którzy postulują większe dopasowanie systemu edukacyjnego do potrzeb rynku pracy.
- **Dostęp do usług** z zakresu opieki zdrowotnej - zarówno świadczonych ambulatoryjnie jak i przez szpitale – **jest słabszy niż średnio w województwie mazowieckim**. Dodatkowo, usługi te **są skoncentrowane głównie w Radomiu**. Świadczą o tym zarówno dane dotyczące ilości placówek i udzielonych świadczeń, jak i ilość kadry medycznej. We wszystkich gminach działają jednostki ambulatoryjnej opieki zdrowotnej, zatem podstawowe formy opieki są zlokalizowane blisko mieszkańców, niemniej dostępność do nich jest mniejsza niż średnio w regionie. Szpitale są zlokalizowane w miastach (większość w Radomiu), ale borykają się one z problemami kadrowymi. W związku z tym sfera ta w ocenie mieszkańców jest znaczącym problemem i wymaga podjęcia działań wspomagających. Postulat ten może być trudny do zrealizowania biorąc pod uwagę

konstrukcję systemu opieki zdrowotnej oraz kompetencje i finanse samorządów.

- Zwiększony popyt na **usługi zdrowotne** jest częściowo pochodną zwiększającej się liczby seniorów. Powoduje to również **presję na zabezpieczenie usług opiekuńczych** dla tej grupy społecznej, a także zadbanie o jak najdłuższą aktywność społeczną i samodzielność. Dotyka to szczególnie miast, gdzie grupa seniorów powiększa się dynamicznie i przewyższa już grupę osób młodych. Poza generowaniem popytu na usługi opiekuńcze czy aktywizacyjne (np. kluby seniora) wywołuje to również potrzebę wprowadzania różnorodnych ułatwień w związku z dostępem do usług oraz przestrzeni publicznych.
- W ostatnich latach obserwowane jest **ograniczenie potrzeb związanych ze wspieraniem osób będących w trudnej sytuacji życiowej**, i to w tempie nieco przewyższającym średnią dla województwa mazowieckiego. O połowę spadła liczba osób korzystających z pomocy społecznej, otrzymujących zasiłki rodzinne czy dodatki mieszkaniowe. Największą grupą odbiorców pomocy pozostają mieszkańcy Radomia.
- Na terenie Partnerstwa poczyniono wiele inwestycji mających na celu poprawę **dostępu do infrastruktury sportowej oraz obiektów kultury**. Oferują one szeroką ofertę zajęć i wydarzeń. Niemniej, wiele gmin wciąż nie dysponuje odpowiednią infrastrukturą (jednostki kultury funkcjonują w 8 gminach, sieć obiektów sportowych jest rozłożona bardzo nierównomiernie w skali partnerstwa), co przekłada się na niższe niż średnio w województwie uczestnictwo w zajęciach kulturalnych i sportowych, a także duże zróżnicowanie w uczestnictwie mieszkańców poszczególnych gmin. Również w ocenie mieszkańców biorących udział w badaniach ankietowych oferta kulturalna w gminach Partnerstwa nie jest zadowalająca (część osób korzysta z niej w innych ośrodkach), a sieć obiektów sportowych wymaga uzupełnienia.
- Pozytywnym zjawiskiem mówiącym o aktywności społecznej jest dość **wysoka frekwencja w wyborach** - powyżej 50 %. Kolejnym pozytywnym aspektem jest zwiększające się (choć dość powoli) zaangażowanie mieszkańców w działalność organizacji pozarządowych. Niestety, deklaracje młodych osób wyrażone w badaniach społecznych wskazują na słabe zainteresowanie sferą samorządności i chęcią włączania się działania na rzecz małej ojczyzny. To co liczy się dla młodzieży to rodzina i znajomi (to również im młodzież ufa najbardziej), a więc najbliższe otoczenie.
- **Warunki zamieszkania poprawiają się sukcesywnie**, choć nie wszystkie parametry wydają się być zadowalające. Co prawda **przeciętna powierzchnia**

użytkowa mieszkania jest wyższa niż w województwie mazowieckim, to jednak powierzchnia przypadająca na 1 użytkownika jest już niższa.

Zabudowa mieszkaniowa jest wyposażona w urządzenia sieciowe infrastruktury technicznej (wodociąg, kanalizacja) na poziomie podobnym do średnich parametrów dla województwa mazowieckiego. Wyraźne są natomiast różnice pomiędzy gminami. Fakt, który może świadczyć o gorszej dostępności do uzyskania własnego mieszkania (**niższy niż w regionie wskaźnik liczby mieszkań na 1 tys. mieszkańców**) to relacja ceny za 1 m² lokalu w stosunku do średniego wynagrodzenia brutto.

3.2. Diagnoza sytuacji gospodarczej

Syntetyczny wskaźnik rozwoju dla **wymiaru gospodarczego** w każdym z analizowanych lat przybierał wartości ujemne, co oznacza, że sytuacja partnerstwa była gorsza niż średnia dla innych gmin o podobnym profilu społeczno-gospodarczym. Dodatkowo powinien niepokoić fakt, iż od 2016 r. dystans do średniej w grupie porównawczej jeszcze się powiększył.

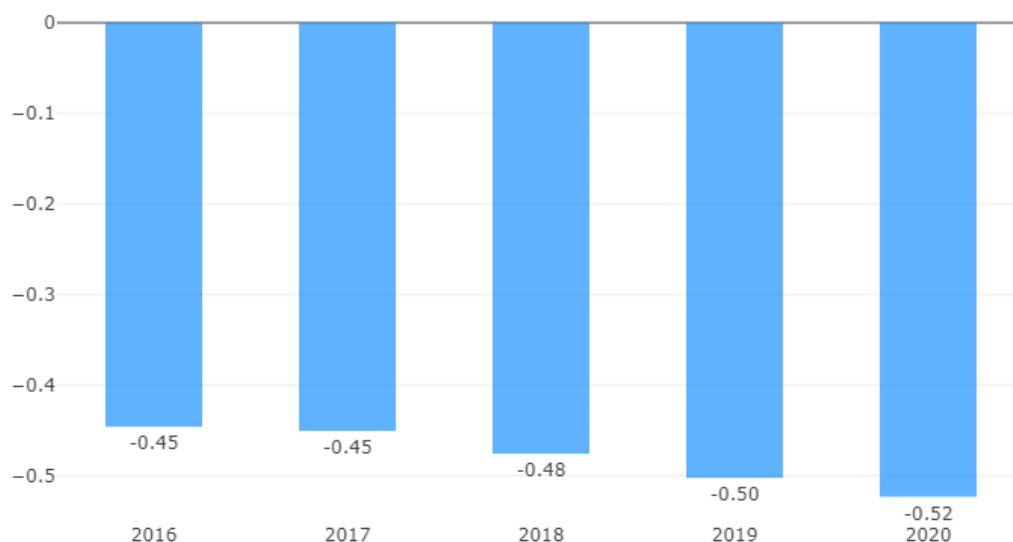
Najbardziej pogorszyły się wskaźniki obrazujące stan finansów publicznych. Nieco mniejsze zmiany, ale również negatywne, zaszły w obszarze „rynek pracy i kwalifikacje siły roboczej”, które po poprawie w latach 2017-2018 spadły w 2020 r. poniżej poziomu z roku 2016.

Systematycznie poprawiały się natomiast aspekty obrazujące:

- potencjał i konkurencyjność gospodarki (z (-0,44) w 2016 r. do (-0,39) w 2020 r.),
- sytuacja materialna mieszkańców (z -(0,32) w 2016 r. do (-0,18) w 2020 r.),

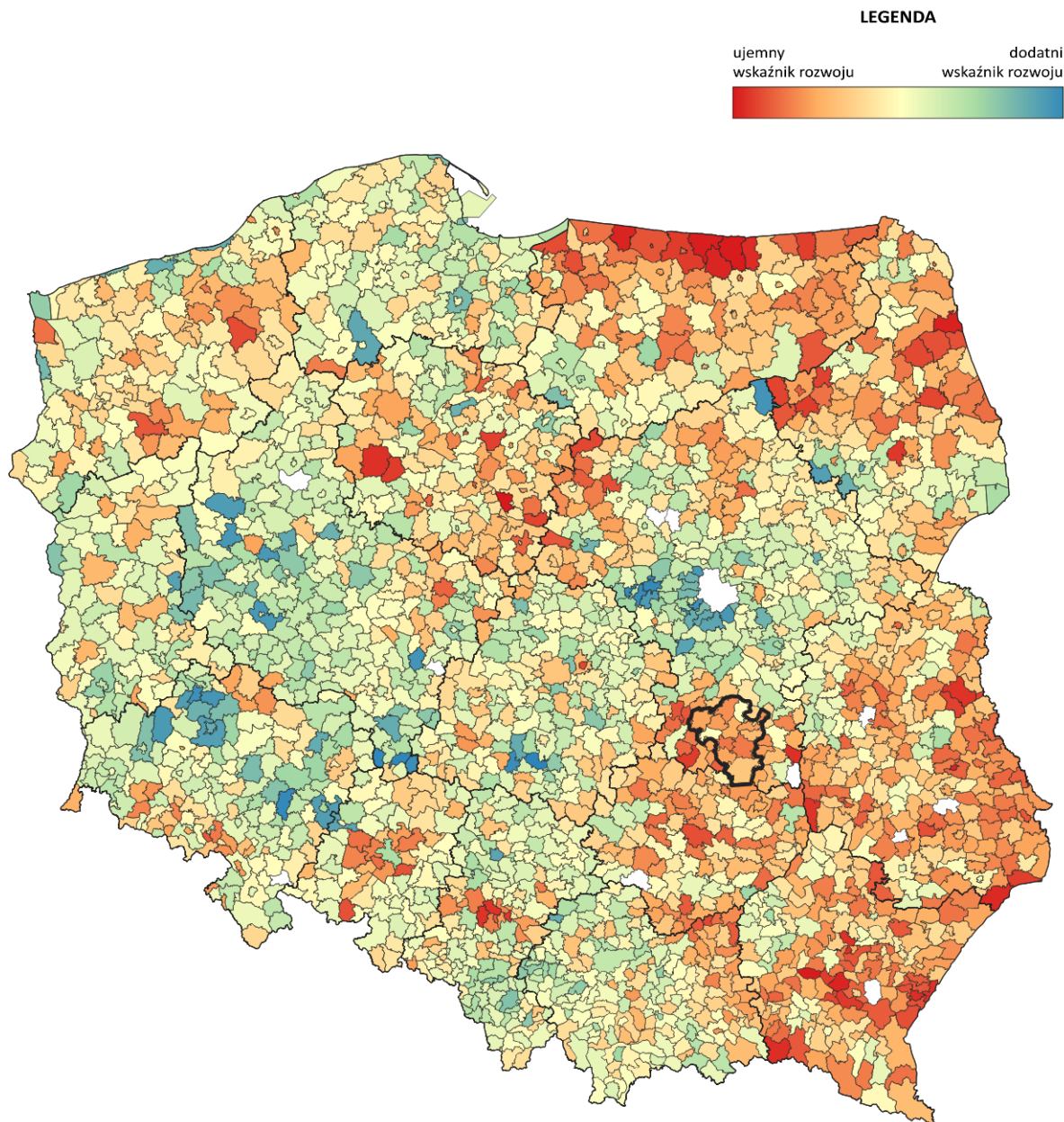
choć nadal są one niższe niż średnia dla grupy porównawczej.

Ryc. 33. Ogólny wskaźnik rozwoju partnerstwa – wymiar gospodarczy

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Ryc. 34. Wskaźnik wymiaru gospodarczego wg gmin

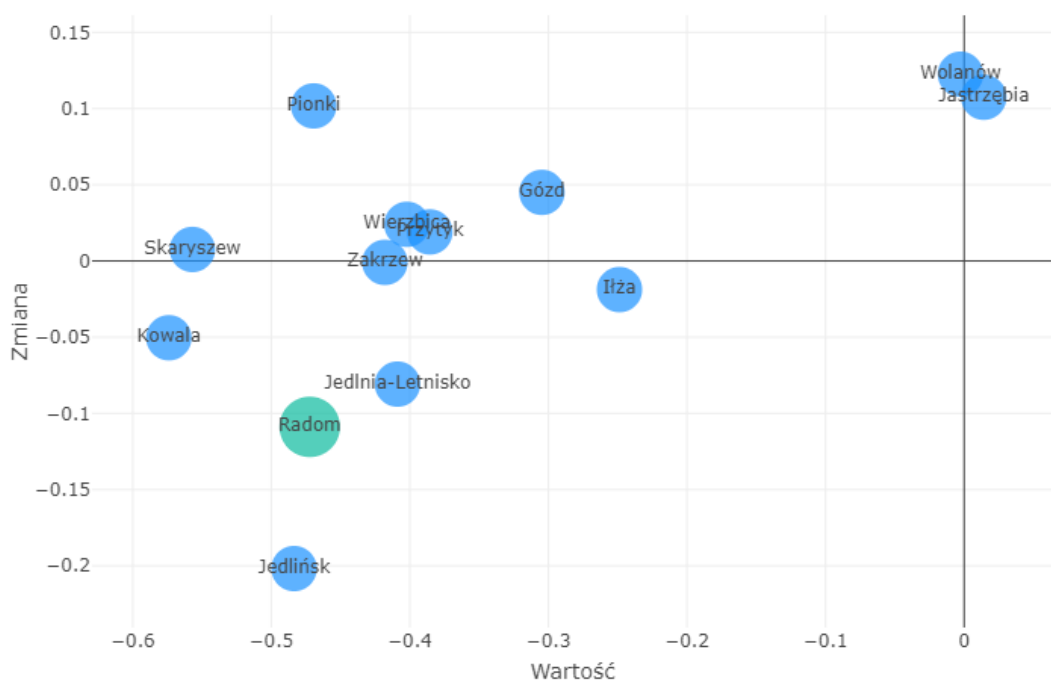
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

W stosunkowo najkorzystniejszym położeniu są:

- gminy Wolanów i Jastrzębia, przy wartości zbliżonej do zera wykazują najwyższą dynamikę rozwoju (odpowiednio: 0,12 i 0,11);
- miasto Pionki, które przy ujemnej wartości (-0,47) notują dodatnią dynamikę (10), a więc poprawę wskaźników.

Najmniej korzystną sytuacją w partnerstwie charakteryzuje się gmina Jedlińsk, gdzie niskim wartościom (-0,48) towarzyszy ujemna dynamika (-0,20) zmian.

Ryc. 35. Ogólny wskaźnik rozwoju członków partnerstwa – wymiar gospodarczy

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

3.2.1. Sytuacja materialna gospodarstw domowych

W latach 2015–2021 **poziom wynagrodzeń** na terenie Partnerstwa systematycznie wzrastał i w 2021 r. przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto wyniosło 4 859,1 zł w powiecie radomskim oraz 5 626,71 zł w Radomiu²³. Cały czas poziom wynagrodzeń kształtował się poniżej średniej dla województwa mazowieckiego, choć dystans z roku na rok się zmniejszał. Należy też zwrócić uwagę, że średnie wynagrodzenie na Mazowszu przewyższa średnią wartość w Polsce.

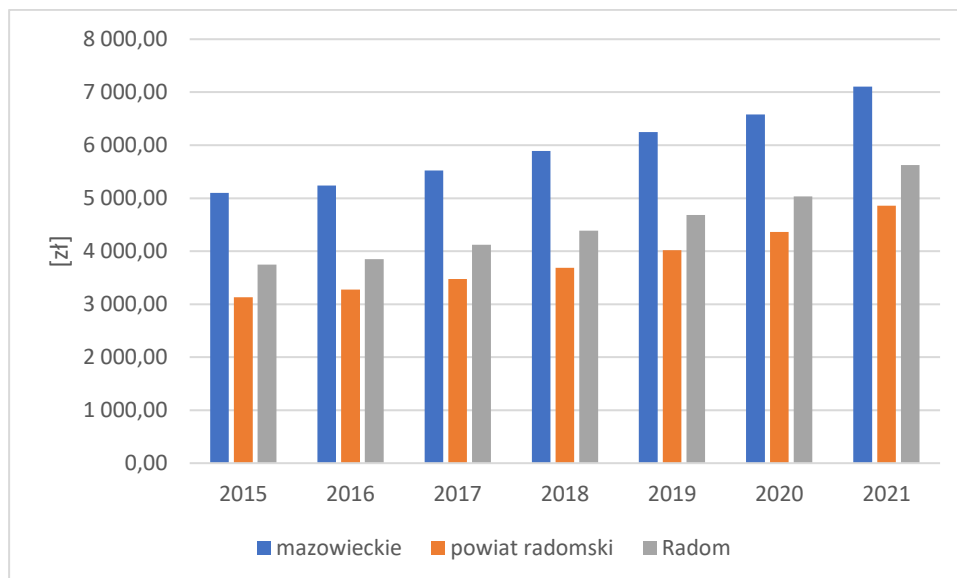
²³ Dane o wynagrodzeniach publikowane są w układzie powiatowym

Tabela 13. Średnie wynagrodzenie na terenie partnerstwa w relacji do średniej wojewódzkiej oraz średniej krajowej w wybranych latach

	Województwo mazowieckie=100		Polska=100	
	2015	2021	2015	2021
Powiat radomski	61,4	68,4	75,4	81
Powiat m. Radom	73,4	79,2	90,2	93,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Ryc. 36. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Poprawiająca się sytuacja materialna mieszkańców sprawia, że rzadziej są oni zmuszeni do **korzystania z pomocy zewnętrznej**. Wskaźnik osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na 1 tys. mieszkańców zmniejszył się w latach 2015-2020 zarówno w powiecie radomskim (z 861 do 423) jak i Radomiu (z 726 do 392). Były to wartości przekraczające średnią dla województwa mazowieckiego (odpowiednio: 604 i 345). Największą dynamiką poprawy sytuacji charakteryzowała się gmina Wolanów (spadek wskaźnika o 70%), zaś najmniejszą – gmina Jastrzębia (spadek o wskaźnika o ok. 30%). O połowę spadła również liczba przyznawanych **dotatków mieszkaniowych**. W 2020 r. wypłacono 28 871 takich dodatków na

łącną kwotę 6 mln zł. Do gmin, gdzie przyznawanie tego świadczenia jest najrzadsze (pon. 10 w roku) należą Jastrzębia, Przytyk i Wolanów, a od 2019 r. również gmina wiejska Pionki.

Odzwierciedleniem sytuacji dochodowej gospodarstw domowych są dochody, jakie uzyskują gminy z tytułu udziału w podatkach budżetu państwa.

Dochody gmin partnerstwa z tytułu udziałów **w podatku PIT** wyniosły w 2021 r. 432,3 mln zł (w tym na Radom przypadało 308,5 mln zł) i wzrastały systematycznie od 2015 r. Największą dynamikę wzrostu w tym okresie zanotowano w gminie Gózd (239,3%), najmniejszą zaś w mieście Pionki (147,1%). W wartościach nominalnych dominuje Radom (308,5 mln zł), a następane w kolejności są Pionki (16,5 mln zł) i gmina Jedlińsk (14,2 mln zł). W przeliczeniu na 1 mieszkańca najwyższe wartości notują Radom oraz Jedlnia-Letnisko, choć stanowią one odpowiednio 67,5% oraz 47% wartości wskaźnika dla województwa mazowieckiego.

Tabela 14. Dochody budżetów gmin z tytułu udziału w PIT na 1 mieszkańca (zł)

	2015	2018	2021	Dynamika
	[zł]	[zł]	[zł]	[%]
mazowieckie	1 357,76	1 809,04	2 195,92	161,73
m. Pionki	588,52	784,80	930,45	158,10
Gózd	272,10	455,84	616,15	226,44
Iłża	423,56	552,90	739,99	174,71
Jastrzębia	374,76	598,63	793,41	211,71
Jedlińsk	514,42	646,14	975,21	189,57
Jedlnia-Letnisko	559,07	845,93	1 030,98	184,41
Kowala	390,83	601,28	810,91	207,48
Przytyk	230,00	340,17	456,28	198,38
Skaryszew	351,21	500,95	786,83	224,03
Wierzbica	332,69	533,38	704,44	211,74
Wolanów	389,21	713,75	893,86	229,66
Zakrzew	462,80	648,90	845,95	182,79
Radom	944,58	1 228,11	1 482,47	156,94
Pionki	369,09	494,76	706,70	191,47

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Te pozytywne informacje płynące ze statystyki należy zestawić z wynikami przeprowadzonych badań ankietowych. W ocenie młodzieży kondycja finansowa rodzin jest dobra („starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania” - 52% respondentów) lub średnia („starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy” – 25% respondentów). Natomiast wśród osób starszych, pracujących, te proporcje są odwrotne. Jako dobrą swoją sytuację ocenia 30% ankietowanych, jako średnią 51,2%, a 13% wskazało, że żyje skromnie. Należy

zwrócić uwagę, że dane statystyczne odnoszą się do historii (najpóźniejszy rok to 2021), natomiast badania ankietowe przeprowadzone zostały w 2022r. Na ich wyniki z pewnością silnie oddziałuje aktualna sytuacja makroekonomiczna i gospodarcza kraju.

3.2.2. Potencjał i konkurencyjność lokalnych przedsiębiorstw

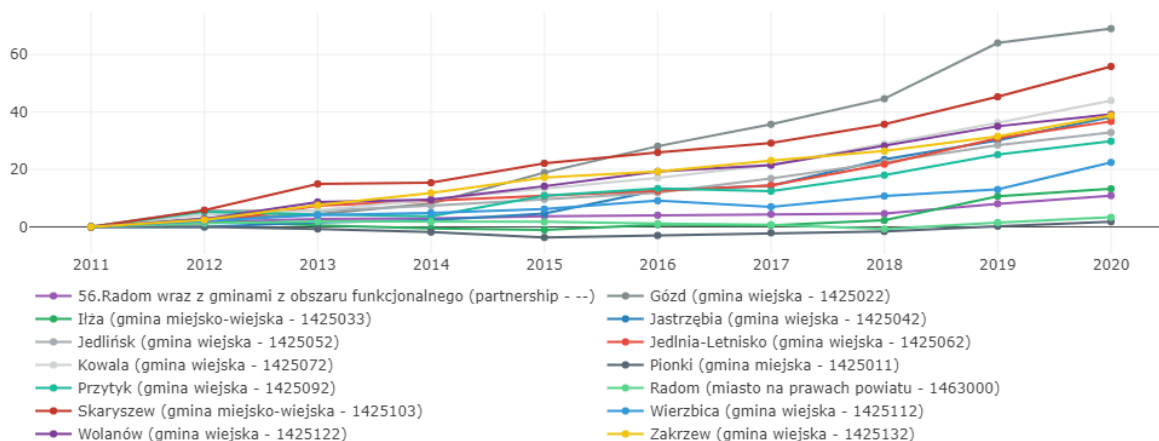
Na terenie partnerstwa w 2021 r. działały 39 102 **podmioty wpisane do rejestru REGON**, co stanowiło ok. 4% podmiotów na terenie województwa mazowieckiego. Ich liczba wzrasta systematycznie od 2015 r. Najwięcej przedsiębiorstw przybyło w Radomiu, a spośród mniejszych jednostek w gminie Skaryszew, gdzie liczba podmiotów od lat należy do najwyższych na obszarze Partnerstwa.

Tabela 15. Liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON

	2015	2017	2019	2021	Różnica (2021- 2015)
m. Pionki	1 638	1 666	1 705	1 761	123
Gózd	453	517	625	689	236
Iłża	918	933	1 027	1 074	156
Jastrzębia	410	448	510	562	152
Jedlińsk	950	1 013	1 114	1 238	288
Jedlnia-Letnisko	1 035	1 069	1 222	1 318	283
Kowala	855	918	1 029	1 166	311
Przytyk	357	362	403	437	80
Skaryszew	1 159	1 226	1 379	1 553	394
Wierzbica	653	658	695	788	135
Wolanów	580	617	686	752	172
Zakrzew	1 070	1 124	1 201	1 349	279
Radom	24 683	24 450	24 626	25 720	1 037
Pionki	498	542	626	695	197

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Ryc. 37. Dynamika zmian liczby przedsiębiorstw zarejestrowanych w rejestrze REGON

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Poprawił się również **wskaźnik nasycenia przedsiębiorczością** - liczba podmiotów przypadających na 1 tys. mieszkańców wzrosła w powiecie radomskim z 70 w 2015 r. do 88,4 w 2021 r., a w Radomiu odpowiednio ze 114 do 124. Jest to wynik znacznie niższy niż wskaźnik dla województwa mazowieckiego, niemniej jego systematyczny wzrost należy traktować jako pozytywny symptom zwiększenia skłonności mieszkańców partnerstwa do prowadzenia działalności gospodarczej.

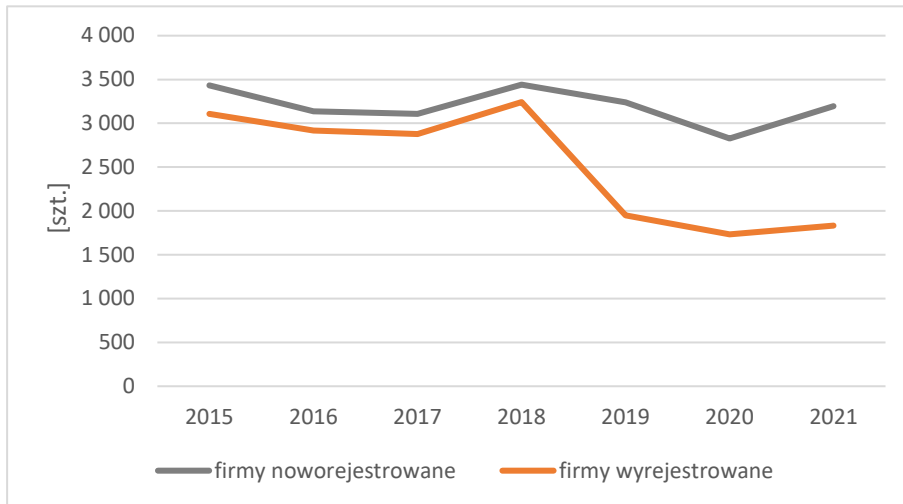
Tabela 16. Liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 tys. ludności

	2015	2017	2019	2021	Różnica (2021- 2015)
mazowieckie	143	150	158	171	28
m. Pionki	86	89	94	100	14
Gózd	52	59	70	76	24
Iłża	61	63	70	75	14
Jastrzębia	59	64	73	80	21
Jedlińsk	67	70	77	85	18
Jedlnia-Letnisko	82	84	95	102	20
Kowala	72	76	84	95	23
Przytyk	49	50	55	60	11
Skaryszew	81	84	93	104	23
Wierzbica	66	67	72	83	17
Wolanów	66	70	77	85	19
Zakrzew	84	87	91	100	16
Radom	114	114	117	124	10
Pionki	49	54	63	71	22

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

O aktywności mieszkańców i otwartości na podejmowanie ryzyka biznesowego świadczy **liczba firm nowo zarejestrowanych wyższa niż wyrejestrowanych z REGON**. W wartościach bezwzględnych prym wiedzie Radom, choć w latach 2016 i 2018 saldo było ujemne. W ostatnich latach aktywni byli również mieszkańcy gmin Skaryszew, Kowala i Jedlińsk.

Ryc. 38. Liczba firm nowo zarejestrowanych oraz wyrejestrowanych z rejestru REGON

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Na początku badanego okresu najbardziej aktywni w zakładaniu firm byli mieszkańcy gmin Skaryszew, Zakrzew oraz Radomia, co obrazuje wskaźnik liczby firm nowo zarejestrowanych w REGON na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym. Z biegiem lat trend w gminie Skaryszew osłabł, choć gmina ta - obok gmin Zakrzew, Gózd i Radomia - nadal pozostaje w czołówce.

Tabela 17. Liczba podmiotów gospodarczych nowo zarejestrowanych oraz wyrejestrowanych z REGON na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym

	2015	2017	2019	2021
mazowieckie	208	207	221	224
m. Pionki	79	87	107	106
Gózd	146	144	195	162
Iłża	84	88	132	108
Jastrzębia	108	105	123	122
Jedlińsk	133	140	137	155
Jedlnia-Letnisko	135	154	164	126
Kowala	140	148	126	145
Przytyk	125	90	109	88
Skaryszew	229	187	206	171
Wierzbica	108	89	100	136
Wolanów	133	112	127	138
Zakrzew	165	154	149	187
Radom	164	149	155	161
Pionki	97	99	111	111

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

Dość niskie wskaźniki przedsiębiorczości znajdują swoje potwierdzenie w wynikach planów życiowych młodych ludzi. Najbardziej docenianą przez nich pracą jest zatrudnienie w firmie zagranicznej, ale za atrakcyjną uznają również prowadzenie własnej działalności oraz pracę w firmie lokalnej lub rodzinnej. Jednak na pytanie o plany co do założenia własnej działalności 50% ankietowanych udzieliło odpowiedzi negatywnej, a 25% pozytywnej. Czynnikiem zachęcającym do podjęcia wyzwania są w pierwszej kolejności pomysły na biznes oraz doświadczenie, w drugiej - środki finansowe na start oraz kontakty i znajomości.

Zaskakujące jest, że nawet wśród osób które mają możliwość pracy w firmie rodzinnej lub nawet jej przejęcia większość ankietowanych na pewno lub raczej nie podejmie się tego wyzwania. Co istotne, w odczuciu większości młodych ich rodziny nie oczekują od nich takiej decyzji. Takie postawy mogą w przyszłości generować problemy z sukcesją firm, a „bezpieczny” model pracy na etacie, z wysoką pensją, może być nie do zrealizowania na terenie Partnerstwa.

Nowo zarejestrowane podmioty należą najczęściej do sekcji F (budownictwo), G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych włączając motocykle), C (przetwórstwo przemysłowe), M (działalność profesjonalna, naukowa i techniczna), oraz SiT (pozostała działalność usługowa; gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników). Wysokim wskaźnikiem udziału nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem charakteryzowały się Radom (7,43) oraz gminy Gózd (6,52) oraz Zakrzew (6,41) przy średniej w województwie mazowieckim 9,15.

Zdecydowana większość firm na terenie partnerstwa to **firmy bardzo małe**, zatrudniające do 9 osób i mają one taki sam udział w strukturze jak średnio w regionie. Niepokojące jest to, że liczba firm małych i średnich spada.

Tabela 18. Podmioty gospodarcze wg klas wielkości

Liczba zatrudnionych	2015	2018	2021
0-9	33 776	34 234	37 743
10-49	1 214	1 145	1 102
50-249	240	246	229
powyżej 250	29	29	28
ogółem	35 259	34 564	39 102

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Struktura branżowa przedsiębiorstw jest zbliżona do struktury gospodarki regionalnej. Większe różnice widać w przypadku sekcji:

- C (przetwórstwo przemysłowe), którego udział jest wyższy o 40% niż w województwie;
- F (budownictwo) oraz G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych włączając motocykle), z udziałem wyższym o ok. 30 % niż średnio w regionie;

- J (informacja i komunikacja), M (działalność, profesjonalna, naukowa i techniczna) oraz N (działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca), których udział to ok. połowa wskaźników dla regionu.

Najwyższy udział wśród podmiotów działających na terenie partnerstwa mają przedsiębiorstwa zaliczane do sekcji G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych włączając motocykle), choć udział ten na przestrzeni ostatnich 6 lat spadł z niemal 33% do 28%. Drugim istotnym sektorem, którego dodatkowo udział wzrósł z 11,2% do 14,1% jest sekcja F (budownictwo). Do grupy sekcji o udziale między 7 a 12% należą sekcje C (przetwórstwo przemysłowe) oraz M (działalność profesjonalna, naukowa i techniczna). Zmiany w strukturze są istotne choćby z punktu widzenia zatrzymania potencjału ludzkiego. Młodzi ludzie poszukują pracy w branżach wysokich technologii (IT, biotechnologia, itp.), handlu, spedycji²⁴. W sytuacji braku miejsc pracy w oczekiwanych branżach będą poszukiwali pracy poza Partnerstwem.

Tabela 19. Struktura podmiotów wg sekcji PKD (sekcje o udziałach powyżej 4%)

Sekcja PKD	2015	2017	2019	2021	Województwo mazowieckie 2021
C - przetwórstwo przemysłowe	11,7%	11,7%	11,2%	10,8%	6,6%
F - budownictwo	11,2%	11,7%	12,8%	14,1%	10,3%
G - handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych włączając motocykle	32,9%	31,3%	29,4%	28,1%	20,8%
H – transport i gospodarka magazynowa	6,7%	6,6%	6,7%	6,5%	5,5%
M - Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	7,4%	7,9%	8,5%	8,7%	15,2%
Q - Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	4,9%	5,2%	5,3%	5,5%	4,9%
SiT - Pozostała działalność usługowa, gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników	5,6%	6,1%	6,2%	6,3%	6,3%

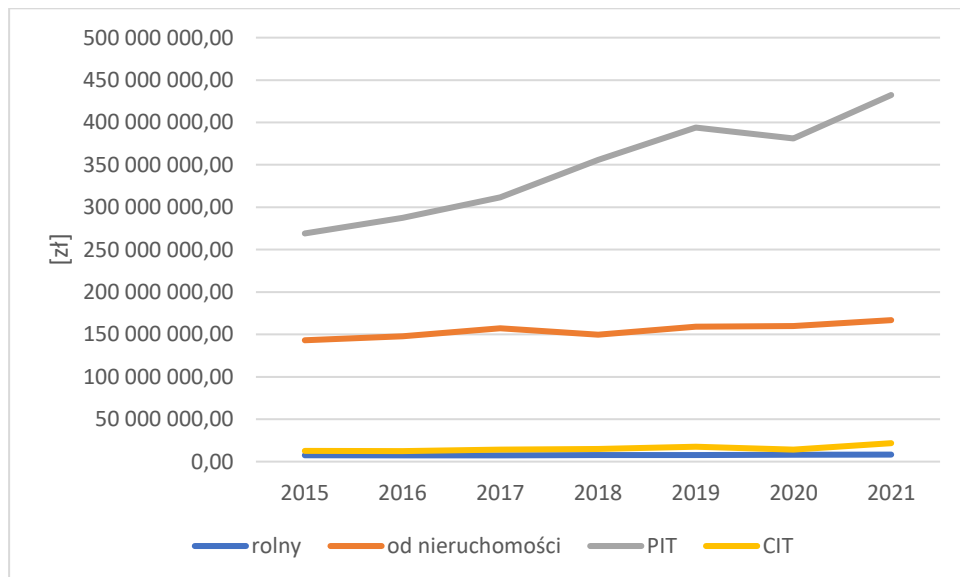
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

²⁴ Wyniki nadań młodzieży

Rozmieszczenie firm na terenie partnerstwa jest w miarę równomierne, poza oczywistą koncentracją w Radomiu. Również w mieście Pionki działa więcej firm niż w poszczególnych gminach wiejskich i miejsko-wiejskich, w szczególności w sekcjach I (działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi), K (działalność finansowa i ubezpieczeniowa), L (działalność związana z obsługą rynku nieruchomości), M (działalność profesjonalna, naukowa i techniczna), P (edukacja), Q (opieka zdrowotna i pomoc społeczna) oraz SiT (pozostała działalność usługowa, gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników). Z kolei w gminie Kowala widoczna jest koncentracja firm działających w sekcjach B (górnictwo i wydobywanie) oraz H (transport i gospodarka magazynowa).

Pochodną kondycji podmiotów działających na terenie partnerstwa są dochody jakie uzyskują gminy Partnerstwa z tytułu udziału w **podatku CIT**. W 2021 r. wyniosły one ponad 21,7 mln zł. Najwyższy udział nieodmiennie ma miasto Radom (ok. 88% tej kategorii dochodów uzyskiwanych przez wszystkie gminy partnerstwa), przy czym udział ten ulega stopniowemu obniżeniu. Kolejne gminy o wysokich wpływach z CIT to kolejno: miasto Pionki, gmina Iłża, gmina Wolanów, gmina Wierzbica oraz gmina Pionki.

Ryc. 39. Porównanie dochodów otrzymywanych przez gminy partnerstwa z tytułu udziału w podatku PIT i CIT oraz podatku od nieruchomości i podatku rolnego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

W przeprowadzonych badaniach społecznych zarówno młodzież jak i pozostali mieszkańcy postrzegają warunki do pracy jako istotny czynnik określający jakość życia. Dla młodych ludzi - zaraz po rodzinie – najistotniejszy jest dobrobyt, stabilność finansowa i niezależność ekonomiczna (61% badanych).

3.2.3. Rynek pracy

Rynek pracy kształtowany jest przez aktywność przedsiębiorców, ale istotnym czynnikiem są też zmiany demograficzne. Z analizy demografii przeprowadzonej w rozdziale 3.1., iż liczba **osób w wieku produkcyjnym** mieszkających na terenie partnerstwa w latach 2015 -2021 zmniejszyła się o 7,7% i w 2021 r. wyniosła 212 003 osoby. W tym samym czasie **liczba osób pracujących** wzrosła o 5,7 tys. osób i w 2021 r. wyniosła 72 970 osób²⁵.

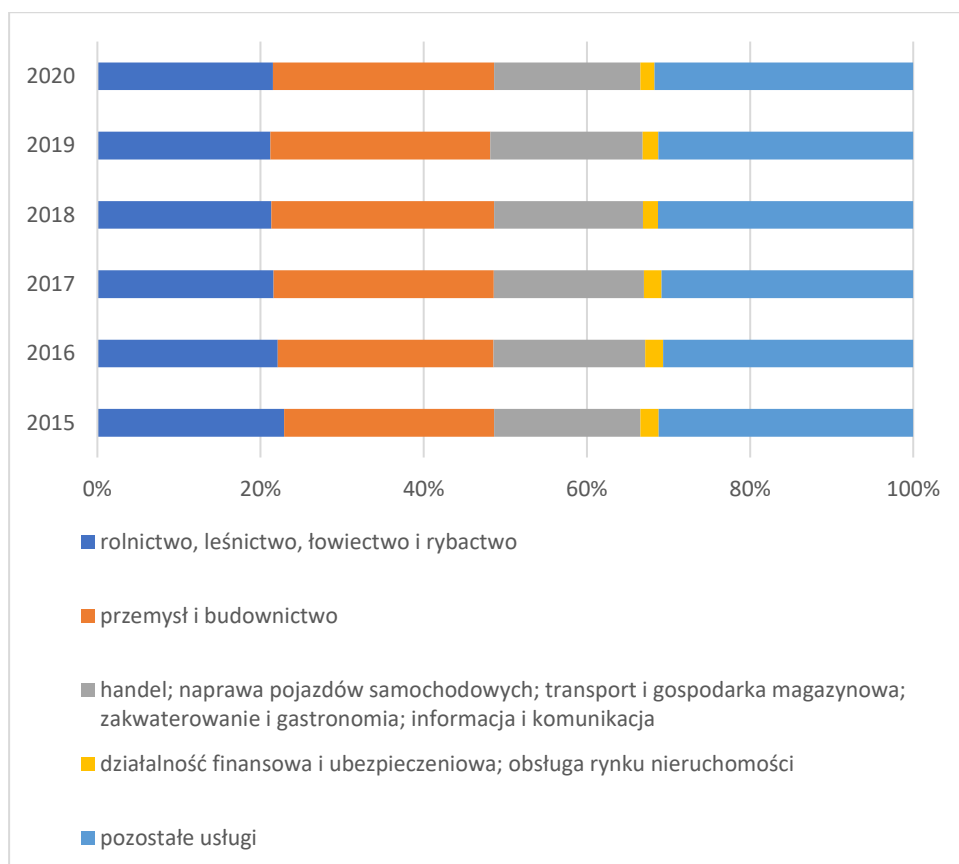
Zwiększająca się liczba podmiotów przy obserwowanych trendach demograficznych przekłada się na wzrost **współczynnika aktywności zawodowej** mieszkańców. Nadal jednak wskaźnik osób pracujących na 1 tys. mieszkańców w 2021 r. dla powiatu radomskiego (113) oraz Radomia (270) był niższy niż średnio w województwie mazowieckim (323). Najwyższymi wskaźnikami - oprócz Radomia - charakteryzują się miasto Pionki (202) oraz gmina Wolanów (151). Niskie wskaźniki wskazują na niski stopień rozwoju pozarolniczych miejsc pracy w większych (powyżej 9 pracujących) jednostkach. Innym czynnikiem, wskazanym przez przedsiębiorców, jest polityka socjalna państwa, która wpływa demobilizująco i ostatecznie przekłada się na problemy ze znalezieniem pracowników.

Struktura pracujących²⁶ na terenie partnerstwa różni się od wskaźników reprezentujących średnią dla województwa mazowieckiego. Wśród pracujących na terenie partnerstwa przeważają osoby związane z sekcją „pozostałe usługi” (31,7%) i jest to cecha upodabniająca partnerstwo do regionu (33,6%). Największa różnica występuje w sekcji „działalność ubezpieczeniowa i finansowa” (25% wskaźnika regionalnego) oraz rolnictwo, leśnictwo, rybactwo i rybołówstwo (wskaźnik przewyższający wartość dla regionu o 44%). Struktura pracujących na terenie partnerstwa od 2015 r. nie zmienia się zasadniczo.

²⁵ Należy zwrócić uwagę, iż dane publikowane przez GUS nie obejmują pracowników firm o liczbie pracujących do 9 osób (a takich firm jest najwięcej) oraz rolników indywidualnych

²⁶ Dane dotyczące struktury pracujących ujmują pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych

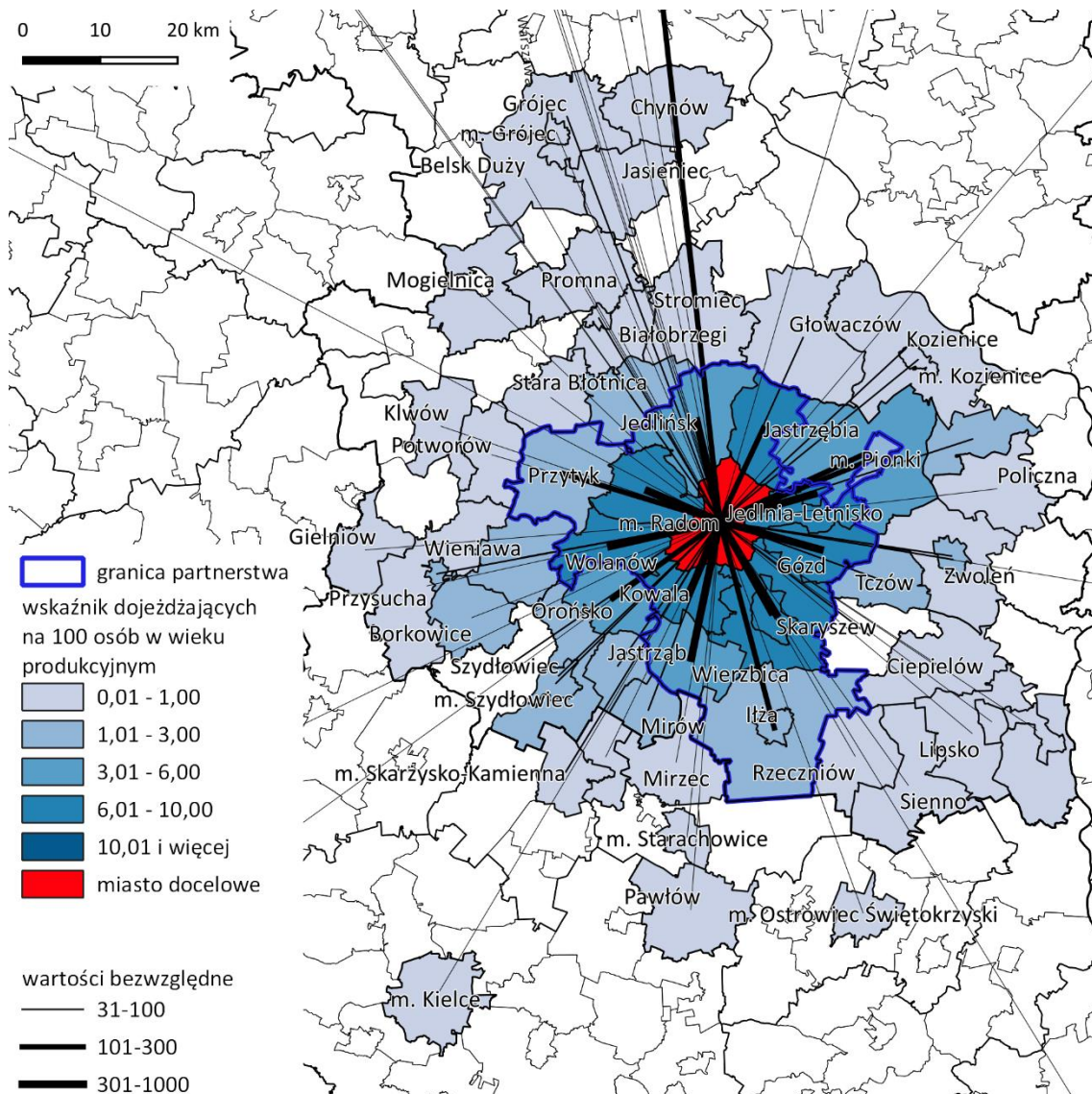
Ryc. 40. Struktura pracujących wg grup sekcji PKD

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Interesującym uzupełnieniem danych statystycznych są informacje mówiące o mobilności mieszkańców obszaru. Wg badań przeprowadzonych przez GUS w 2016 r. największe natężenie przejazdów do pracy występuje pomiędzy Radomiem a bezpośrednio sąsiadującymi gminami oraz miastami partnerstwa. Dość istotne powiązania wykazuje Radom i Warszawa.

Ryc. 41. Dojazdy do pracy do ośrodka centralnego (liczba dojeżdżających na 100 osób w wieku produkcyjnym) w 2016 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

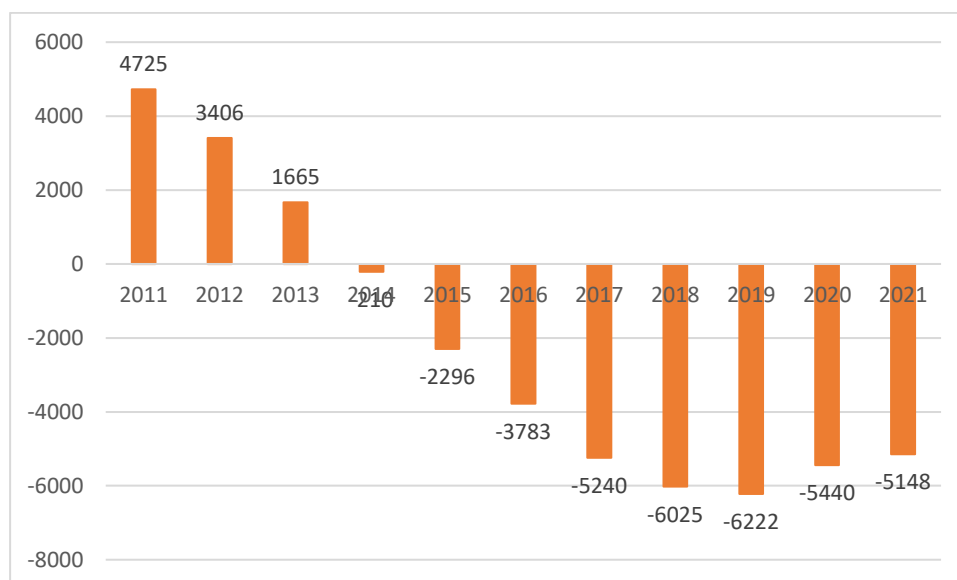
W 2021 r. pracodawcy z obszaru partnerstwa wystawili 151,tys. **deklaracji PIT-11** i liczba ta od 2015 r. zmniejszyła się o 8,9 tys. Nieco więcej niż połowa (77,8 tys.) została wystawiona pracownikom, którzy mieszkają na terenie innej gminy niż gmina, w której pracują. Co interesujące, liczba deklaracji otrzymanych przez mieszkańców przewyższa o ok. 40 tys. liczbę deklaracji wygenerowanych na terenie partnerstwa. Świadczy to o wysokiej mobilności mieszkańców wewnątrz Partnerstwa, jak i podejmowaniu pracy poza tym obszarem. W ocenie przedsiębiorców bliskość Warszawy jest istotnym problemem w kontekście utrzymania odpowiednich zasobów pracy.

Mieszkańcy **czerpiają swoje dochody** głównie ze źródeł pozostałych²⁷ (143,3 tys. podatników) oraz stosunku pracy (102,5 tys. podatników). W porównywalnym - ale znacznie niższym stopniu – są to dochody z działalności gospodarczej (21,4 tys.) oraz umowy zlecenia i o dzieło (25 tys.).

Dla perspektyw rynku pracy ważne są informacje dotyczące możliwości **wymiany pokoleniowej pracowników**. Na terenie partnerstwa już od 2014 r. liczba osób w wieku poprodukcyjnym przewyższa grupę ludzi młodych. Znajduje to swoje odbicie we wskaźniku prezentującym różnicę pomiędzy grupą osób wchodzących na rynek pracy a tymi, którzy go opuszczają. Dopiero od 2020 r. negatywny trend został odwrócony. Nie jest to jednak skutek zwiększającej się grupy osób młodych, ale bardziej intensywnego zmniejszania się liczby seniorów.

Największe różnice pomiędzy obiema grupami notowane są w Radomiu (ponad 5 tys. osób), Pionkach (ok. 600 osób), nieco mniejsze w Iłży (ok. 300 osób) oraz gminach Jedlnia-Letnisko i Wierzbica (ok. 80 osób). W pozostałych gminach saldo wciąż jest dodatnie. Zmniejszanie się liczby osób młodych w krótkiej perspektywie oddziałuje pozytywnie na spadek bezrobocia, ale w perspektywie kilku - kilkunastu lat może doprowadzić do poważnych problemów z zapewnieniem odpowiedniej ilości kadr dla lokalnej gospodarki.

Ryc. 42. Różnica liczby mieszkańców w wieku 20-24 i 60-64 lata

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

²⁷ W tym działalność wykonywana osobiście, emerytury i renty, zasiłki, prawa majątkowe, itp.

Perspektywą dla rynku pracy jest również **młodzież ucząca się w szkołach średnich**, szczególnie zawodowych, ponieważ to ta grupa najszybciej zasili grono osób pracujących. O potencjale do generowania wykwalifikowanej kadry świadczy wskaźnik uczniów w średnich szkołach zawodowych przypadających na 1 tys. mieszkańców. Po obniżeniu w latach 2014-2015 jego wartość systematycznie się zwiększała i w 2020 r. wyniosła 7,67.

Wartością dodatkową jest **aktywność młodzieży we wczesnym wchodzeniu na rynek pracy**. Zgodnie z wynikami ankietyzacji osób kończących szkoły średnie aż 50% zamierza po uzyskaniu świadectwa dojrzałości łączyć pracę z dalszą nauką, 1/3 zamierza kontynuować naukę, a 10% jest jeszcze nie zdecydowanych. Ponadto, 67% ankietowanych ma już doświadczenie w pracy, głównie sezonowej w wakacje, ale i dorywczej w trakcie roku szkolnego. Świadczy to o dużej dojrzałości młodzieży i chęci usamodzielniania się. Niepokojące na tym tle są jednak deklaracje mówiące o tym, że tylko 20% respondentów chciałoby pracować na terenie Partnerstwa, choć 24% chciałoby tu zamieszkać.

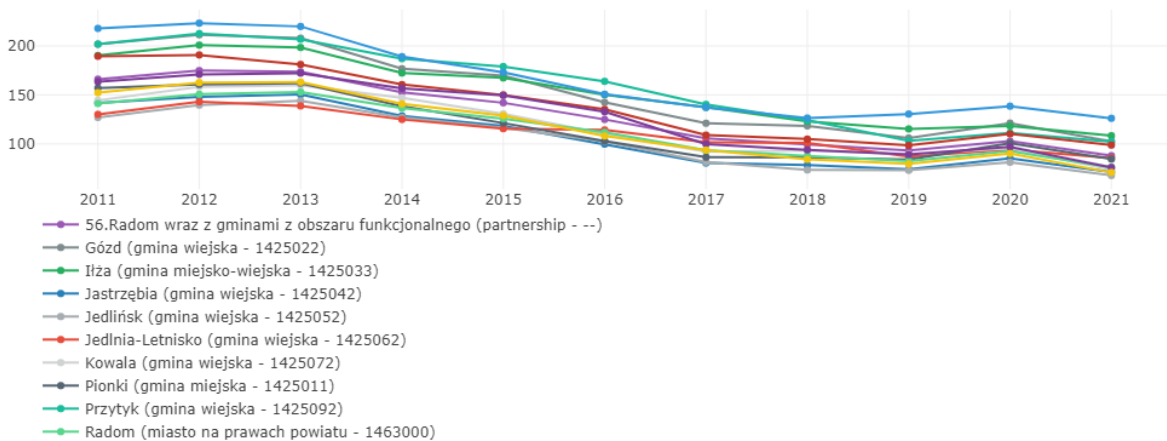
Rozwój sektora przedsiębiorstw w połączeniu ze spadkiem liczby osób w wieku produkcyjnym ograniczyły zjawisko **bezrobocia**. Odnosi się to zarówno do wartości bezwzględnych (liczba zarejestrowanych bezrobotnych) jak i do zmniejszenia się tej populacji w grupie osób w wieku produkcyjnym. Należy zwrócić uwagę, że tendencja ta jest zbieżna z ogólnymi trendami w regionie. Bezrobotni z terenu partnerstwa stanowili w 2021 r. 13,4% ogółu bezrobotnych w województwie mazowieckim.

Tabela 20. Wybrane dane dotyczące bezrobocia

Kategoria	2015	2018	2021
bezrobotni zarejestrowani (osoby)	30 469	20 612	17 343
liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	141,99	99,66	88,05
liczba osób długotrwale bezrobotnych na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	92,86	59,35	55,65

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS i Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

Ryc. 43. Zarejestrowani bezrobotni przypadający na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

W strukturze bezrobotnych ze względu na płeć notowana jest względna równowaga. Niepokojące jest jednak to, że **udział osób pozostających bez pracy dłużej niż rok** w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych utrzymuje się na wysokim poziomie i wzrósł w 2021 r. do 54,3% w powiecie radomskim i 52,4% w Radomiu (wskaźnika dla Mazowsza to 50,9%). W trudniejszej sytuacji są kobiety. Może to wskazywać na trend dezaktywizacji kobiet na rynku pracy. Stałym trendem jest zmniejszanie się w strukturze bezrobotnych **udziału osób młodych** (poniżej 34 roku życia). Mimo to osoby w wieku 25-34 lata nadal stanowią największą grupę wśród bezrobotnych (niemal 30% w Radomiu oraz niemal 40% w powiecie radomskim). W odniesieniu do **poziomu wykształcenia** największą grupę bezrobotnych stanowią osoby z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niepełnym podstawowym (27,7%) oraz zawodowym (25%).

Pracodawcy coraz częściej poszukują pracowników. Rekordową ilość **ofert pracy**²⁸ zanotowano w 2018 r. (455), jednak po tym roku zapotrzebowanie zgłaszane przez pracodawców gwałtownie spadło, co można wiązać z wybuchem pandemii. Inną przyczyną może być fakt, iż pracodawcy coraz częściej poszukując pracowników korzystają z innych kanałów kontaktu (Internet, agencje pośrednictwa pracy). Liczba ofert pracy może być również ograniczana ze względu na ograniczenie zakresu działalności przez przedsiębiorców. Wpływa na to ogólna sytuacja makroekonomiczna kraju (inflacja, kurs złotego do podstawowych walut obcych) czy ceny i dostępność materiałów i usług. Dodatkowym aspektem są wysokie obciążenia

²⁸ Dane dotyczą ofert na koniec roku

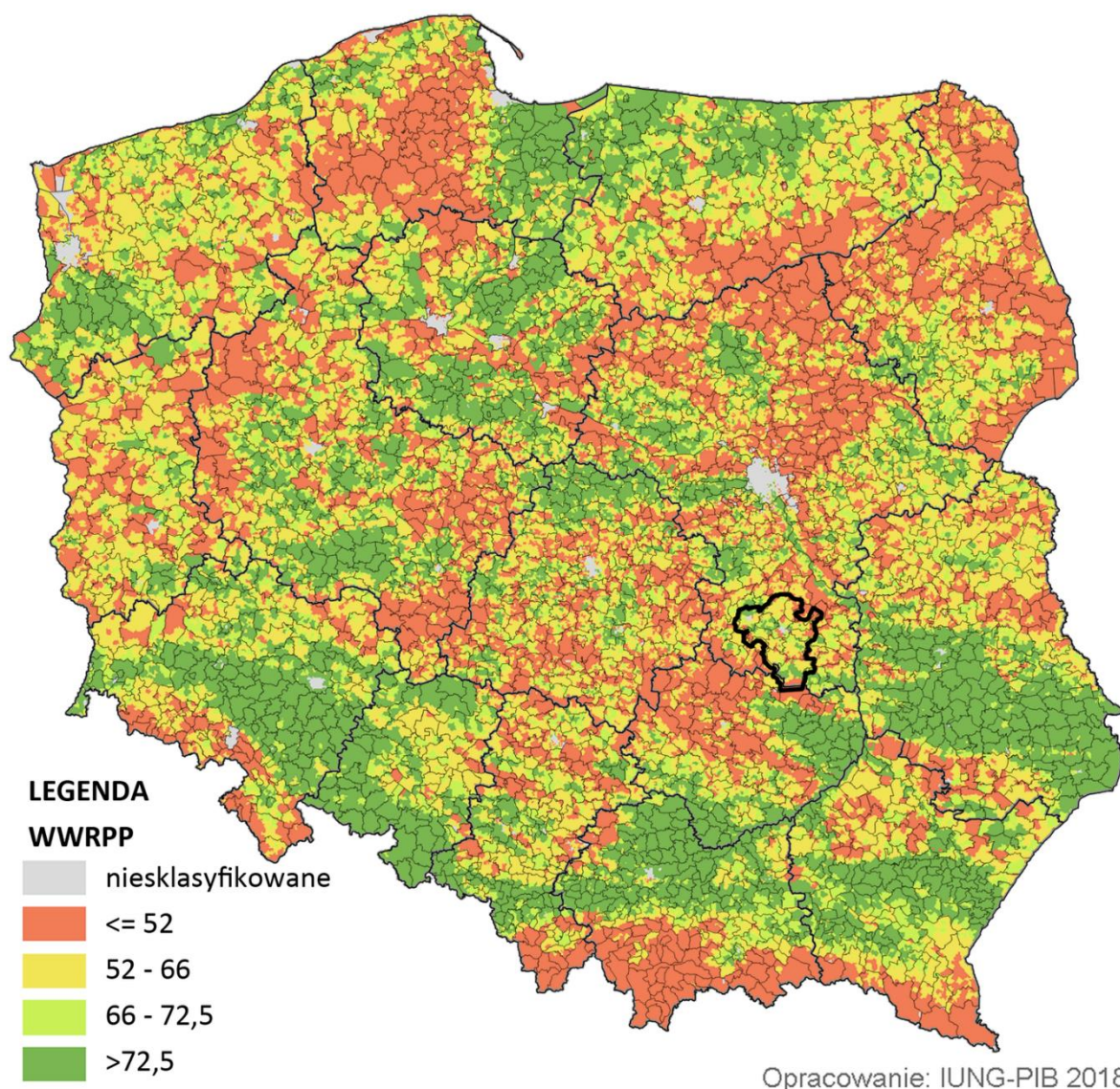
jakie ponoszą pracodawcy w związku z utrzymaniem etatu lub inne, wynikające z przepisów fiskalnych czy administracyjnych.

3.2.4. Rolnictwo

W gospodarce gmin tworzących Partnerstwo rolnictwo przestaje odgrywać znaczącą rolę. Wg danych najnowszego Powszechnego Spisu Rolnego 2020 (PSR 2020) niemal 50% powierzchni ogółem gmin partnerstwa użytkowana jest rolniczo, co jest wskaźnikiem niższym niż średnio w województwie (62%). Wpływ na to może mieć opłacalność produkcji rolnej zależna od jakości gleb. Zgodnie ze **wskaźnikiem waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej**²⁹ większość obszaru zaliczona została do niskiej klasy (WWRPP 52-66 pkt.). Najwyższy udział użytków rolnych w powierzchni ogółem miały gminy Wierzbica (68%) oraz Skaryszew (55%), najniższy natomiast miasto Pionki (9%).

²⁹ Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, opracowany przez Instytut Upraw, Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy w Puławach, odzwierciedla potencjał rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynikający z warunków naturalnych. Przy konstrukcji wskaźnika wzięto pod uwagę ocenę jakości i przydatności rolniczej gleb, agroklimatu, rzeźby terenu oraz stosunków wodnych gleb.

Ryc. 44. Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP)

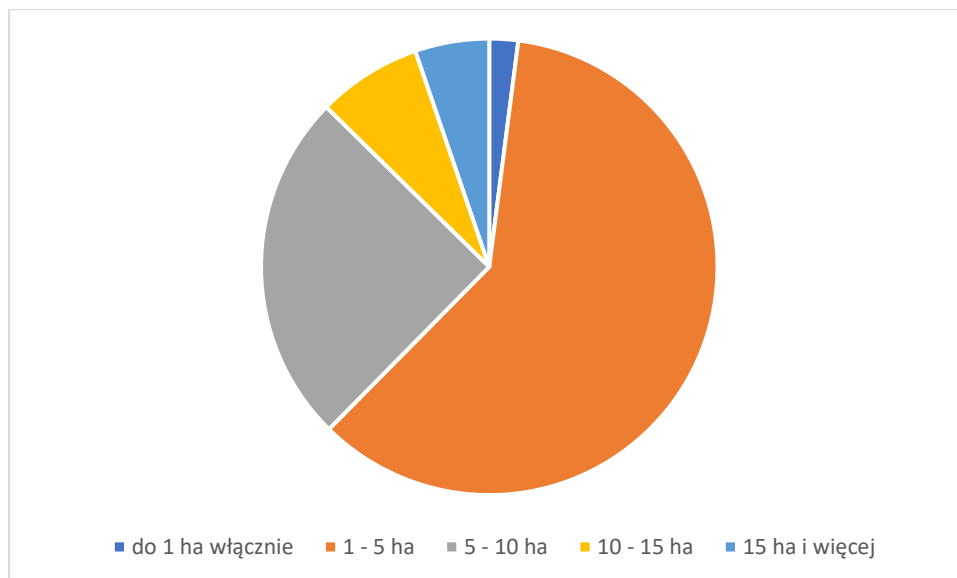

Źródło: Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowy Instytut Badawczy, 2018

O pozycji rolnictwa świadczą również **dochody gmin z tytułu podatku rolnego**. W 2021 r. ich wartość w gminach partnerstwa stanowiła 5% dochodów z podatku rolnego zrealizowanych przez wszystkie gminy województwa mazowieckiego. Wpływy z podatku rolnego stanowiły zaś w gminach partnerstwa od 0,01% (miasto Pionki) do 2,13% (gmina Przytyk) dochodów ogółem. Trzeba tu zwrócić uwagę na konstrukcję samego podatku, zależnego od jakości gleb a nie od przychodów uzyskiwanych przez gospodarstwo rolne.

Na 12 200 gospodarstw, które funkcjonowały w 2020 r. na terenie partnerstwa, większość to gospodarstwa **stosunkowo niewielkie**, do 5 ha.

Ryc. 45. Gospodarstwa rolne wg grup obszarowych użytków rolnych w 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Co prawda w strukturze podmiotów gospodarczych podmioty z sekcji A (rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo) stanowiły ok. 1% liczebności przedsiębiorstw, jednak **liczba pracujących** w tej sekcji to niemal 20 tys., czyli jedna trzecia ogółu pracujących w gospodarce oraz 9% osób w wieku produkcyjnym. Z kolei w gospodarstwach rolnych – zgodnie z wynikami PSR 2020 – **pracowały**³⁰ 24 483 osoby, co stanowiło 11,4% osób w wieku produkcyjnym.

Jeśli chodzi o pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych ubezpieczonych w KRUS to ich liczba w 2021 r. wyniosła osób. Najliczniejszą grupę wiekową stanowią osoby w wieku 31-54 (67,5%), ale udział ten spada. Zwiększa się natomiast udział osób w wieku pow. 55 lat. Sprzyja temu postrzeganie przez młodzież tej dziedziny jako najmniej atrakcyjnej spośród wszystkich branż – zarówno jako pracownik, jak i właściciel gospodarstwa.

3.2.5. Turystyka

Na obszarze Partnerstwa coraz większego znaczenia nabiera turystyka, choć stopień nasycenia infrastrukturą nie jest jeszcze zbyt wysoki. W 2021 r. funkcjonowało 101 **podmiotów oferujących zakwaterowanie**, a ich liczba od 2015 r. zwiększyła się o 27. Obiekty tego typu są skoncentrowane w Radomiu, gdzie działa 68% obiektów noclegowych, przy czym ten udział ulega nieznacznemu spadkowi. Do gmin z

³⁰ członkowie rodziny i pracujący najemni stali

większą liczbą firm oferujących zakwaterowanie należą Jedlnia-Letnisko (6), Kowala i miasto Pionki (po 4 firmy). **Usługi związane z wyżywieniem** prowadziło w 2021 r. 775 podmiotów, a ich liczba zwiększyła się o 90. Również w tym przypadku widoczna jest koncentracja w Radomiu na poziomie podobnym jak obiekty zakwaterowania.

Liczba udzielonych noclegów na 1 tys. mieszkańców wzrastała systematycznie do wybuchu pandemii. Widać jednak wyraźnie, że obszar partnerstwa, a szczególnie powiatu radomskiego, w kontekście ruchu turystycznego osiąga znacznie słabsze wyniki niż województwo mazowieckie.

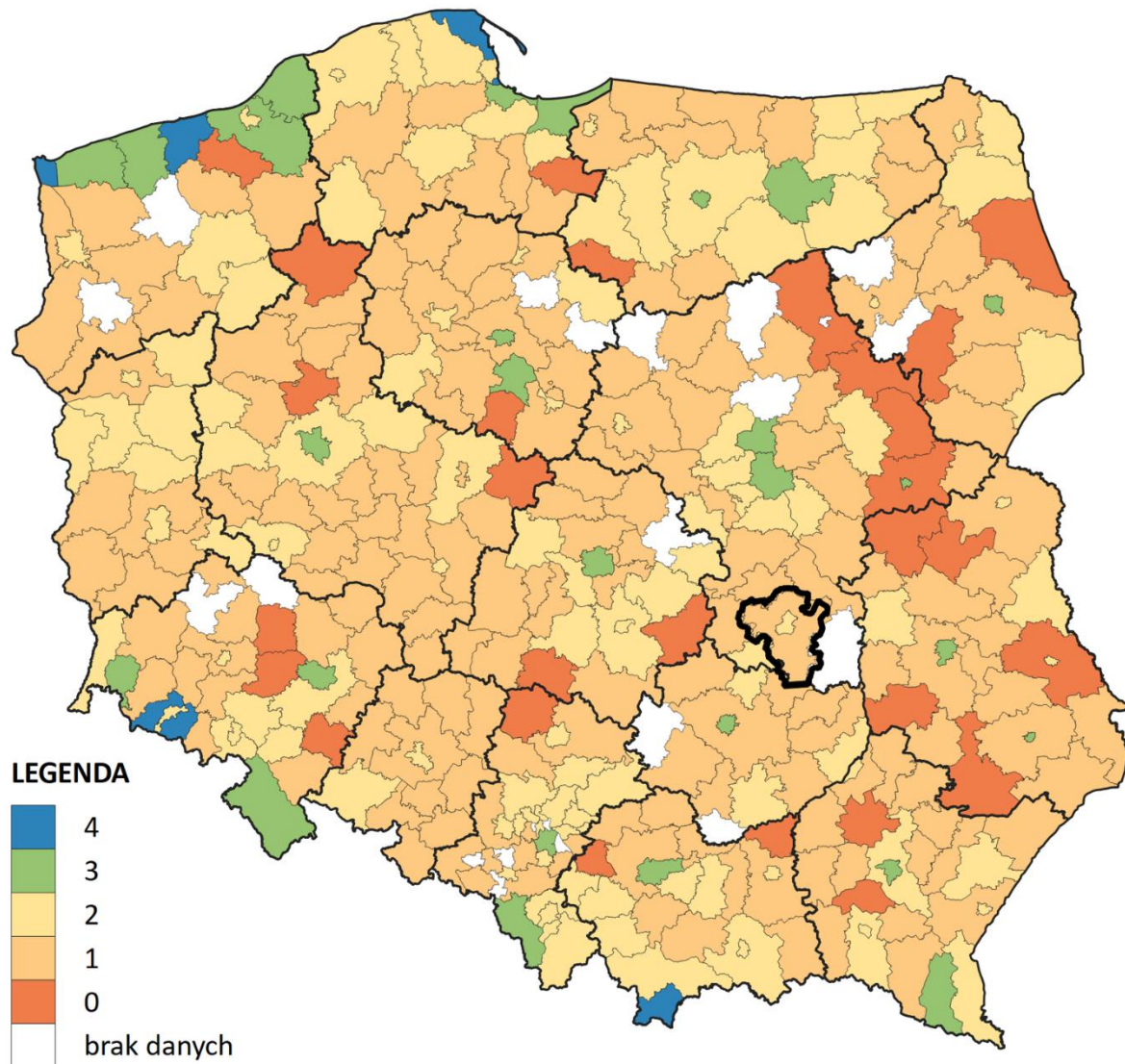
Tabela 21. Udzielone noclegi na 1 tys. ludności

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Mazowieckie	1 323,70	1 519,26	1 652,83	1 743,18	1 794,33	747,59	1 010,32
Powiat radomski	89,58	136,37	172,70	255,66	192,35	135,63	86,51
Powiat m. Radom	472,06	603,23	628,06	678,79	619,73	305,29	365,44

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Syntetyczny wskaźnik rozwoju funkcji turystycznej, zbudowany na podstawie danych o liczbie miejsc noclegowych oraz liczbie turystów, wskazuje, że partnerstwo ma wciąż dość słabą pozycję na tle innych powiatów w Polsce.

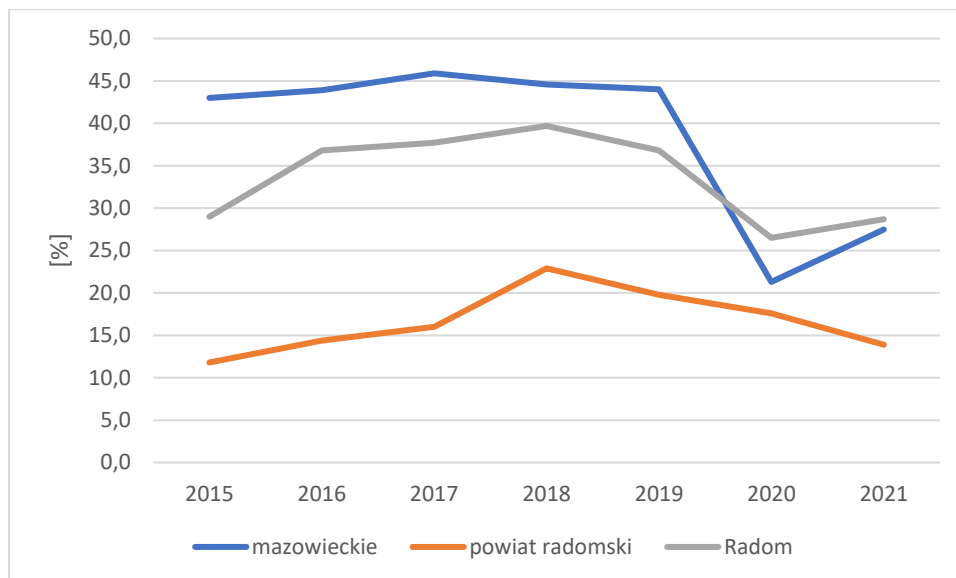
Ryc. 46. Pozycja powiatów wg syntetycznego wskaźnika rozwoju funkcji turystycznej (2019)

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych BDL GUS oraz metodyki A. Szromka

Stopień wykorzystania infrastruktury noclegowej pozostaje na dość niskim poziomie, niższym niż średnio w województwie mazowieckim i dodatkowo od 2018 r. jeszcze się zmniejszył. Paradoksalnie, pandemia COVID nie odcisnęła tak dużego piętna na ruchu turystycznym na obszarze partnerstwa jak ogólnie w województwie mazowieckim.

Ryc. 47. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

3.2.6. Potencjał finansowy jednostek samorządu terytorialnego

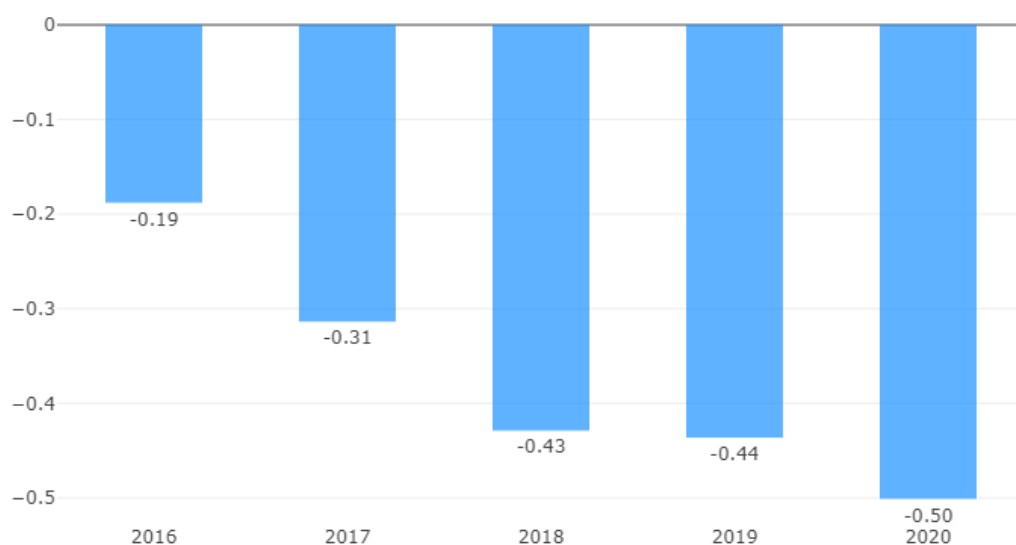
Kondycja lokalnej gospodarki jest powiązana z finansami w sferze publicznej, w szczególności dochodami, jakie uzyskują jednostki samorządu terytorialnego. Każdy samorząd dąży do prowadzenia gospodarki finansowej w taki sposób, aby utrzymać stabilność finansową i wygenerować środki umożliwiające prowadzenie działań prorozwojowych.

Kształtowanie się sytuacji w obszarze "Stan finansów lokalnych" prezentuje wskaźnik syntetyczny³¹, który stanowi średnią wskaźników syntetycznych gmin będących członkami Partnerstwa w relacji do innych JST z tej samej grupy porównawczej. Na tym tle sytuacja Partnerstwa w ostatnich pięciu latach jest mało korzystna. W całym analizowanym okresie (2016-2020) parametry dla Partnerstwa przyjmują wartości niższe niż średnia dla grupy porównawczej, a dodatkowo dystans stale się powiększa. Wśród pięciu podobszarów wskaźnika syntetycznego tylko wysokość zadłużenia kształtuje się w okolicach średniej dla grupy porównawczej (choć jest nieco niższa- wartość -0,03). Parametr dot. wysokości i struktury dochodów jest co prawda dużo poniżej zera (-0,73), ale przynajmniej nie wykazuje ujemnej dynamiki.

³¹ Wskaźnik syntetyczny opracowany dla narzędzia Monitor Rozwoju Lokalnego

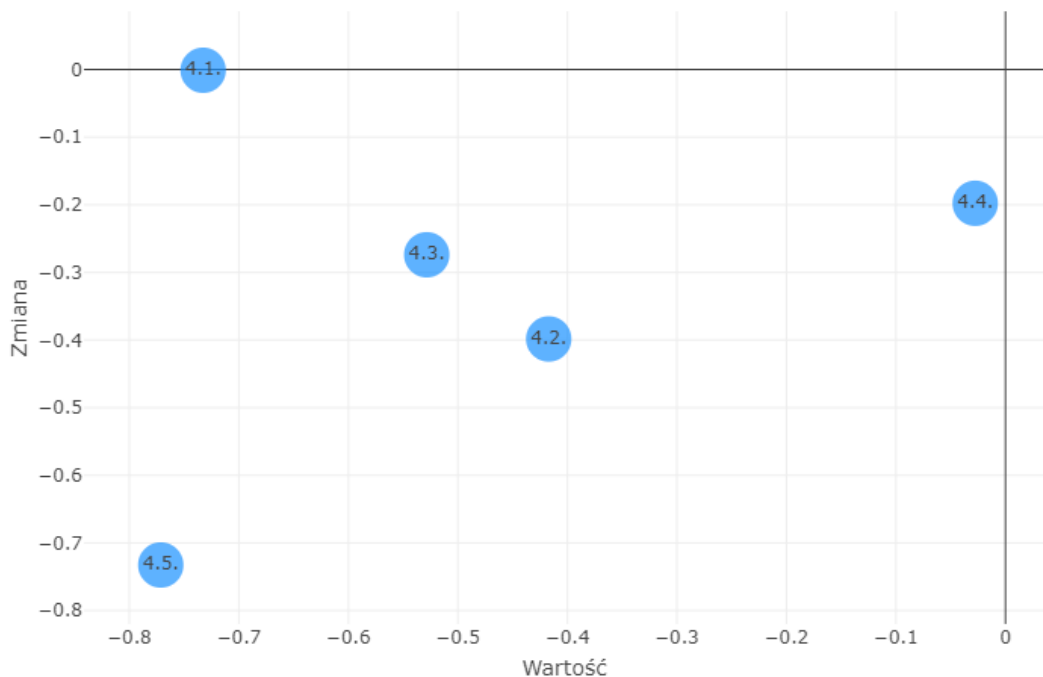
Ujemne wartości i dynamika pozostałych dwóch składowych (wielkość i struktura wydatków oraz struktura finansowania działań rozwojowych) wskazują na względnie zachowawczą politykę w odniesieniu do inwestowania oraz pozyskiwania środków zewnętrznych, co może być efektem nienajlepszej sytuacji dochodowej samorządów.

Ryc. 48. Wskaźnik syntetyczny dla obszaru Stan finansów lokalnych

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Ryc. 49. Rozkład wartości dla podobszarów w ramach wskaźnika syntetycznego dla obszaru Stan finansów lokalnych

- 4.1. – wysokość i struktura dochodów
- 4.2. – wysokość i struktura wydatków
- 4.3. – równoważeni elementów budżetu
- 4.4. – wysokość zadłużenia
- 4.5. – struktura finansowania działań rozwojowych.

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Z punktu widzenia zdolności do finansowania rozwoju lokalnego istotne jest kształtowanie się poziomu nadwyżki operacyjnej, w szczególności wyniku operacyjnego netto. Wskazuje on bowiem na wysokość środków finansowych, jakie dany podmiot jest w stanie przeznaczyć na wydatki majątkowe.

W gminach Partnerstwa wielkość **nadwyżki operacyjnej pomniejszonej o spłaty długu** w ostatnich pięciu latach ulegała wahaniom, ale ujemne wyniki (lata 2015 i 2020) dotyczą tylko dwóch gmin. Pokazuje to, że poszczególne jednostki samorządu terytorialnego dysponują potencjałem do finansowania nowych inwestycji, jest on jednak zróżnicowany.

Tabela 22. Nadwyżka operacyjna netto (w tys. zł)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Gózd	1461	2318,9	2480	2577	2575	3423	4695
Iłża	4874	8799	5787	4264	7124	4065	6499
Jastrzębia	3762	2902	2961	3149	2607	1704	2977
Jedlińsk	3338,5	4093	2845	3321	3216	1133	5376
Jedlnia-Letnisko	2368,5	3535,6	4894	5469	6082	4081	7595
Kowala	2198	3964	2311	692	269	1131	3309
m. Pionki	2141	3035,7	3932	1353	626	166	3819
Przytyk	-611	1087	1856	740	3276	4053	4309
Radom	8117,8	16206	20896	18338	13042	-38154	6550
Skaryszew	1230	2555	4436	2726	4197	2571	6107
Wierzbica	122,4	2270	2258	2032	890	781	1494
Wolanów	1280	2615	3644	2442	1767	2073	3498
Zakrzew	1210,5	3319	5068	4863	3847	7533	9017

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

Najlepszą sytuacją charakteryzują się gminy Iłża, Jedlnia-Letnisko oraz Zakrzew. W trudniejszej sytuacji są gminy Wierzbica i Kowala, choć nie jest to tendencja trwała.

Potwierdzają to dane **dotyczące wyniku operacyjnego pomniejszonego o spłaty długu w relacji do dochodów bieżących**. W gminie Iłża nigdy nie spadł poniżej 5,98%. Wysokie współczynniki (pomiędzy 5 a 11%) osiągały również gminy Jedlnia-Letnisko i Jastrzębia. Najniższe wartości wystąpiły w miastach Radom (w badanym okresie nigdy nie przekroczył 2%, a w 2020 r. był to wynik ujemny) oraz Pionki. Pozytywnym symptomem jest to, że w latach 2015-2021 wartości wskaźnika poniżej 3% zdarzały się w incydentalnie (z wyjątkiem Radomia).

Dochody JST wchodzących w skład Partnerstwa rosną sukcesywnie, w większości gmin dość dynamicznie. Najwyższe dochody realizuje Radom, wśród pozostałych gmin Pionki oraz Skaryszew. Najmniejsze dochody w wartościach bezwzględnych

osiągają gminy Jastrzębia i Przytyk, które notują dodatkowo dość niskie dynamiki wzrostu.

Tabela 23. Dochody ogółem (w mln zł)

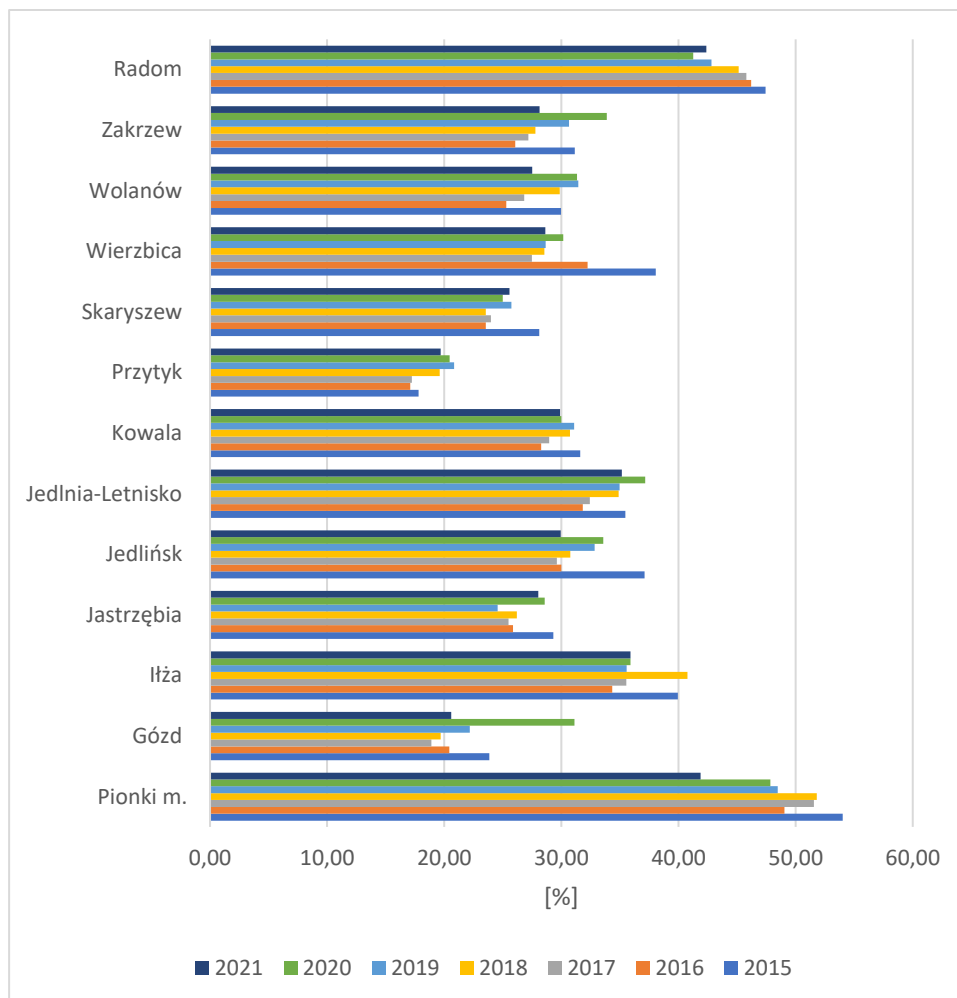
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Dynamika
m. Pionki	59,77	62,93	75,57	73,66	79,49	96,45	95,04	159,0
Gózd	28,97	35,21	38,88	44,21	46,09	56,66	58,75	202,8
Iłża	45,58	59,10	58,30	64,05	66,78	71,07	84,75	185,9
Jastrzębia	22,81	27,75	30,02	36,33	38,68	39,60	42,15	184,8
Jedlińsk	43,75	54,56	60,68	65,82	69,97	78,45	89,49	204,5
Jedlnia-Letnisko	40,67	48,56	48,64	52,05	57,72	66,07	70,92	174,4
Kowala	36,19	44,51	48,22	49,92	55,62	60,69	72,32	199,8
Przytyk	26,91	29,68	32,04	34,94	37,30	38,00	44,01	163,5
Skaryszew	43,27	56,32	64,09	66,61	74,88	81,47	92,62	214,1
Wierzbica	32,47	40,46	45,62	48,69	48,05	50,60	56,28	173,3
Wolanów	26,24	34,95	38,09	39,95	45,51	46,31	60,12	229,1
Zakrzew	38,90	48,56	55,67	56,88	63,61	72,76	78,52	201,9
Radom	1 028,48	1 073,86	1 124,76	1 203,40	1 366,74	1 464,23	1 483,02	144,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

Poza wielkością strumienia dochodów istotna jest informacja o poziomie osiągniętych **dochodów własnych**, ponieważ to one stanowią o samodzielności finansowej partnerów i wpływają na możliwości realizacji działań zależnych od władz lokalnych. Udział dochodów własnych w dochodach ogółem w 2021r. w poszczególnych gminach był zróżnicowany i wynosił od 20,59% w gminie Gózd do 42,38% w Radomiu. Przełomowym okazał się rok 2016, w którym gminy zanotowały spadek tego wskaźnika. Można to wiązać z uruchomieniem od 1 kwietnia 2016 r. programu

rządowego “Rodzina 500+”, co spowodowało zwiększenie części dotacyjnej. Od tego momentu tylko kilku gminom udało się umocnić swoją samodzielność finansową, ale nadal większość z nich nie osiąga nawet 35% udziału dochodów własnych w dochodach ogółem.

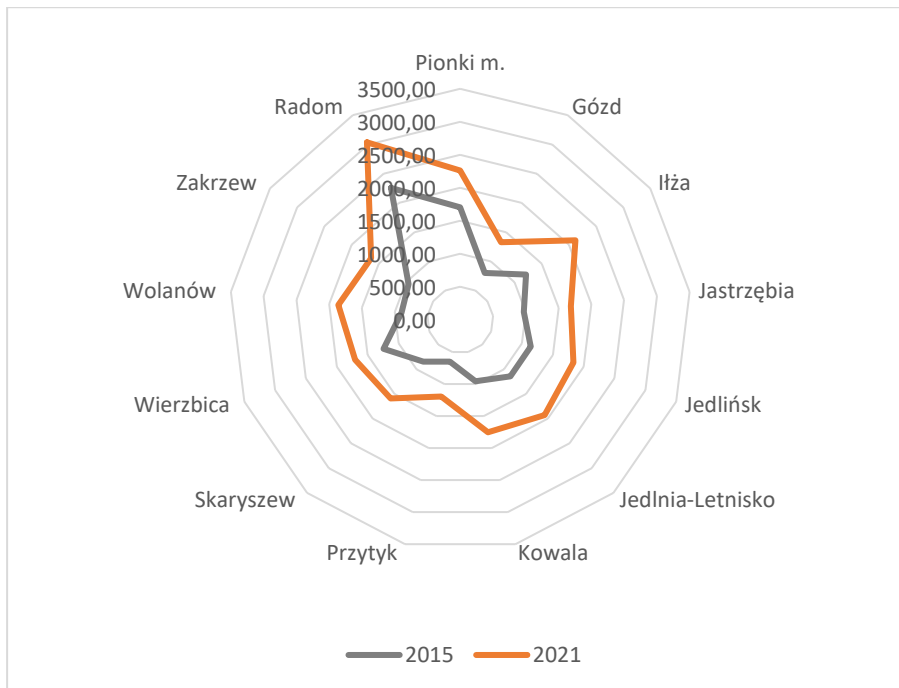
Ryc. 50. Udział dochodów własnych w dochodach ogółem w gminach partnerstwa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Przeliczając **dochody własne na jednego mieszkańca** najkorzystniejszą sytuację mają Radom, Pionki i Iłża, gdzie dodatkowo notowany jest wzrost wartości. Najniższy wskaźnik notowany jest w gminie Przytyk (ok 1/3 wartości dla Radomia). Należy podkreślić, że wszystkie gminy partnerstwa poprawiły ten wskaźnik, choć skala zmian była umiarkowana. Mimo wszystko świadczy to o wzroście samodzielności finansowej JST.

Ryc. 51. Dochody własne na 1 mieszkańca w gminach Partnerstwa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Poziom wydatków, w szczególności inwestycyjnych, wskazuje na dążność JST do zwiększania majątku którym dysponują partnerzy, świadczy zatem o polityce nastawionej na inwestowanie w rozwój, a nie jedynie bieżące administrowanie.

W całym badanym okresie najwyższe **wydatki ogółem** - zarówno ogółem jak i majątkowe w wartościach bezwzględnych – ponosiły Radom i Pionki. Wydatki majątkowe większości gmin uległy wyraźnemu obniżeniu w 2016, a następnie 2020 r. Największą dynamikę wzrostu wydatków majątkowych w latach 2015-2021 zanotowała gmina Wierzbica (389%), choć nadal w wartościach bezwzględnych należy do dwóch gmin (obok gminy Jastrzębia) o najniższych wydatkach.

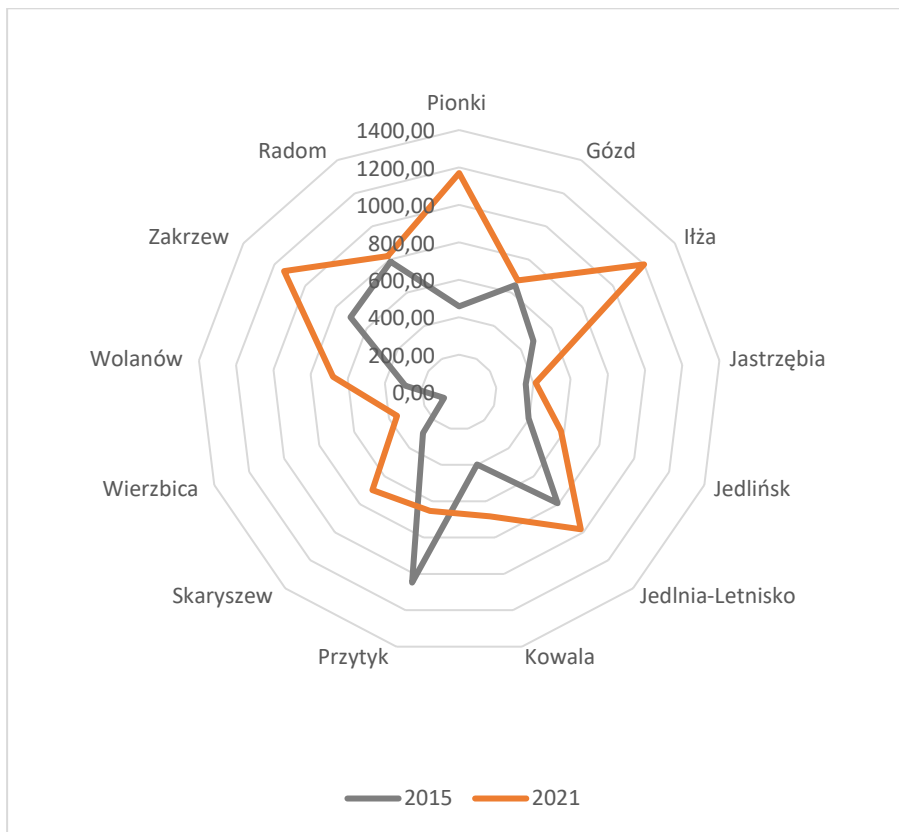
Udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem w przypadku większości członków partnerstwa był stosunkowo wysoki. „Bezpieczny” poziom 25% został przekroczony tylko raz w gminie Przytyk, a gminy Iłża, Jastrzębia i Jedlnia-Letnisko zbliżyły się do tego poziomu. W przypadku pozostałych JST tak wysokie wyniki były incydentalne.

Tabela 24. Udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem (w%)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
m. Pionki	15,81	11,00	18,05	17,43	12,18	17,83	21,00
Gózd	18,91	7,75	9,24	16,45	14,84	8,55	11,69
Iłża	16,55	20,41	24,66	17,98	16,29	8,90	20,63
Jastrzębia	11,87	10,22	19,72	24,39	17,65	5,99	7,16
Jedlińsk	13,83	8,45	7,98	15,86	11,63	9,80	10,35
Jedlnia-Letnisko	24,57	14,90	14,21	15,31	16,68	11,11	17,51
Kowala	13,37	4,27	6,54	9,04	9,61	5,51	12,46
Przytyk	26,94	5,42	8,38	17,39	7,53	6,96	12,13
Skaryszew	10,13	6,92	10,75	8,41	10,34	9,35	12,19
Wierzbica	2,75	5,76	9,74	15,17	9,43	3,42	6,26
Wolanów	10,02	9,59	13,94	9,15	18,30	8,02	11,99
Zakrzew	23,88	19,31	23,11	22,93	14,06	18,32	20,69
Radom	16,40	9,10	8,44	11,01	15,73	14,55	11,01

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

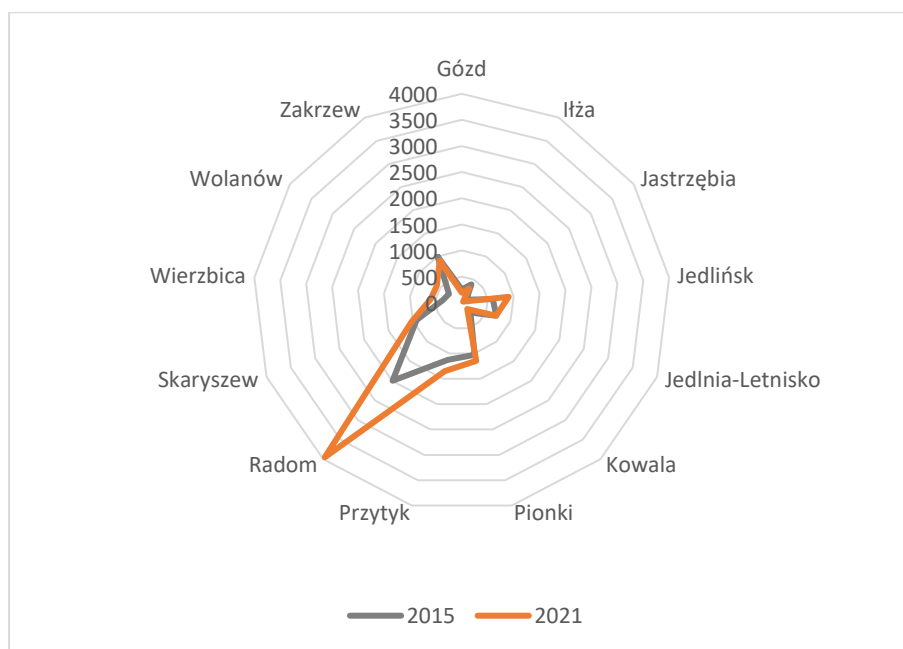
Ryc. 52. Kwota wydatków majątkowych przypadających na 1 mieszkańca w gminach Partnerstwa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Stosunkowo wysoki poziom wydatków majątkowych nie był związany z koniecznością nadmiernego zadłużania się przez członków partnerstwa. **Okres spłaty długu mierzony przeciętnym poziomem uzyskiwanej nadwyżki operacyjnej** u większości partnerów był krótki i rzadko przekraczał 5 lat. W innej sytuacji były Radom gdzie okres spłaty wahał się od 9 do 19 lat oraz miasto Pionki gdzie te wartości wahały się od 4 do 15 lat.

Ryc. 53. Suma zobowiązań do spłaty przypadająca na 1 mieszkańca

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

3.2.7. Wnioski

- Wzrastający poziom wynagrodzeń (w wartościach bezwzględnych) przekłada się na zwiększenie wpływów jednostek samorządu terytorialnego z tytułu udziału w podatku PIT. **Poprawę sytuacji materialnej** potwierdza również zmniejszenie skali wsparcia w ramach systemu pomocy społecznej.
- Niemniej, **sytuacja makroekonomiczna** w Polsce (szczególnie wysoka inflacja, słabnąca złotówka oraz rosnące stopy procentowe) silnie oddziałują na **faktyczną wartość nabywczą**, a więc możliwości konsumpcyjne i inwestycyjne. Znajduje to swoje potwierdzenie w wynikach badań ankietowych mieszkańców, gdzie ponad połowa osób biorących udział w badaniu ocenia swoją sytuację materialną jako średnią, jedna trzecia jako dobrą, a 13% wskazało, że żyje skromnie. Jeśli chodzi o ocenę kondycji finansowej rodzin bardziej optymistyczni są ludzie młodzi, choć może to wynikać z niepełnej świadomości na temat gospodarowania rodzinnym budżetem.
- W najbliższym czasie należy liczyć się z **negatywnymi skutkami** kryzysu gospodarczego, zarówno dla gospodarstw domowych, jak i przedsiębiorstw oraz jednostek samorządu terytorialnego.
- Gminy partnerstwa notują **systematyczny wzrost dochodów z podatku PIT**, na co wpływ ma rosnąca liczba pracujących przy jednoczesnym wzroście poziomu wynagrodzeń. Tym samym umacnia się (a przynajmniej utrzymuje)

pewna samodzielność budżetowa jednostek, choć w strukturze dochodów nadal większość stanowią wpływy z dotacji. Ogólna **analiza sytuacji finansowej partnerstwa nie wskazała istotnych zagrożeń** skutkujących brakiem zdolności któregoś z partnerów do finansowania działań rozwojowych (wyjątkiem jest Radom, gdzie część parametrów musi niepokoić). Natomiast w związku ze zmiennością czynników o charakterze społeczno-gospodarczym, w tym wynikających z trwającego kryzysu energetycznego i gospodarczego, należy na bieżąco monitorować sytuację finansową partnerstwa.

- Obserwując kształtowanie się zbiorowości podmiotów gospodarczych po 2015 r., można zauważyć długookresową prawidłowość **stałego wzrostu liczby funkcjonujących podmiotów gospodarczych** przy jednoczesnym stałym spadku liczby mieszkańców. Optymizmem napawa fakt, że liczba nowo zarejestrowanych firm stale przewyższa liczbę firm wyrejestrowanych, co świadczy o otwartości mieszkańców obszaru partnerstwa na podejmowanie ryzyka biznesowego. Niemniej zwrócić należy uwagę na fakt, iż **przyrost ten odbywa się głównie za sprawą firm mikro, zatrudniających do 9 osób**, których udział w ogólnej liczbie firm wzrasta. Słabnie natomiast sektor firm małych i średnich. Ponadto, potencjał gospodarczy partnerstwa, mierzony liczebnością podmiotów gospodarczych na 1 tys. mieszkańców, jest niski w odniesieniu do średniej wojewódzkiej, choć partnerstwo odrabia zaległości w tym zakresie dzięki wysokiej dynamice. Niepokojące w tym kontekście mogą być postawy młodych ludzi, którzy widzą siebie raczej jako pracowników w firmach różnej wielkości, a nie jako przedsiębiorców (nawet jeśli mają możliwość kontynuowania tradycji firmy rodzinnej). Z kolei obawy przedsiębiorców budzi niepewność sytuacji makroekonomicznej (w tym wysoka inflacja), obciążenia fiskalne oraz często niezbyt efektywna współpraca z samorządami (np. brak wypracowanych kanałów przekazywania informacji, punktów kontaktowych dla lokalnych przedsiębiorców).
- **Struktura branżowa lokalnego biznesu wykazuje pewne różnice w stosunku do przeciętnych wskaźników dla regionu**, a to za sprawą wyższego udziału sekcji A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybołówstwo). Obiecujący jest natomiast wzrost znaczenia sekcji M (działalność profesjonalna, naukowa i techniczna). Obserwowane są **pozytywne tendencje zmian** (zarówno jeśli chodzi o liczbę podmiotów jak i zatrudnienie): zmniejszenie udziału rolnictwa oraz handlu na rzecz budownictwa i usług, co wskazuje na większą dywersyfikację gospodarki, oznaczającą również większą stabilność i odporność w okresie dekoniunktury.

- Taka struktura podmiotów wpływa na odczucia mieszkańców co do sytuacji gospodarczej i dalszych perspektyw rozwojowych. **Wysokość zarobków i oferta rynku pracy jest postrzegana** przez niemal $\frac{3}{4}$ mieszkańców (zarówno w badaniu młodzieży jak i badaniu mieszkańców) **jako słaba strona obszaru Partnerstwa**. W związku z tym wśród pożądanych działań na pierwszych miejscach pojawiają się „tworzenie miejsc pracy” oraz „tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości”. Ponadto, niedopasowanie ofert pracy do oczekiwań młodych ludzi (praca w branżach wysokich technologii, handlu, usługach) wobec bliskości Warszawy może powodować odpływ migracyjny.
- Konsekwencją obserwowanych zmian demograficznych jest **spadek liczby osób w wieku produkcyjnym**. Przy niewielkim wzroście liczby miejsc pracy sytuacja taka ma pozytywny skutek w postaci **zmniejszenia skali bezrobocia**. Jednak utrzymująca się tendencja oznaczać może **w perspektywie kilku lat brak kadr** dla zaspokojenia podstawowych usług (tym np. opieki dla rosnącej rzeszy osób starszych) oraz problemy z zapewnieniem kadr o wyższych kwalifikacjach w przedsiębiorstwach. Już w 2014 r. liczba seniorów przewyższyła liczbę osób młodych, które będą zasilaty rynek pracy. Kolejnym **zagrożeniem może być emigracja ludzi młodych**. Osoby z większymi ambicjami płacowymi i poszukujący pracy w zawodach wymagających wysokich kwalifikacji. W tym kontekście istotny jest rozwój przedsiębiorstw z sekcji M. Pewnym zagrożeniem może być wysoka mobilność pracowników partnerstwa oraz bliskość Warszawy. Z drugiej strony upowszechniająca się telepraca może zahamować trend odpływowy.
- Zachodzące zmiany demograficzne oznaczają konieczność podjęcia **działań na rzecz bardziej efektywnego wykorzystania dostępnych zasobów kadrowych** (w tym podtrzymywanie aktywności zawodowej osób dojrzałych, aktywizacja zawodowa osób pozostających bez pracy, w tym znaczącej grupy osób długotrwale bezrobotnych oraz biernych zawodowo), a przede wszystkim zachęcających ludzi młodych do pozostania na terenie partnerstwa. Częściowym antidotum na prognozowane problemy rynku pracy mogą być postępujące w przedsiębiorstwach procesy cyfryzacji i automatyzacji, ograniczające popyt na pracowników.
- **Rolnictwo wciąż odgrywa dość ważną rolę** w gospodarce obszaru partnerstwa, co znajduje potwierdzenie we wciąż istotnym zaangażowaniu liczby pracujących. Działalność ta nie przekłada się jednak w istotny sposób na dochody samorządów, a poza tym nie jest to branża postrzegana (szczególnie przez młodych) jako atrakcyjna i przyszłościowa. W najbliższych latach należy **spodziewać się dalszego spadku liczby rolników**, oraz przesuwania się przeciętnego wieku rolników w górę.

- **Działalność turystyczna nie stanowi jeszcze w strukturze gospodarki bardzo istotnego elementu**, ale w ostatnich latach się rozwija. Korzystnym uwarunkowaniem jest bliskość Warszawy i dobre połączenie komunikacyjne, a także położenie na trasie ze stolicy do Gór Świętokrzyskich. Przy odpowiednim wyprofilowaniu oferty obszar partnerstwa może być atrakcyjny dla pobytów weekendowych, a także dla organizacji konferencji.
- Niewątpliwie miasta, a szczególnie Radom, **nadal odgrywają decydującą rolę w kształtowaniu pozarolniczego rynku pracy**, choć na przestrzeni lat również mieszkańcy gmin wiejskich wykazują wysoką aktywność gospodarczą.

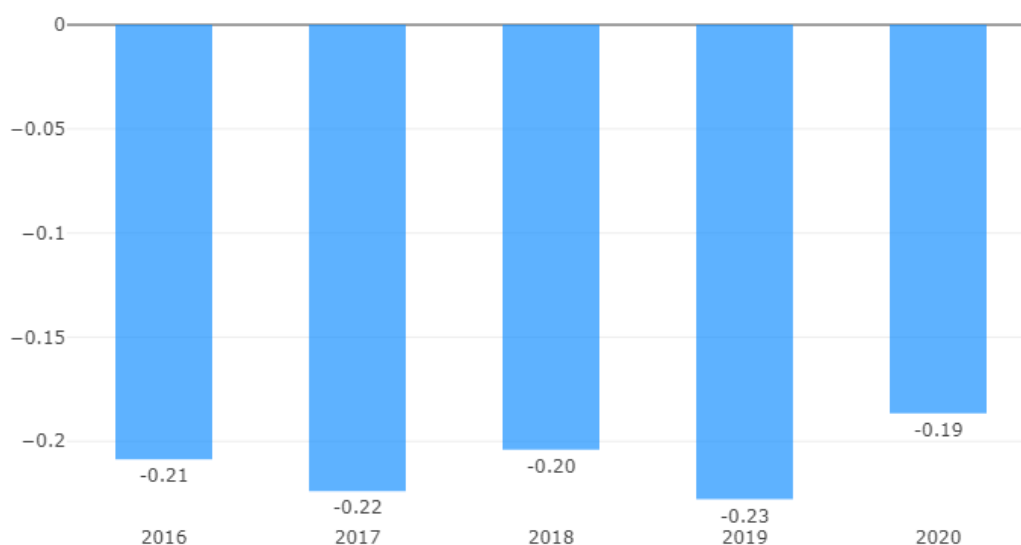
3.3. Diagnoza sytuacji przestrzennej i środowiskowej

Syntetyczny wskaźnik rozwoju dla **wymiaru środowiskowego** (biorący pod uwagę aspekty środowiska naturalnego oraz zagospodarowania przestrzeni) w każdym z analizowanych lat przybierał wartości ujemne, co oznacza, że sytuacja partnerstwa była gorsza niż średnia dla innych gmin o podobnym profilu społeczno-gospodarczym. W każdym z trzech rozpatrywanych aspektów sytuacja poprawiała się do 2019 r., natomiast w 2020 r. parametry znów zbliżyły się do wartości z 2016r.

Sytuacja w rozbiciu na podobszary jest zróżnicowana:

- Partnerstwo notuje względną stabilizację w zakresie dostępności komunikacyjnej (zewnętrznej i wewnętrznej), choć wskaźniki związane z tym wymiarem w stosunku do roku 2015 nieznacznie wzrosły (z (-0,48) do (-0,43));
- nieco lepszą sytuację notuje partnerstwo w sferze ładu i struktury przestrzennej - parametry z tym związane nie zmieniają się znacząco i w 2020r. osiągnęły wielkość (-34);
- parametry sfery związanej z lokalnym środowiskiem kształtują się dużo lepiej niż w grupie porównawczej i w 2020 r. osiągnęły wartość wskaźnika 40.

Ryc. 54. Ogólny wskaźnik rozwoju partnerstwa – wymiar środowiskowy

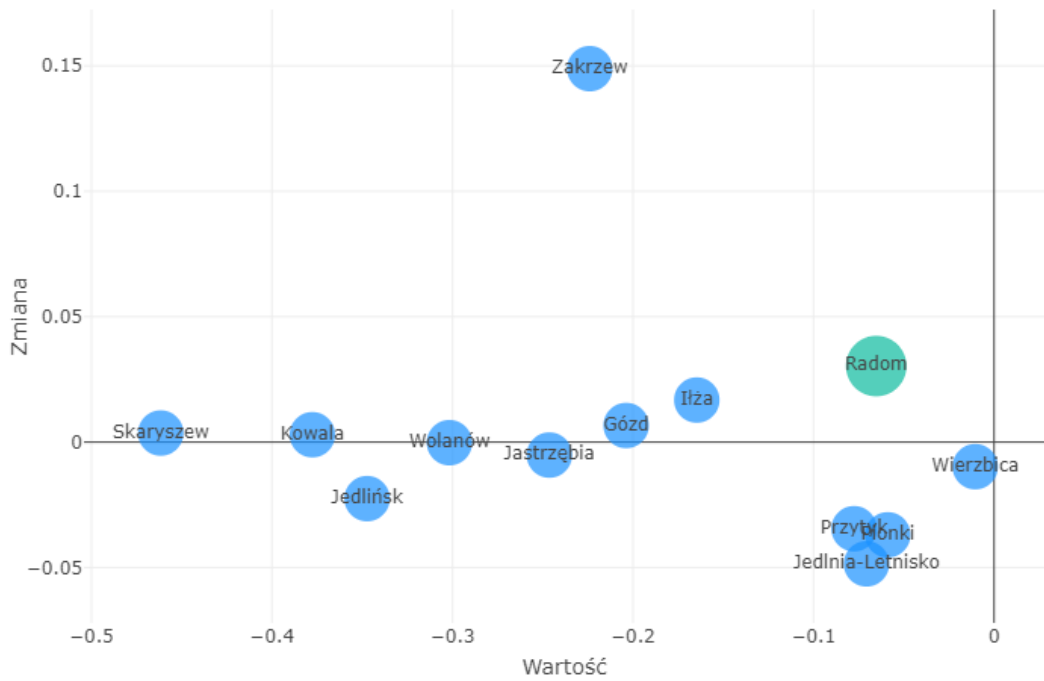

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

W stosunkowo najkorzystniejszym położeniu jest gmina Wierzbica, która jest najbliższej jeśli chodzi o wartość parametrów dla grupy porównawczej (-0,01) i notuje niską dynamikę negatywnych zmian (-0,01). Gmina Zakrzew notuje co prawda niskie wartości (-0,22), ale wykazuje dużą dynamikę poprawy (0,15). Najmniej korzystną sytuacją w partnerstwie charakteryzują się gminy Przytyk, Jedlnia-Letnisko i miasto

Pionki, gdzie stosunkowo niskim wartościami (odpowiednio: -0,08, -0,07 i -0,06) towarzyszy najwyższa wśród gmin partnerstwa ujemna dynamika zmian (odpowiednio -0,03, -0,05, -0,04).

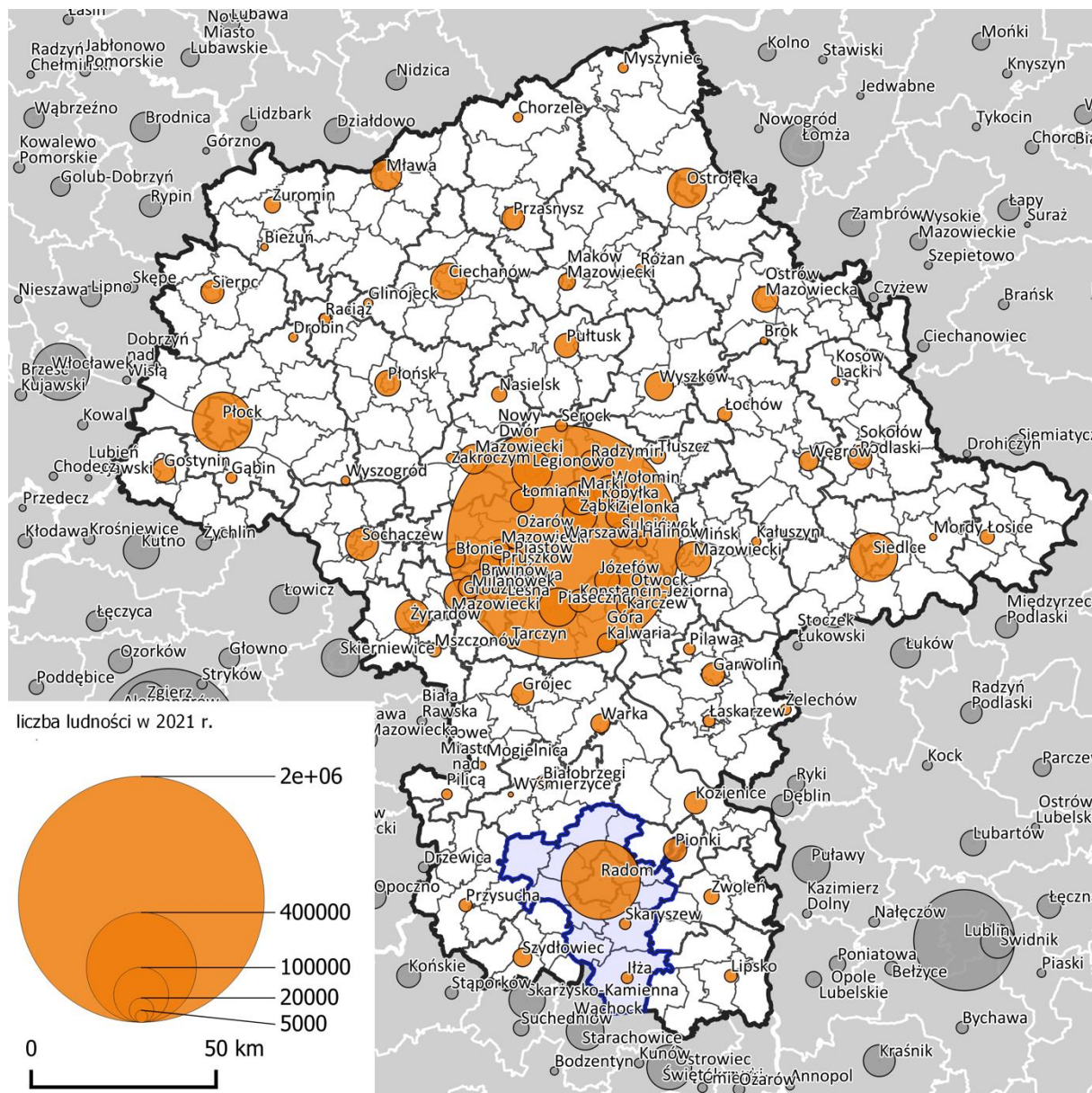
Ryc. 55. Ogólny wskaźnik rozwoju członków partnerstwa – wymiar środowiskowy

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

3.3.1. Uwarunkowania rozwoju wynikające z położenia partnerstwa w regionie/kraju

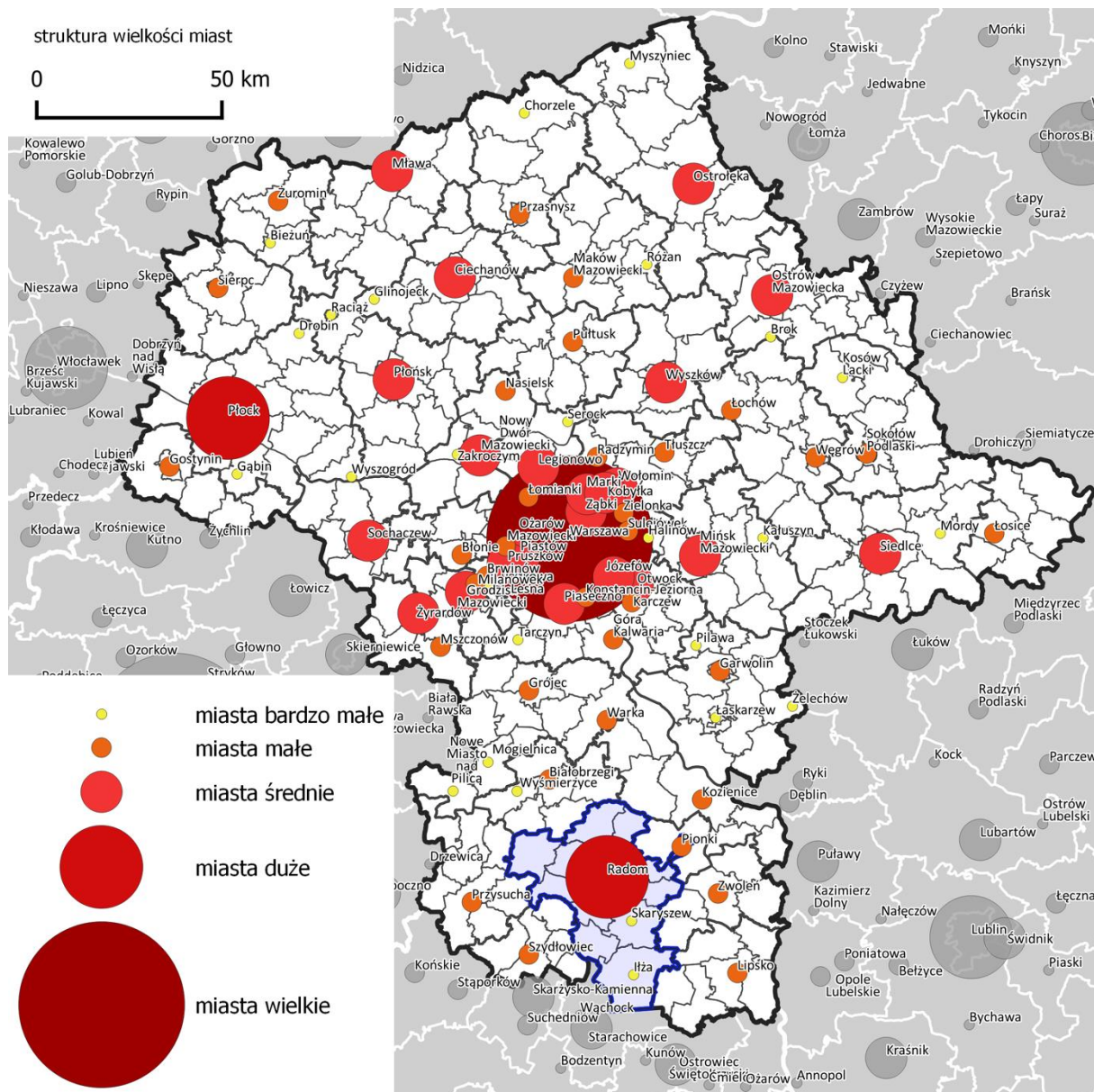
Ryc. 56. Sieć miast w otoczeniu Partnerstwa wg liczby ludności

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na obszarze Partnerstwa znajdują się 4 miasta oraz 282 miejscowości wiejskie. Odsetek ludności miejskiej jest wysoki i wynosi 70,6 %. Jest wyższy niż wskaźnik krajowy (59,8 %) i wyższy do wskaźnika dla województwa mazowieckiego (64,5%).

Ryc. 57. Rozkład wielkościowy miast w Partnerstwie i w otoczeniu

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

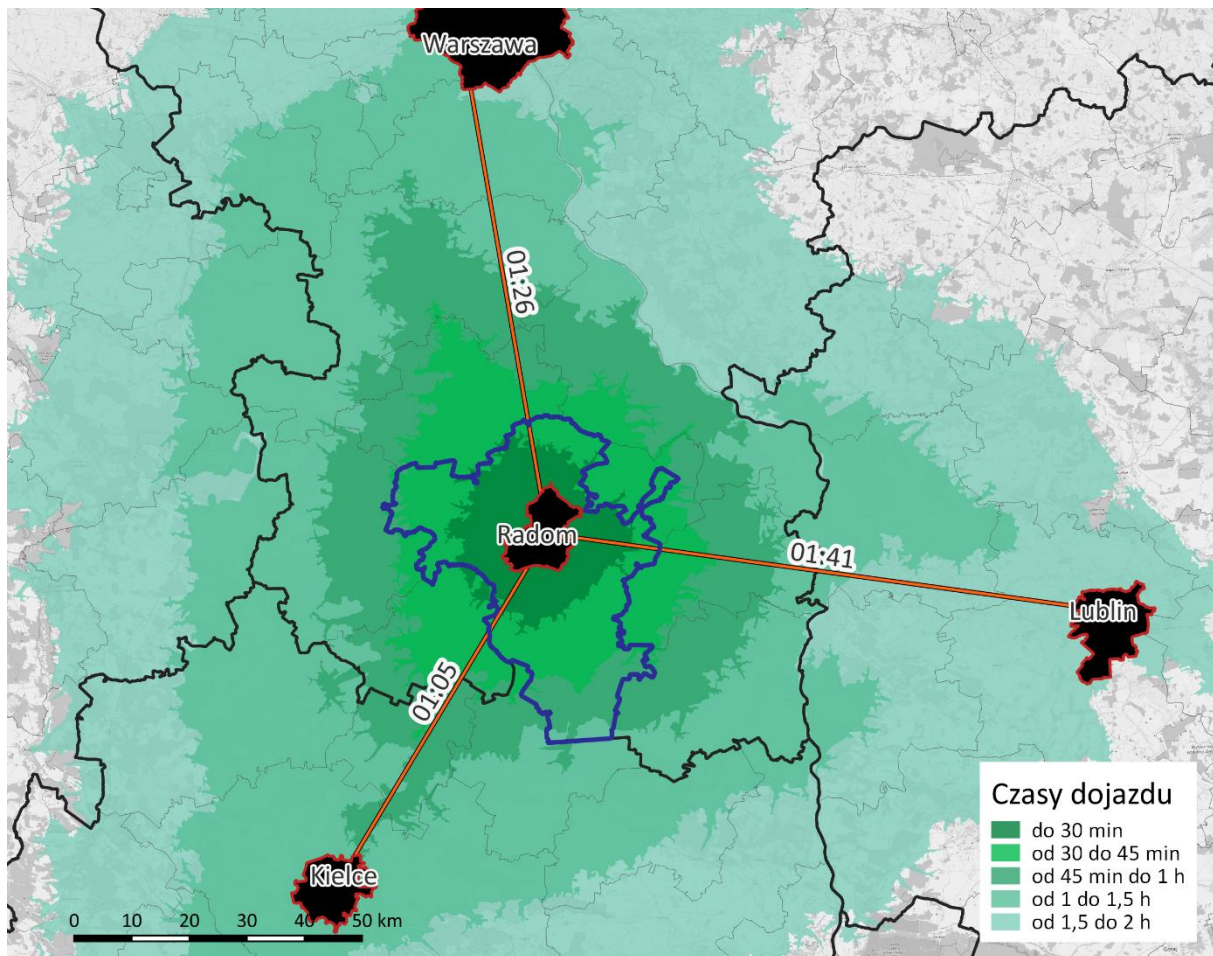
Wśród 4 miast Partnerstwa wyraźnie dominuje Radom (207 tys.), który jest miastem zaliczanym do miast dużych – do grupy miast liczących od 100 tys. do 500 tys. mieszkańców. Pionki (17,6 tys.) to miasto zaliczane są do miast małych – liczących od 5 tys. do 20 tys. mieszkańców, a pozostałe: Iłża (4,6 tys.) i Skaryszew (4,3 tys.) to miasta bardzo małe - poniżej 5 tys. mieszkańców.

Radom jest głównym ośrodkiem zapewniającym dostęp do usług wyższego rzędu dla Partnerstwa i południowej części województwa mazowieckiego, wspieranym wianuszkciem mniejszych miast (5-20 tys. mieszk.) rozłożonych wokół niego w promieniu rzędu 25-40 km.

Dominująca rola Radomia znalazła swoje potwierdzenie w wynikach badań mieszkańców. Dostęp do usług podstawowych publicznych (w tym szkoły podstawowe, przedszkola, żłobki, podstawowa opieka zdrowotna, kultura, sport) oraz komercyjnych (w tym podstawowe zakupy, usługi remontowe, prawne, beauty) jest najlepszy w mieście głównym, ale z usług tego typu mieszkańcy korzystają na terenie pozostałych gmin, blisko miejsca zamieszkania. Natomiast z usług specjalistycznych (w tym kultura wysoka, leczenie szpitalne, szkolnictwo ponadpodstawowe, sprzedaż odzieży i artykułów przemysłowych) mieszkańcy Partnerstwa korzystają w Radomiu lub ośrodkach położonych poza powiatem radomskim.

Obszar Partnerstwa położony jest centralnie pomiędzy trzema stolicami województw: Kielcami (191,4 tys. mieszk.), Lublinem (336,3 tys. mieszk.) i Warszawą (1,8 mln mieszk.), do których odległość drogowa z Radomia wynosi: 82 km do Kielc i 110 km do Lublina i Warszawy. W efekcie czasy dojazdów samochodem z Radomia do Warszawy i Lublina wynoszą odpowiednio 1 godzinę 26 min i 1 godzinę 41 min, a do Kielc nieco ponad 1 godzinę. Na ryc. 58 przedstawiono analizę dostępności czasowej najważniejszych ośrodków miejskich w otoczeniu partnerstwa. Czasy dojazdu zostały oszacowane dla dnia powszedniego, poza sezonem turystycznym i poza godzinami szczytu (09.03.22. godz. 12.00 – środa). Czasy dojazdu do Warszawy, Lublina, Kielc wynoszące ponad 1 godzinę ograniczają możliwość wykorzystania atrakcji turystycznych lub rekreacyjno-wypoczynkowych obszaru w ofercie jednodniowej skierowanej do mieszkańców tych miast. Utrudniają także możliwości dostępu mieszkańców obszaru Partnerstwa do usług i miejsc pracy oferowanych przez te duże miasta.

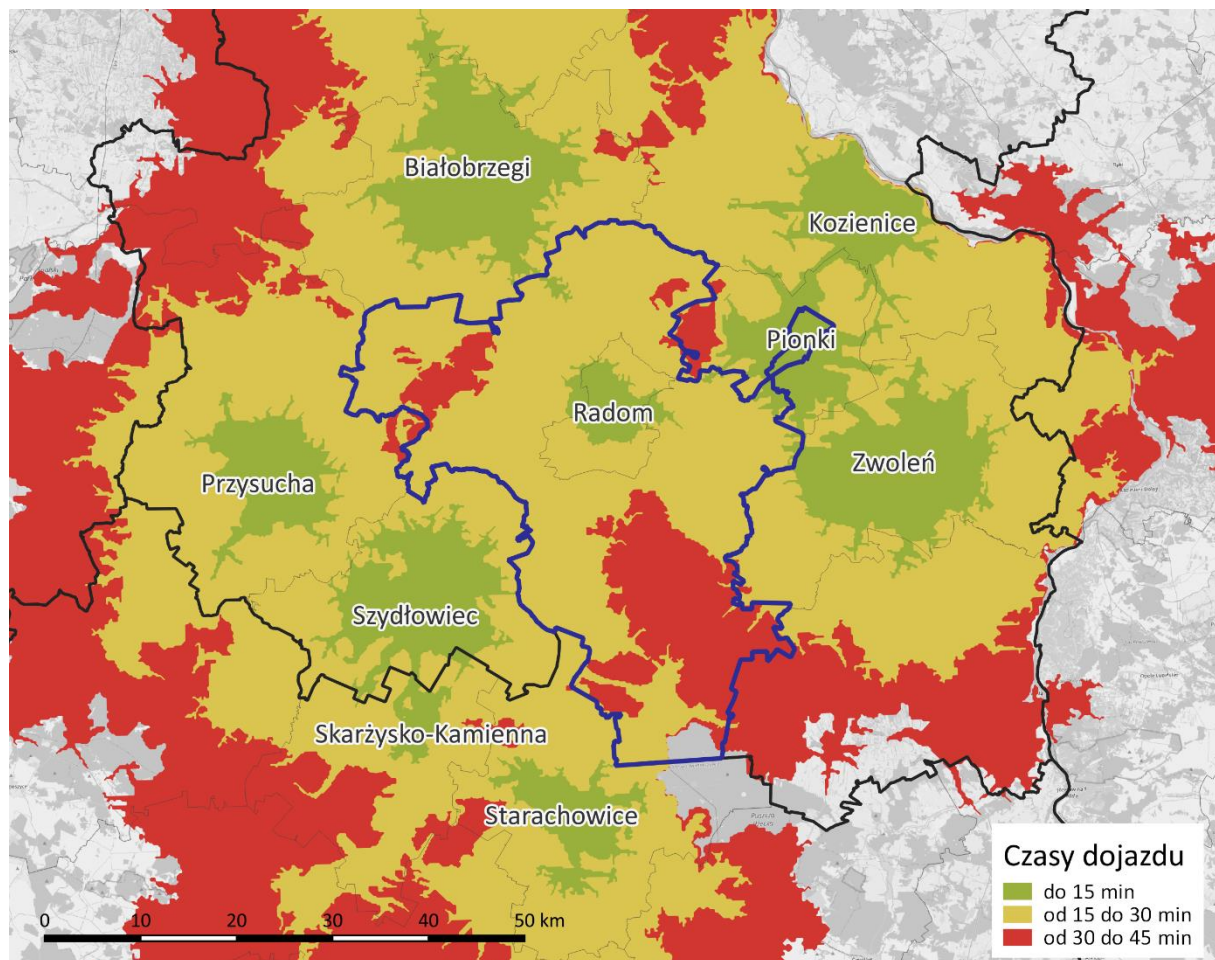
Ryc. 58. Czas przejazdu samochodem osobowym pomiędzy Radomiem a wybranymi większymi miastami

Źródło: opracowanie własne na podstawie TravelTime Analytics

Zasięg obsługi Radomia – stolicy powiatu – w zakresie zadań realizowanych przez samorząd powiatowy odpowiada granicom powiatu. Natomiast zasięg oddziaływania w zakresie pozostałych usług ponadlokalnych, uzależniony jest od dostępności konkurencyjnej oferty usługowej sąsiadujących miast. Na ryc. 59 przedstawiono analizę dostępności czasowej Radomia i sąsiednich miast świadczących usługi analogicznego poziomu.

Ryc. 59. Dostępność czasowa Radomia i wybranych miast w otoczeniu Partnerstwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie TravelTime Analytics

Dominująca część obszaru Partnerstwa leży w zasięgu 30 min dojazdu do Radomia. Pionki wspomagają obsługę w zakresie usług ponadpodstawowych w północno-wschodniej części powiatu radomskiego. Konkurencyjną ofertę usługową dla niewielkich obrzeżnych części mogą zapewnić również miasta leżące poza obszarem partnerstwa: Białobrzegi (6,7 tys. mieszk.), Szydłowiec (11,4 tys. mieszk.), a w szczególności Starachowice (46,9 tys. mieszk.) z krótszymi czasami dojazdu. Obsługę południowej części obszaru partnerstwa, w ograniczonym zakresie, uzupełniają niewielkie miasteczka: Skaryszew (4,3 tys. mieszk.) i Iłża (4,6 tys. mieszk.).

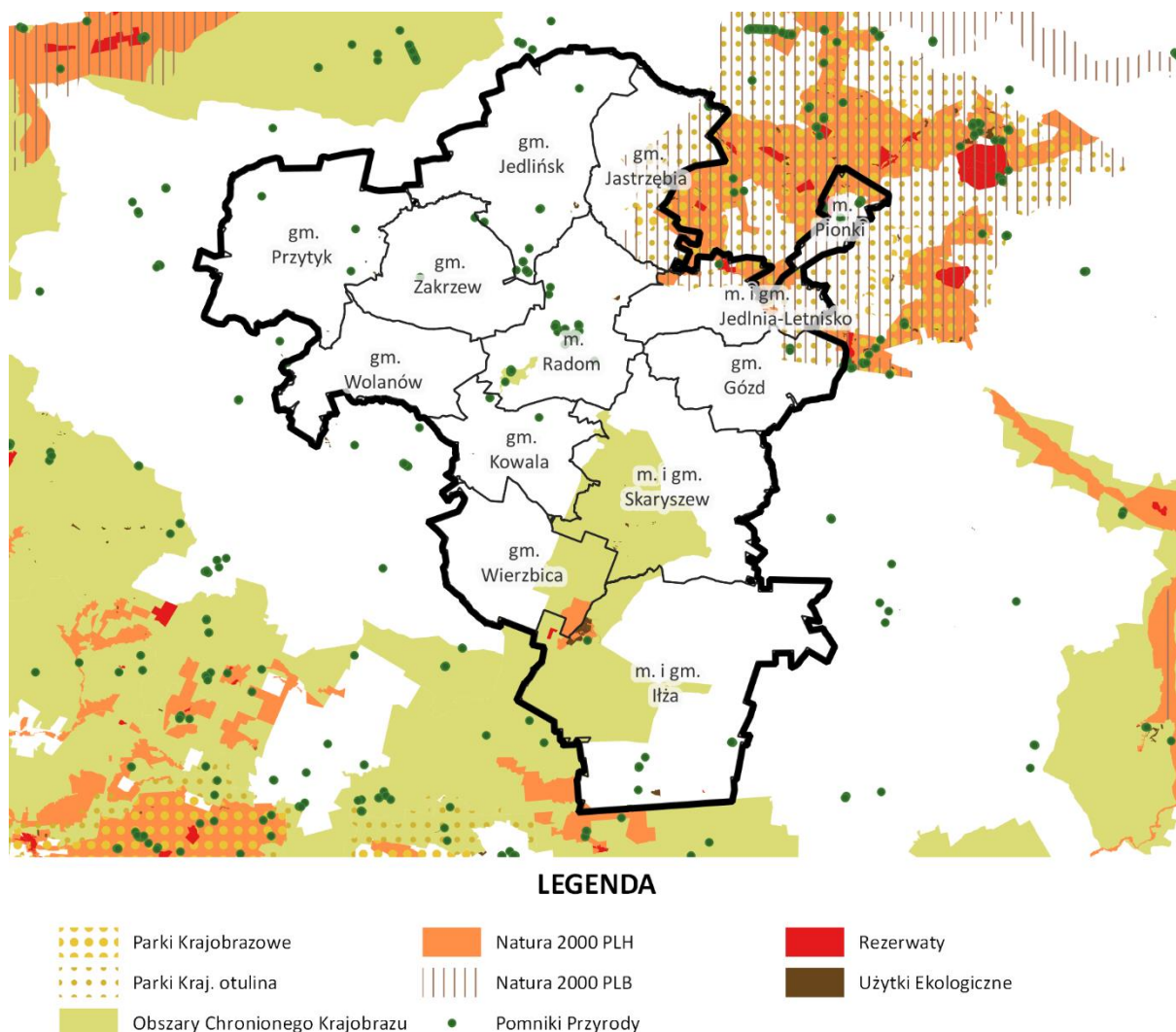
3.3.2. Środowisko przyrodnicze – zasoby i przyrodnicze uwarunkowania rozwoju

3.3.2.1. Obszary chronione

Obszary prawnie chronione zajmują znaczącą część obszaru Partnerstwa – w powiecie radomskim 21,7%, w mieście Radom – 2,3%, przy średnim wskaźniku dla województwa mazowieckiego 29,7%. Największym kompleksem jest Obszar Chronionego Krajobrazu Iłża-Makowiec w południowej części Partnerstwa. Z kolei w północnej części, na terenie gminy wiejskiej Pionki, miasta Pionki oraz częściowo na obszarze gmin Jedlnia-Letnisko oraz Jastrzębia swój zasięg ma Kozienicki Park Krajobrazowy z występującymi tu rezerwatami oraz obszarami NATURA 2000.

Z kolei udział **lasów** w powierzchni ogółem na terenie Partnerstwa (25%) jest nieco wyższy niż wskaźnik dla regionu (23,4%). Wpływ na to może mieć jakość gleb i ich niska przydatność do celów rolniczych w niektórych częściach analizowanego obszaru.

Ryc. 60. Formy ochrony przyrody

Źródło: Opracowanie własne ZMP

3.3.2.2. Jakość wód

Głównymi rzekami obszaru partnerstwa są Radomka i Iłżanka. Poza tym znajduje się tu kilka zbiorników wodnych wykorzystywanych do celów rekreacyjnych.

Dość dobrze rozwinięty system gospodarki ściekowej nie przekłada się w pełni na poprawę **jakości wód**. Wg badań Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska³² stan

³² Na podstawie: „Stan środowiska w województwie mazowieckim. Raport 2020.” Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Warszawa 2020

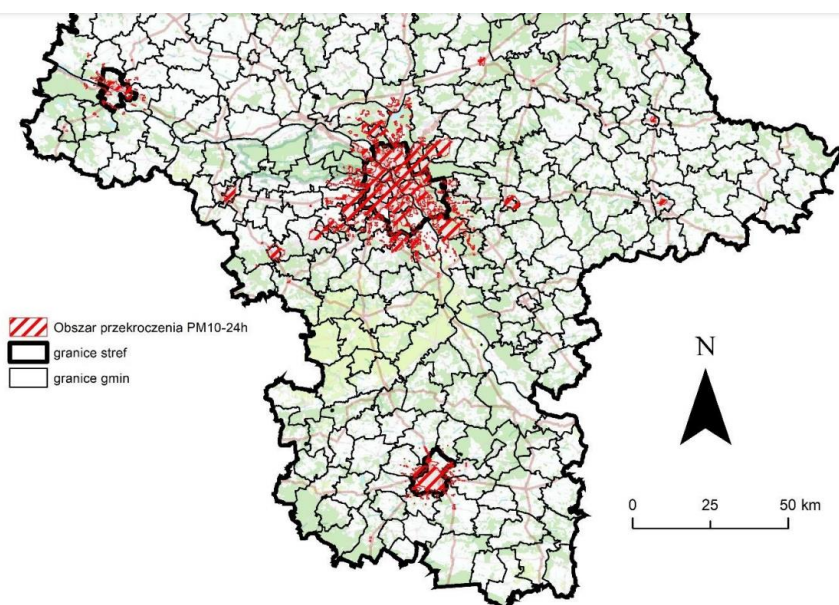
chemiczny Iłżanki oraz Radomki na obszarze Partnerstwa został oceniony jako poniżej dobrego, natomiast ogólny stan wód jako zły.

3.3.2.3. Jakość powietrza

Na terenie Partnerstwa emitowanych jest 0,1% całości **zanieczyszczeń gazowych** (SO_x , NO_x) oraz 1,8% zanieczyszczeń pyłowych pochodzących z przemysłu szczególnie uciążliwego, emitowanych w województwie mazowieckim.

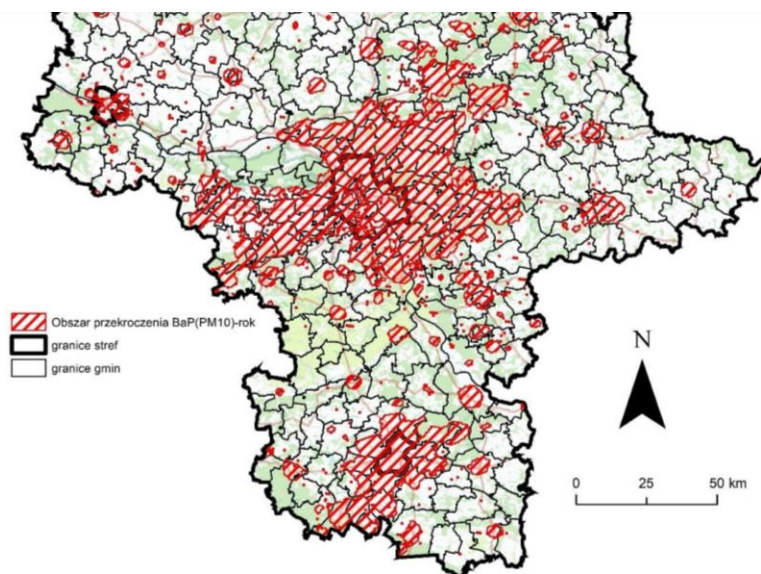
W latach 2013-2018 na terenie stacji pomiarowej w Radomiu nie stwierdzono przekroczeń norm dla SO_x oraz NO_x , a także rocznych przekroczeń norm dla pyłów zawieszonych. Niemniej, stale dochodzi do ponadnormatywnej liczby przekroczeń poziomu stężeń 24-godzinnych pyłu zawieszonego PM_{10} . Natomiast poziom benzo(a)pirenu w pyłe PM_{10} utrzymuje się na wysokim poziomie w znacznej części Partnerstwa.

Ryc. 61. Obszar przekroczeń poziomu dopuszczalnego PM_{10} – 24h w 2018 roku

Źródło: „Stan środowiska w województwie mazowieckim. Raport 2020.” Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Warszawa 2020

Ryc. 62. Obszary przekroczeń benzo(a)pirenu w pyłe PM10 w woj. mazowieckim w 2018 roku pod względem poziomu docelowego (1ng/m³)

Źródło: Stan środowiska w województwie mazowieckim. Raport 2020. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Warszawa 2020

Głównym źródłem przekroczeń jest indywidualne ogrzewanie domów i mieszkań paliwami stałymi (głównie węglem i drewnem) oraz komunikacja samochodowa.

3.3.3. Infrastruktura techniczna i OZE

3.3.3.1. Gospodarka wodno-ściekowa

Zużycie wody na terenie Partnerstwa rośnie w niewielkim tempie, i to głównie za sprawą działalności rybackiej (napełnianie stawów) oraz przemysłowej. Od 2015 r. **zużycie wody na 1 mieszkańca** nie zmieniało się w znaczący sposób. Wyjątkiem jest gmina Przytyk, gdzie zużycie wzrosło trzykrotnie i w 2021 r. z wielkością 139m³/miesz. gmina uplasowała się na pierwszym miejscu. W 10 gminach zużycie nie przekroczyło 50m³/miesz. Jest to wskaźnik o wiele niższy niż dla województwa mazowieckiego (514m³/miesz), przy czym wielkość tę Mazowsze zawdzięcza w niemal 90% działalności przemysłu. Na terenie Partnerstwa większe udziały przemysłu w korzystaniu z wody zanotowano w gminach Wolanów (ok. 30%), w Radomiu i mieście Pionki (ok.12%), w pozostałych gminach były to udziały zerowe bądź śladowe.

Analiza danych dotyczących infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, wskazuje na nieznaczny wzrost **osób korzystających z sieci wodociągowej**. Może to wynikać z faktu, że większość instalacji wodociągowych została wybudowana przed 2015

rokiem. Efektem poczynionych inwestycji było podwyższenie współczynnika mieszkańców korzystających z wodociągu, który w 2020 r. wyniósł 94,2%. W porównaniu do średniej dla województwa (90,7%) jest to wysoka wartość.

Inaczej wygląda sytuacja w kwestii **odbioru ścieków**. Na przestrzeni ostatnich 6 lat długość sieci kanalizacyjnej wzrosła o 18% i dzięki przeprowadzonym inwestycjom udział mieszkańców korzystających z kanalizacji wyniósł 70,2% co odpowiada wartości dla województwa mazowieckiego. Gmina Kowala jest jedyną, która w ogóle nie posiada kanalizacji na swoim terenie.

Tabela 25. Udział ludności korzystającej z wodociągu oraz kanalizacji (w%)

	wodociąg		kanalizacja	
	2015	2020	2015	2020
m. Pionki	97,8	97,9	92,9	93,3
Gózd	90,3	91,8	38,9	46,3
Iłża	94,2	94,6	25,9	25,2
Jastrzębia	90,4	91,4	38,0	44,7
Jedlińsk	79,7	81,4	17,0	18,2
Jedlnia-Letnisko	90,0	90,8	51,8	57,1
Kowala	97,6	97,7	0,0	0,0
Przytyk	88,4	88,3	43,3	40,9
Skaryszew	97,7	98,0	25,9	25,6
Wierzbica	86,6	87,2	38,2	39,4
Wolanów	73,4	76,8	15,7	16,1
Zakrzew	95,4	95,5	33,0	36,8
Radom	95,5	95,9	90,8	91,8
Pionki	83,2	84,1	64,3	68,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Pewnym utrudnieniem dla inwestycji liniowych jest rozproszona sieć osadnicza, obniżająca opłacalność ekonomiczną infrastruktury. W związku z tym część gospodarstw korzysta z własnych studni oraz przydomowych oczyszczalni ścieków bądź zbiorników bezodpływowych.

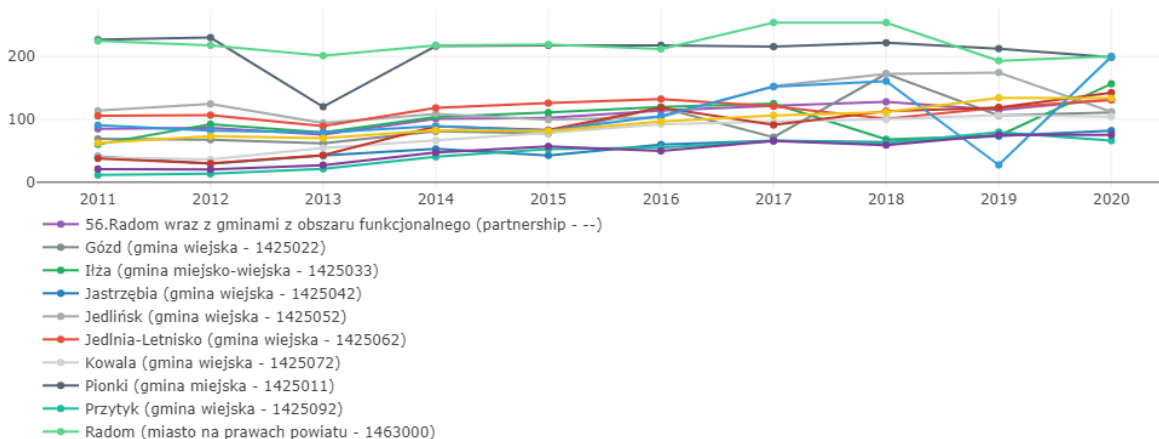
Zwiększone zużycie wody powoduje zwiększenie **ilości ścieków przemysłowych i komunalnych wymagających oczyszczenia odprowadzonych do wód lub do ziemi**. W przeliczeniu na 1 mieszkańca wskaźnik ten wzrósł:

- w powiecie radomskim z 15,1 m³ w 2015 r. do 22,6 m³ w 2021r.,
- w Radomiu z 46,2 m³ w 2015 r. do 51,2m³ w 2021 r.

3.3.3.2. Gospodarka odpadami

Obciążeniem dla środowiska naturalnego są odpady, generowane przez firmy w procesach produkcyjnych jak i przez gospodarstwa domowe. Ilość zmieszanych odpadów komunalnych przypadających na 1 mieszkańca partnerstwa była dość stabilna, a wartość tego wskaźnika była niższa niż dla województwa mazowieckiego.

Ryc. 63. Ilość zmieszanych odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku przypadająca na 1 mieszkańca

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Pozytywnym trendem jest zwiększanie się ilości odpadów poddanych odzyskowi o niemal 50%. Rekordzistą jest gmina Przytyk, gdzie udział odpadów poddanych odzyskowi wyniósł w 2021 r. 60%.

3.3.3.3. Energetyka

W gminach powiatu radomskiego realizowane są zadania mające na celu ograniczyć emisję zanieczyszczeń do atmosfery. Na obiektach użyteczności publicznej montowane są kolektory słoneczne oraz panele fotowoltaiczne. Ponadto, na terenie powiatu działa 7 małych elektrowni (w gminach Jastrzębia, Jedlińsk, Zakrzew, Przytyk i Wolanów) o mocy od 15 do 220kW³³.

W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020³⁴ na obszarze Partnerstwa realizowanych było.... projektów w zakresie odnawialnych źródeł energii:

- w 16 projektach instalacje OZE stanowiły element projektu związanego z podnoszeniem efektywności energetycznej budynków;
- dwa systemowe (gminne) projekty umożliwiły montaż instalacji wykorzystujących OZE do produkcji ciepła i energii elektrycznej na dachach obiektów publicznych oraz domów prywatnych;
- trzy projekty dotyczyły zainstalowania systemów OZE do produkcji energii na potrzeby własne oraz do sieci (2 budynki użyteczności publicznej i jedno przedsiębiorstwo);
- przedmiotem dwóch projektów była budowa farmy fotowoltaicznej przez przedsiębiorcę.

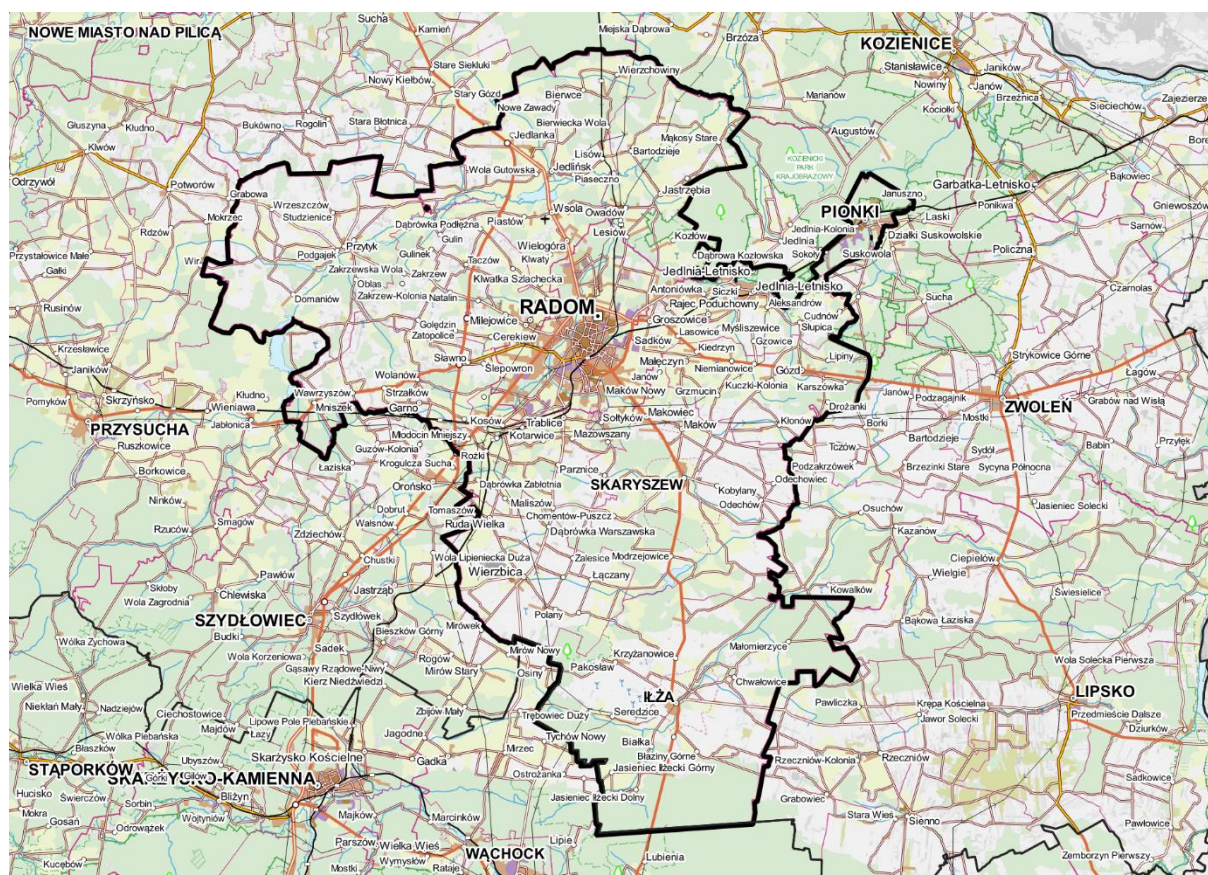
3.3.4. Komunikacja

Sieć transportową Partnerstwa tworzą: drogi wszystkich kategorii, trasy kolejowe oraz lotnisko komunikacyjne.

³³ Źródło: Program ochrony środowiska dla Powiatu Radomskiego na lata 2018-2021 z perspektywą do roku 2025, Radom 2018

³⁴ Źródło: Mapa Dotacji UE

Ryc. 64. Sieć transportowa na terenie Partnerstwa

Źródło: Opracowanie ZMP

Układ drogowy zapewniający dostępność zewnętrzną partnerstwa tworzą trzy główne drogi krajowe:

- droga nr S7 Gdańsk – Warszawa – Radom – Kielce – Kraków – granica państwa, najważniejszy korytarz transportowy kraju w ułożeniu południkowym;
- droga S12 granica państwa – Głogów - Piotrków Trybunalski – Radom – Lublin – Chełm – granica państwa, będąca ważnym szlakiem przebiegającym równoleżnikowo;
- droga nr 9 – Radom – Opatów – Rzeszów, będąca częścią europejskiej trasy łącznikowej E371 biegnącej przez południowo-wschodnią Polskę i wschodnią Słowację.

Uzupełnieniem dla dróg krajowych na terenie partnerstwa są drogi wojewódzkie, powiatowe i gminne. Sieć **dróg lokalnych** jest dość gęsta, a dodatkowo jest dobrej jakości. Świadczy o tym wskaźnik udziału długości dróg powiatowych i gminnych o twardej nawierzchni na 100 km². Na terenie partnerstwa w 2021 r. wynosił on: 96,2

w powiecie radomskim i 284,2 w Radomiu przy średniej dla regionu 98,9. Taka sytuacja jest pozytywna z punktu widzenia zapewnienia możliwości przemieszczania się ludności, może jednakże generować wysokie koszty utrzymania dróg przypadające na mieszkańca.

Obszar Partnerstwa posiada połączenia **transportem kolejowym** z sąsiadującymi miastami wojewódzkimi oraz dalszymi dużymi ośrodkami dzięki:

- linii nr 8 Warszawa Zachodnia - Kraków Główny;
- linii nr 22 Tomaszów Mazowiecki – Radom Główny;
- linii 26 Łuków – Radom Główny.

Wszystkie linie na terenie Partnerstwa są zelektryfikowane.

Na południowo-wschodnich krańcach Radomia działa **lotnisko pasażerskie** – Port Lotniczy Radom, którego właścicielem jest Przedsiębiorstwo Państwowe „Porty Lotnicze”. W chwili obecnej trwa przebudowa portu w celu przygotowania go do obsługi ruchu czarterowego i niskokosztowego. Od 2023 r. przewoźnicy będą oferować loty do Kopenhagi, Paryża i Rzymu.

Na terenie miasta Radom działa **komunikacja miejska** obsługiwana przez Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacji w Radomiu – spółkę Gminy Miasta Radomia. Praca przewozowa wykonywana jest na 21 liniach z wykorzystaniem 142 autobusów. Rocznie z usług MPK korzysta ok. 30 mln pasażerów³⁵.

Poza komunikacją miejską obszar Partnerstwa obsługiwany jest przez 36 **transportowych firm** komercyjnych oferujących kursy w skali lokalnej oraz dalekobieżne³⁶. Mimo działającej komunikacji zbiorowej istotne miejsce dla transportu mieszkańców partnerstwa stanowi **komunikacja prywatna**. Liczba aut osobowych przypadających na 1 tys. mieszkańców jest wyższa na terenie powiatu radomskiego (612,8) niż na terenie miasta Radom (556,9), co wynika z konieczności przemieszczania się na większe odległości oraz gorszą obsługą komunikacją zbiorową. Jest to jednak wskaźnik poniżej średniej dla regionu (729,5).

3.3.5. Zagospodarowanie przestrzenne

Obszar partnerstwa należy do średnio zurbanizowanych. Na terenie powiatu radomskiego udział ludności miejskiej w 2021 r. wyniósł 17,4% i spadł od 2015 r. o 1 pkt proc. Gęstość zaludnienia w powiecie radomskim (99 os/km²) jest o 1/3 niższy

³⁵ Źródło: www.mpk.radom.pl, dostęp dnia 26.09.2022

³⁶ Jw.

niż w województwie mazowieckim (152 os/km²). Na wartości powyższych wskaźników ma wpływ zlokalizowanie miasta Radom, koncentrującego znaczny odsetek mieszkańców Partnerstwa. O ile gęstość zaludnienia w powiecie radomskim pozostaje na tym samym poziomie, o tyle na terenie Radomia zmniejsza się (z 1 933 w 2015 r. do 1 851 w 2021 r.)

Polityka przestrzenna gmin z terenu Partnerstwa prowadzona jest w oparciu o sporządzone studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (SUiKZP) dla poszczególnych gmin. Gminy Partnerstwa posiadają uchwalone SUiKZP, natomiast pokrycie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (mpzp) jest zróżnicowane. W gminach o niskim (lub zerowym) pokryciu terenu mpzp inwestycje są realizowane na podstawie wydawanych warunków zabudowy. Najczęściej wydawane one były w Radomiu oraz w gminach Skaryszew, Zakrzew, Jedlnia-Letnisko oraz Jedlińsk.

Tabela 26. Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem

	2015	2018	2021
m. Pionki	100,1	100,1	100,1
Gózd	1,6	1,6	1,6
Iłża	0,5	0,5	0,5
Jastrzębia	0,0	0,0	1,1
Jedlińsk	0,1	0,3	0,4
Jedlnia-Letnisko	0,7	0,7	0,7
Kowala	46,7	46,7	46,4
Przytyk	0,3	4,2	5,7
Skaryszew	1,4	1,4	1,4
Wierzbica	24,6	8,7	36,4
Wolanów	1,4	1,4	1,4
Zakrzew	0,6	0,6	0,6
Radom	12,7	15,6	18,8
Pionki	0,0	0,0	6,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

3.3.6. Zabytki i krajobraz kulturowy

Obszar Partnerstwa jest bogaty w materialne obiekty o wysokiej wartości historycznej. Na terenie każdej z gmin znajdują się budynki i budowle wpisane do Rejestru Zabytków³⁷. Należą do nich:

³⁷ Rejestr Zabytków z obszaru działania Delegatury w Radomiu.

- 2 układy architektoniczne (w Radomiu i Iłży);
- 2 obiekty związane z tradycją wiejską (teren Muzeum Wsi Radomskiej, zagroda w Chwałowicach);
- 40 obiektów kościelnych (kościół, cerkwie, kaplice, dzwonnice, kapliczki);
- 4 zespoły klasztorne
- 19 cmentarzy;
- 21 parków;
- 11 zespołów dworskich, pałacowych i parkowych;
- 169 obiektów o różnym przeznaczeniu (w tym Zespół Ratusza w Radomiu, dworzec kolejowy w Radomiu, szpitale, dawne hale targowe, kamienice i domy, dawne obiekty przemysłowe, ruiny zamków);
- 1 pomnik,
- 1 grodzisko wczesnośredniowieczne w Radomiu.

Najcenniejszym zabytkiem na terenie Partnerstwa, uznanym za Pomnik Historii, jest zespół klasztorny Bernardynów w Radomiu. Natomiast do rzadko spotykanych zabytków należy zaliczyć dwa miejsca występowania pieców „wapienników” oraz pieca garncarskiego w Iłży oraz Starachowicką Kolej Dojazdową (również w Iłży).

Poza obiektami objętymi szczególną ochroną kolejne są umieszczane w gminnych ewidencjach zabytków.

3.3.7. Gospodarka

Inwestycje w infrastrukturę biznesową są prowadzone w ograniczonym zakresie i koncentrują się głównie w Radomiu. Jest to problem, który sygnalizowali przedsiębiorcy podczas spotkania konsultacyjnego 15.09.2022 r. Powierzchnia nowo oddanych powierzchni biurowych jest różna w różnych latach. Rekordowy był rok 2015, gdy oddano do użytku 11 tys. m². W sumie w latach 2015-2020 powierzchnia biurowa w Radomiu zwiększyła się o 25 tys. m².

Nieco inaczej wygląda aspekt nowowybudowanych powierzchni handlowo-biurowych. Tego typu inwestycje były od 2015 r. prowadzone w gminach: Iłża (452 m²), Jedlińsk (130 m²), Przytyk (18 m²), Skaryszew (148 m²), Wierzbica (76 m²) oraz Zakrzew (380 m²). Niewątpliwym liderem pozostaje Radom (ponad 86 tys. m²). Przestrzeń o charakterze przemysłowym (w tym różnego rodzaju zbiorniki, silosy i budynki magazynowe) powstawały w 10 gminach. Również pod tym względem liderem był Radom, gdzie w latach 2015-2020 oddano niemal 117,5 tys. m², podczas gdy w pozostałych 9 gminach nieco ponad 130 tys. m².

3.3.8. Wnioski

- W strukturze funkcjonalnej ośrodków **wyraźną dominację wykazuje Radom** – miasto duże, pełniące rolę ośrodka subregionalnego, silnie wpływające na wysoki stopień urbanizacji obszaru (ponad 70% ludności to mieszkańcy miast). **Pozostałe miasta są małe i mają funkcję uzupełniającą**, jako lokalne ośrodki obsługi dostarczające podstawowych usług dla otaczających obszarów wiejskich.
- Partnerstwo **położone jest pomiędzy stolicami 3 regionów**: Warszawą, Lublinem i Kielcami, co należy odczytywać jako atut w kontekście możliwości korzystania z różnych usług, ale i potencjalne zagrożenie odpływem mieszkańców. Ten drugi czynnik może być ograniczany upowszechnianiem się telepracy, przy zapewnieniu odpowiednich warunków technicznych (dostęp do Internetu) oraz bytowych (łatwiejszy dostęp do mieszkań, wysoki poziom podstawowych usług).
- **Miasto Radom jest ważnym węzłem komunikacyjnym**. Drogi krajowe, w znaczącej części w standardzie dróg ekspresowych, zapewniają dobrą dostępność zarówno stolicy podregionu, jak i pozostałych części Partnerstwa. Rozwinięta sieć dróg lokalnych zapewnia również **dobrą dostępność wewnętrzną** (z większości terenów Partnerstwa do Radomia można się dostać w przeciągu 30 min.). Niestety, jakość dróg nie przekłada się automatycznie na wskaźniki bezpieczeństwa na drodze. Sfera transportu, a głównie kwestia skomunikowania zewnętrznego i wewnętrznego dzięki transportowi zbiorowemu, oceniona została w badaniach mieszkańców jako obszar wymagający podjęcia intensywniejszych działań (choć z kolei duża część młodzieży zauważyła, że jest to czynnik, który zachęciłby do pozostania na Ziemi Radomskiej).
- 1/5 obszaru Partnerstwa objęta jest różnymi **formami ochrony przyrody**. Są one skoncentrowane w dwóch kompleksach: w części południowej (gminy Skaryszew, Iłża i Wierzbica) oraz północnej (miasto i gmina Pionki oraz okolice).
- Obszar Partnerstwa jest bardzo dobrze **wyposażony w infrastrukturę wodociągową**, nieco słabiej (ale na tle regionu bardzo korzystnie) w sieć kanalizacyjną. Odpowiednia gospodarka ściekowa jest warunkiem poprawy czystości wód (których ogólny stan oceniany jest na razie jako zły), ale również ochrony gleby.
- Statystyczny mieszkaniec Partnerstwa wytwarza **mniej śmieci** niż statystyczny mieszkaniec województwa mazowieckiego. Dodatkowo, **połowa wytwarzanych odpadów poddawana jest odzyskowi**. Świadczy to o dość wysokiej świadomości ekologicznej mieszkańców.

- **Jakość powietrza** na terenie partnerstwa jest **generalnie dobra**. Przekroczenia pyłu PM10 oraz benzo(a)pirenu wskazują na istniejący problem niskiej emisji, którego źródłem w okresie zimowym jest w głównej mierze sektor gospodarstw domowych. Niestety, **trwający kryzys energetyczny będzie ogromnym wyzwaniem** zarówno w tej sferze (spalanie drewna oraz węgla niskiej jakości, ograniczanie opalania domów gazem), jak i w sferze społecznej (możliwe zwiększanie się zasięgu ubóstwem energetycznym. Czynnikiem sprzyjającym czystości powietrza może być ograniczanie transportu prywatnego dzięki rozwijaniu systemów transportu zbiorowego oraz budowie sieci bezpiecznych dróg rowerowych.
- Niestety większość gmin **nie postrzega planowania miejscowego jako istotne narzędzie zapewnienia ładu przestrzennego**. Pod tym względem pozytywnie wyróżniają się: miasto Pionki (100 % pokrycia obszaru mpzp) oraz gminy Kowala i Wierzbica.
- Jakość i czystość środowiska naturalnego, jakość podstawowych usług komunalnych, bezpieczeństwo oraz estetyka otoczenia należą do najważniejszych atrybutów Partnerstwa. Potwierdzają to wyniki zarówno mieszkańców jak i młodzieży.
- Mimo wielu wyzwań i problemów w ocenie większości mieszkańców (68% ankietowanych) oraz młodzieży (56% ankietowanych) obszar Partnerstwa jest dobrym miejscem do życia.

3.4. Wyniki badań mieszkańców i młodzieży

Uzupełnieniem danych statystycznych pochodzących z różnych źródeł są informacje pochodzące z przeprowadzonych badań społecznych. Przybrały one formę ankiet (dla młodzieży ostatnich klas szkół średnich oraz dla ogółu mieszkańców) oraz spotkania z przedsiębiorcami.

Badania młodzieży przeprowadzone były w terminie 31.05. – 10.06.2022 r. Kompletne ankiety wypełniły 873 osoby, 53% to mieszkańcy miast Partnerstwa. Wśród ankietowanych 63% stanowili uczniowie liceów, 31% uczniowie techników, a pozostałą część uczniowie szkół branżowych.

Badania mieszkańców prowadzone były w terminie 15.07. – 12.07.2022 r. Kompletne ankiety wypełniły 452 osoby, najwięcej z miasta Radom (19,5%). Większość ankietowanych (62%) stanowiły osoby w wieku produkcyjnym mobilnym (20-45 lat), 6% to seniorzy, a tylko 2,4% osoby młode (pon.20 roku życia). 65% respondentów legitymowało się wyższym wykształceniem.

Zdecydowaną większość stanowią pracownicy firm różnych wielkości (niemal 60%).

W dniu 5.09.2022r. odbyło się **spotkanie poświęcone omówieniu sytuacji przedsiębiorstw**. Uczestniczyło w nim 22 przedsiębiorców oraz 5 przedstawicieli JST, którzy w swoich jednostkach zajmują się przedsiębiorczością.

Wnioski płynące z powyższych badań jakościowych uzupełniły i wzbogaciły opis statystyczny (rozdz.3). Były również cennym wkładem do określenia potencjałów i barier rozwojowych Partnerstwa (rozdz.4).

3.5. Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze partnerstwa oraz określenie wiodących funkcji na obszarze

3.5.1. Popyt na usługi (publiczne i rynkowe) oraz infrastrukturę techniczną i społeczną w kontekście zmian demograficznych

Analiza zapotrzebowania na usługi publiczne i rynkowe oraz infrastrukturę techniczną i społeczną w kontekście zmian demograficznych została dokonana na podstawie danych statystycznych, badań ankietowych (mieszkańców i młodzieży – raporty z badań w załączeniu do opracowania) oraz matrycy bilansu usług – zagregowane wyniki w tabeli poniżej.

Tabela 27. Zagregowane wyniki matrycy bilansu usług

L.P.	Rodzaj usługi	Realizacja usługi na terenie Partnerstwa
1	Usługi bankowe i finansowe (pożyczki, kredyty, doradztwo)	96,64%
2	Usługi i doradztwo prawne (adwokat, notariusz komornik, radca)	80,36%
3	Usługi budowlane, remontowe	84,45%
4	Usługi serwisowe, naprawcze, informatyczne	83,77%
5	Usługi rolnicze i obsługi (dla) rolnictwa	83,73%

6	Zakupy w sieciach handlowych, większych sklepach, hurtowniach	88,95%
7	Zakupy podstawowe artykuły gosp. dom. i żywność	99,16%
8	Zakupy artykułów przemysłowych, odzieży, AGD	94,95%
9	Zakupy na targowiskach	87,45%
10	Podstawowe opieka zdrowotna (przychodnia, lekarz, pielęgniarka, dentysta, apteka)	88,05%
11	<u>Usługi lekarza specjalisty oraz specjalistyczne zabiegi oraz szpitale</u>	<u>68,09%</u>
12	<u>Usługi rehabilitacyjno-opiekuńcze nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi</u>	<u>79,05%</u>
13	Usługi typu "beauty" (fryzjer, kosmetyczka, solarium, spa)	83,82%
14	Edukacja podstawowa dzieci i opieka nad dzieckiem (przedszkole, żłobek)	88,27%
15	Edukacja: licea, technika, szkoły branżowe i zawodowe	87,09%
16	<u>Edukacja w szkołach wyższych</u>	<u>45,14%</u>
17	<u>Dokształcanie się, edukacja własna, kursy, szkolenia</u>	<u>63,52%</u>
18	<u>Doradztwo i pośrednictwo zawodowe, poszukiwanie pracy</u>	<u>78,65%</u>
19	Usługi otoczenia i wsparcia biznesu oraz przedsiębiorczości (księgowe, doradcze szkoleniowe)	81,05%
20	Usługi gastronomiczne reaturacje, sale bankietowe, catering itp	84,77%
21	Usługi i imprezy kultury popularnej i rozrywki	82,09%
22	<u>Usługi z zakresu kultury wysokiej: teatr, koncert, wystawy</u>	<u>77,86%</u>
23	Imprezy i wydarzenia sportowe, mecze, zawody, itp.	81,18%
24	<u>Wydarzenia o charakterze pop-kultury</u>	<u>61,45%</u>

25	Uprawiania sportu i rekreacji indywidualnej	86,18%
26	Komunikacja autobusowa	90,09%
27	Komunikacja kolejowa	83,68%
28	Zaopatrzenie w wodę	82,59%
29	<u>Odbiór i oczyszczanie ścieków - kanalizacja</u>	<u>63,14%</u>
30	<u>Zaopatrzenie w ciepło</u>	<u>39,64%</u>
31	<u>Sieć gazowa</u>	<u>44,27%</u>
32	Odbiór odpadów	89,82%

Źródło: opracowanie własne

Analiza możliwości zaspokojenia potrzeb mieszkańców Partnerstwa, wykazała, że większość usług niezbędnych do funkcjonowania gospodarstw domowych oraz przedsiębiorców jest zaspokajana na terenie Partnerstwa na poziomie powyżej 80%.

Należy jednocześnie zaznaczyć, że część usług (m.in. bankowość, doradztwo prawne, zakup i dostawa towarów itp.) może być obecnie realizowana w formule on-line i nie wymaga bezpośredniego kontaktu, co wpływa na wyższy poziom wartości w ww. zestawieniu.

Większość usług, których pewne deficyty występują w gminach wiejskich na terenie Partnerstwa (m.in. specjalistyczna opieka zdrowotna, kultura, szkolnictwo ponadpodstawowe, sport i rekreacja) zaspakajane są przede wszystkim w głównym ośrodku miejskim, stanowiącym centralny ośrodek społeczno-gospodarczy Partnerstwa w Radomiu oraz w pozostałych jednostkach o charakterze miejskim - mieście Pionki i gminach miejsko-wiejskich: Iłży, Jedlni-Letnisko i Skaryszewie. Powyższe uwarunkowania wpływają na wysokie, w większości analizowanych obszarów, wskaźniki w zestawieniu.

Usługami o niskim poziomie zaspokojenia na obszarze Partnerstwa (poniżej 60%) są usługi związane z kosztowną infrastrukturą sieciową: Zaopatrzenie w ciepło 39,64% i Sieć gazowa 44,27%, w znacznym stopniu niezależne od samorządów oraz edukacja w szkołach wyższych, zaspakajana wyłącznie na terenie Radomia w istniejących 6 uczelni i szkół wyższych, o ograniczonej ilości kierunków i profili kształcenia.

Dane w zakresie możliwości kształcenia w szkołach wyższych znajdują potwierdzenia w badaniach młodzieży. Spośród osób, które zadeklarowały zamiar studiowania 90% planuje edukację wyższą w uczelniach znajdujących się na terenie miast wojewódzkich m.in. w Warszawie, Kielcach, Lublinie, Krakowie, Łodzi.

Usługami o średnim poziomie zaspokojenia na terenie Partnerstwa (od 60% do 80%) są usługi związane z:

- doksztalcaniem się, edukacją własną, kursy, szkolenia (63,52 %) oraz doradztwem i pośrednictwem zawodowym (78,65%) istotne dla młodzieży i lokalnego rynku pracy i dotyczące procesu edukacyjnego,
- wydarzeniami kulturalnymi, zarówno dotyczącymi pop kultury (61,45%) jak i kultury wysokiej (77,86%),
- odbiorem i oczyszczaniem ścieków (63,14%), dotyczące infrastruktury kanalizacyjnej, leżącej w kompetencjach samorządów.

Usługi wyspecjalizowane, podobnie jak nauka w szkołach wyższych, w znacznej mierze zaspokajane są poza terenem Partnerstwa³⁸ w miastach wojewódzkich m.in. w Warszawie, Kielcach, Lublinie, Krakowie. Dotyczy to w szczególności:

- specjalistycznej opieki zdrowotnej - 15%;
- usług kultury wysokiej (teatr, muzyka poważna, wystawy) - 15%;
- pracy zawodowej, poszukiwania pracy – 13%
- realizacji własnych pasji - 10,6%;
- imprez sportowych - 8,6%;
- usług kultury popularnej (kino, koncert) – 8%.

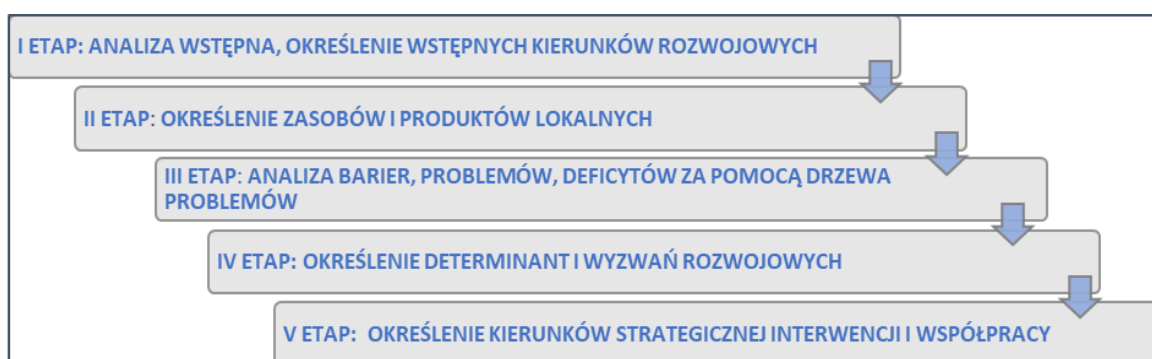
Usługi dotyczące infrastruktury kanalizacyjnej, należą do kompetencji samorządów i są sukcesywnie rozszerzane z wykurzaniem środków zewnętrznych m.in. UE lub środków własnych.

³⁸ Na wyników podstawie badań mieszkańców

4. Analiza potencjałów, barier i potrzeb rozwojowych obszaru partnerstwa

Analizę potencjałów, barier i potrzeb rozwojowych obszaru partnerstwa przeprowadzono w pięciu etapach. W pierwszym etapie, na podstawie danych i informacji zawartych w dwóch poprzednich rozdziałach wstępnie określono obszary rozwojowe partnerstwa. Następnie w drugim etapie, w celu uzyskania informacji na temat potencjałów partnerstwa, czyli zasobów i produktów, posłużono się specjalnie zaprojektowaną matrycą, na której partnerzy wymieniali i oceniali posiadane zasoby i wytwarzane na ich podstawie produkty. Podobnie skonstruowana matryca diagnostyczna, posłużyła również w etapie trzecim do analizy barier i oszacowania istotności problemów i deficytów występujących na obszarze partnerstwa oraz jednostek wchodzących w jego skład. Na podstawie pozyskanych danych zbudowano najważniejsze drzewa problemów prezentujących kluczowe problemy, z jakimi zmagają się Partnerstwo.-W kolejnym etapie – czwartym, określono główne determinanty rozwojowe partnerstwa i odniesiono je do czterech wstępnie założonych w badaniu obszarów rozwojowych: społecznego, gospodarczego, środowiskowo-przestrzennego i instytucjonalnego. W ostatnim, piątym etapie, określono kierunki interwencji i współpracy partnerstwa w korelacji do wyodrębnionych czterech sfer rozwojowych.

Rysunek 1. Proces diagnozy - metodyka

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Związku Miast Polskich

Rysunek 2. Obszary rozwojowe

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Związku Miast Polskich

4.1. Potencjał obszaru partnerstwa

Zasoby i produkty lokalne stanowią potencjały rozwoju lokalnego. Istotne jest dostrzeżenie możliwości wykorzystania zasobów dla pobudzenia rozwoju gospodarczego.

Na potencjały obszaru partnerstwa będą się składać przede wszystkim posiadane zasoby, oferowane produkty i usługi, które mogą przynieść wymierne korzyści bezpośrednio lub pośrednio poprzez wytworzenie wartości dodanej dla mieszkańców i interesariuszy partnerstwa. Zasoby to wszystkie użyteczne elementy występujące na terenie partnerstwa, generujące produkty lokalne. Są niezbędne do wytworzenia wyrobu, usługi, oferty definiujące funkcje obszaru partnerstwa.

W celu zidentyfikowania zasobów lokalnych partnerstwa posłużono się specjalnie skonstruowaną matrycą, w której przedstawiciele gmin mieli wymienić poszczególne zasoby oraz określić w skali od 0 do 10 możliwość wykorzystania zasobu dla generowania produktów lokalnych oraz unikatowość zasobów w dwóch perspektywach: lokalnej i partnerskiej. Im wyższa nadana ocena, tym wyższa możliwość generowania produktu i unikatowość zasobu.

Szczegółowe dane z matrycy, zagregowano w 6 głównych grup rodzajowych zasobów – wyniki przedstawia tabela poniżej.

Tabela 28 Główne grupy rodzajowe zasobów

L.p.	ZASOBY LOKALNE	POTENCJAŁ DO GENEROWANIA PRODUKTÓW I UNIKALNOŚĆ ZASOBÓW LOKALNIE	POTENCJAŁ DO GENEROWANIA PRODUKTÓW I UNIKALNOŚĆ ZASOBÓW DLA PARTNERSTWA	WYNIK UŚREDNIONY min. 5 pkt (50%)	WYNIK W RANKINGU
A.	B.	C.	D.	E.	F.
1.	istniejąca infrastruktura	7,36	7,18	7,27	1
2.	funkcjonujące instytucje	7,27	6,55	6,91	2
3.	środowisko naturalne i jego jakość zasoby przyrodnicze - flora, fauna, krajobraz, położenie)	6,59	5,95	6,27	3
4.	dziedzictwo kulturowe, historyczne, folklor, tradycje, postacie	5,18	5,09	5,05	4
5.	kluczowi przedsiębiorcy ze względu na podaż pracy, potencjał B+R, specjalizacje regionalne itp.	5,45	4,64	5,05	5
6.	niewykorzystane, zapomniane obiekty/przestrzenie	5,36	4,73	5,05	6

Źródło: Opracowanie własne

Najwyżej ocenionym przez partnerów zasobem występującym na obszarze Partnerstwa jest istniejąca infrastruktura. Wśród wymienianych zasobów znalazły się m.in. infrastruktura drogowa, infrastruktura kolejowa, szkoły, domy kultury, boiska i obiekty sportowe. Na podstawie uzyskanego wyniku widać, nastawienie inwestycyjne Partnerstwa utożsamiające możliwość rozwoju i generowania produktów na bazie inwestycji infrastrukturalnych. Infrastruktura może stanowić wspólny mianownik dla realizacji celów partnerstwa, jest on jednak bardzo kapitałochłonny i należałoby się zastanowić nad wykorzystaniem także innych mniej kosztowych ścieżek rozwoju.

Drugie miejsce w rankingu zajmują funkcjonujące instytucje, do których zaliczono Urzędy Gmin, Domy Kultury, Biblioteki, Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, kluby i hale sportowe, Domy Pomocy Społecznej, Ośrodki Zdrowia. Wszystkie te instytucje są niezbędne dla funkcjonowania społeczności lokalnej i zaspakajania potrzeb swoich mieszkańców oraz osób z zewnątrz przebywających na terenie Partnerstwa, wpływając bezpośrednio na warunki życia i wizerunek danego obszaru.

Trzecie najwyżej oceniane miejsce zajmuje zasób dotyczący środowiska naturalnego i jego bogactwa. Zdaniem 47% mieszkańców jakość i czystość środowiska naturalnego (powietrza, wody, zieleni) stanowi duży atut gminy. Atrakcyjność turystyczna: przyrodnicza i kulturowa, zabytki są również uznawane za mocną stronę przez ponad 40% mieszkańców. Dane statystyczne wskazują na wysoki ponad 21% udział obszarów przyrodniczych prawnie chronionych na terenie powiatu radomskiego. Na terenie Partnerstwa znajdują się obszary prawnie chronione, do których zalicza się m.in.: Obszar Chronionego Krajobrazu Iłża-Makowiec oraz Kozienicki Park Krajobrazowy z występującymi tu rezerwatami oraz obszarami NATURA 2000. Partnerzy wskazywali na takie zasoby, jak: gleby, stawy, rzeki, zbiorniki wodne, pomniki przyrody. Jest to cenny zasób Partnerstwa o dużym potencjale rozwojowym, ale mało wykorzystany. Jednym z kierunków wyzwań strategicznych jest rozwój turystyki zwiększający jakość życia na obszarze Partnerstwa, co może wpłynąć pozytywnie na rozpoznawalność partnerstwa.

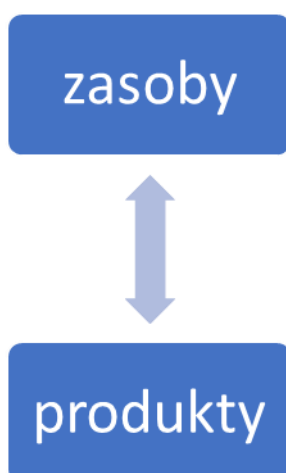
Czwartym zasobem w zestawieniu jest wspólna historia i dziedzictwo kulturowe oraz tradycja i ważne postacie. To kolejny równie istotny zasób Partnerstwa, który w przyszłości może generować wiele produktów, w tym produkty turystyczne. Mieszkańcy wysoko oceniają dziedzictwo i historię, ponad 54% z nich uważa ten czynnik za ważny atut Partnerstwa. Przedstawiciele gmin wymieniali najważniejsze fakty historyczne, które mają przede wszystkim wymiar lokalny. Dla mieszkańców ważne są miejsca i związana z nimi symbole kulturowe, a także lokalne święta i tradycje.

Piątym wskazanym w rankingu zasobem Partnerstwa są kluczowi przedsiębiorcy, głównie ze względu na generowanie podaży pracy i wpływ na rozwój gospodarczy. Wśród dominujących sektorów przedsiębiorstw na terenie partnerstwa znajdują się usługi handlowe, budowlane, transportowe, a także rolnicze. Pozycja tego zasobu świadczy o istotnej roli sfery gospodarczej w rozwoju lokalnym gminy i partnerstwa. Kluczowi przedsiębiorcy przede wszystkim generują nowe miejsca pracy, ale i stanowią mocny filar gospodarki lokalnej. Z przeprowadzonego badania ankietowego z młodzieżą wynika, iż młodzież zostałaaby na miejscu, pod warunkiem możliwości znalezienia atrakcyjnego zatrudnienia, Młodzież chciałaby się rozwijać i budować swoje doświadczenie zawodowe na takich polach, jak nauka, technika, kultura i rozrywka, czy IT. Zdecydowana większość młodzieży uważa, iż należy wypracować bardziej intensywne wsparcie dla samozatrudnienia, przedsiębiorczości. Zarówno oferty pracy, jak i wysokość zarobków zniechęcają do pozostania w gminie, zdaniem blisko 70% młodzieży oraz ponad 74% mieszkańców. Opinia młodych ludzi jest istotna, gdyż to oni są siłą napędową każdej gospodarki, a jak pokazują trendy demograficzne mamy do czynienia z procesem ubytku zasobów siły roboczej na terenie partnerstwa.

Szósty zasób stanowią niewykorzystane, zapomniane miejsca i obiekty to szczególnie zasób posiadający dużą unikalność i potencjał, wymagający często rewitalizacji, w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji społeczno-gospodarczych. Są to szczególne miejsca i obiekty o potencjale przyrodniczym (np. ukształtowanie terenu, rzeki i zbiorniki wodne) oraz kulturowo-historycznym, zawierające elementy wzmacniające poczucie tożsamości lokalnej (m.in. dwory i posiadłości). Miejsca te posiadają duży potencjał społeczno-kulturowo-historyczny, ale wymagają ponownego zagospodarowania i rewitalizacji.

Wykorzystując potencjał endogeniczny gminy produkty lokalne są wytwarzane z występujących na danym obszarze zasobów. Produkty stanowią wartość dodaną dla obszaru, interesariuszy, a przede wszystkim mieszkańców. Z jednej strony zaspakajają ich potrzeby, a z drugiej generują możliwości sprzedaży na zewnątrz, oraz przyciągają zewnętrznych klientów.

Rysunek 3. Relacja między zasobami lokalnymi a produktami lokalnymi

Źródło: Opracowanie własne

Do zdiagnozowania produktów lokalnych Partnerstwa również wykorzystano matrycę, w której przedstawiciele gmin wymieniali produkty wytworzone na zasobach i oceniali je w skali od 0 do 10 punktów względem wartości dodanej wymienionego produktu oraz jego możliwości rozwoju w wymiarze lokalnym i dla partnerstwa. Im wyższa nadana ocena, tym wyższa wartość i potencjał produktu. Jako grupy produktów posiadające istotny potencjał do rozwoju partnerstwa przyjęto te, które zdobyły powyżej 5 pkt w wyniku uśrednionym, dane w tabeli poniżej.

Tabela 29 Główne grupy rodzajowe produktów

L.p.	PRODUKTY LOKALNE POWSTAJĄCE NA NST. ZASOBACH:	WARTOŚĆ DODANA I POTENCJAŁ PRODUKTÓW - POZIOM LOKALNY	WARTOŚĆ DODANA I POTENCJAŁ PRODUKTÓW - POZIOM PARTERSTWA	WYNIK UŚREDNIONY min. 5 pkt (50%)	WYNIK W RANKINGU
A.	B.	C.	D.	E.	F.
1.	funkcjonujące instytucje	6,91	5,95	6,43	1
2.	istniejąca infrastruktura	6,36	5,91	6,14	2

3.	środowisko naturalne i jego jakość zasoby przyrodnicze - flora, fauna, krajobraz, położenie)	6,18	5,64	5,91	3
4.	kluczowi przedsiębiorcy ze względu na podaż pracy, potencjał B+R, specjalizacje regionalne itp.	6,41	5,23	5,82	4

Źródło: opracowanie własne

Na pierwszym miejscu w rankingu znalazły się produkty generowane przez funkcjonujące instytucje, pełniące istotne funkcje społeczno-kulturowe, które zaspakajają niezbędne potrzeby społeczności lokalnej i osób przebywających czasowo na terenie Partnerstwa. Wśród tych potrzeb prezentowano rozwój kultury lokalnej, edukacji, resocjalizacji i wyrównywania szans społecznych, usługi senioralne, które są niezwykle potrzebne w obliczu obecnych tendencji demograficznych.

Na drugim miejscu znalazły się produkty związane z istniejącą infrastrukturą, generowane przez zasoby infrastruktury komunikacyjnej (m.in. lotnisko, kolej, drogi), czy wodno-kanalizacyjnej. Wymieniane produkty, takie jak bezpieczeństwo na ulicach, dostęp do wody pitnej, aktywność fizyczna mieszkańców ma niebagatelne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa. Drugie miejsce produktów związanych z istniejącą infrastrukturą potwierdza przywiązanie mieszkańców i osób zarządzających rozwojem lokalnym, do postrzegania jako głównego czynnika rozwoju zasobów infrastrukturalnych.

Na trzecim miejscu znalazły się produkty generowane na bazie środowiska naturalnego i zasobów przyrodniczych, związane z wypoczynkiem, rekreacją, sportem i turystyką, wpisujące się w tzw. przemysł czasu wolnego.

Czwarte miejsce, a zarazem ostatnie w zestawieniu zawierającym produkty z punktacją pow. 50 % uśrednionej liczby punktów, zajęły produkty generowane przez kluczowych przedsiębiorców, bardzo ważne dla społeczności lokalnych, ponieważ funkcjonujące na danym terenie firmy znajdujące zbyt na swoje produkty,

są istotnymi podmiotami generującymi miejsca pracy i wpływającymi na rozwój lokalnej gospodarki.

Wszystkie wyżej wymienione produkty stanowią bardzo ważny czynnik rozwoju, gdyż generują one bezpośrednio lub pośrednio nowe miejsca pracy oraz wpływają na rozwój społeczno-gospodarczy i jakość życia mieszkańców. Mogą zachęcać młodych ludzi do pozostania na obszarze partnerstwa, rozwijać lokalne firmy oraz przyciągać zewnętrznych inwestorów i tym samym wpływać na rozwój lokalnych i ponadlokalnych specjalizacji. Celem powinno być kreowanie wysokiej jakości produktów terytorialnych, zarówno materialnych jak i niematerialnych, przez co możliwe będzie budowanie silnej marki miejsca. Pozwala ona na zapewnienie w postrzeganiu potencjalnego klienta wysokiej pozycji gminy.

Produkty generowane przez kluczowych przedsiębiorców zamknęły ranking produktów, które zdobyły min 50% uśrednione punktacji.

4.2. Bariery, problemy, deficyty obszaru partnerstwa

Drzewo problemów to metoda, która może być zastosowana do porządkowania występujących w jednostkach samorządu terytorialnego barier/problemów rozwoju. Prezentuje przyczyny, które warunkują pojawienie się problemu oraz konsekwencje bliższe i dalsze jego występowania. Na potrzeby analizy skonstruowano matrycę, która zidentyfikowała problemy/ bariery, oraz określiła ich natężenie i istotność dla rozwoju poszczególnych JST i całego Partnerstwa. W oparciu o analizę danych statystycznych, ankietowych oraz pozyskanych z matrycy, poniżej zaprezentowano kluczowe problemy, które obrazują specyfikę partnerstwa.

Matryca zawierała 12 obszarów funkcjonowania partnerstwa, które zostały poddane analizie przez przedstawicieli Partnerstwa. W skali od 0 do 10, oceniali oni istotność oraz natężenie występowania danego problemu dla rozwoju gminy oraz całego partnerstwa. Im wyższa ocena, tym większe natężenie i istotność problemu dla rozwoju gminy/partnerstwa, a więc generującego większe bariery rozwojowe. Ocenie poddano następujące obszary:

1. Środowisko naturalne
2. Kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka
3. Turystyka, agroturystyka, turystyka biznesowa
4. Infrastruktura transportowa, dostępność komunikacyjna
5. Gospodarka, przedsiębiorczość
6. Rynek pracy, kadry gospodarki

7. Szkolnictwo, wykształcenie, dokszałcanie
8. Dostęp do usług cyfrowych
9. Administracja, obsługa administracyjna
10. Stan zdrowia mieszkańców i opieka zdrowotna
11. Wykluczenie społeczne
12. Tożsamość lokalna

Zagregowane wyniki przedstawiają poniższa tabela. Wyróżniono siedem głównych obszarów problemowych/deficytowych, w przypadku których osiągnięto średni poziom natężenia i istotności na poziomie przynajmniej 5 punktów (50%).

Tabela 30 Najistotniejsze obszary problemowe/deficytowe

L.p.	PROBLEMY/DEFICYTY W DANYM OBSZARZE	ŚREDNIA NATĘŻENIA I ISTOTNOŚCI DLA ROZWOJU LOKALNEGO (0-10)	ŚREDNIA NATĘŻENIA I ISTOTNOŚCI DLA ROZWOJU PARTNERSTWA (0-10)	ŚREDNIA LOKALNIE I PARTNERSTWO (C+D)/2	POZYCJA W RANKINGU WG ŚREDNIEJ (E)
A.	B.	C.	D.	E.	F.
1.	Infrastruktura transportowa dostępność komunikacyjna, w tym transport publiczny, zbiorowy	8,00	7,55	7,77	1
2	Gospodarka, przedsiębiorczość - obsługa instytucjonalna, doradztwo, usługi dla biznesu, nowoczesne sektory gospodarki, obsługa MŚP, struktura gospodarki/przedsiębiorstw	6,41	6,32	6,36	2
3.	Szkolnictwo, wykształcenie, dokszałcanie w tym zawodowe, kursy, szkolenia, infrastruktura, dostępność usług	5,82	5,50	5,66	3

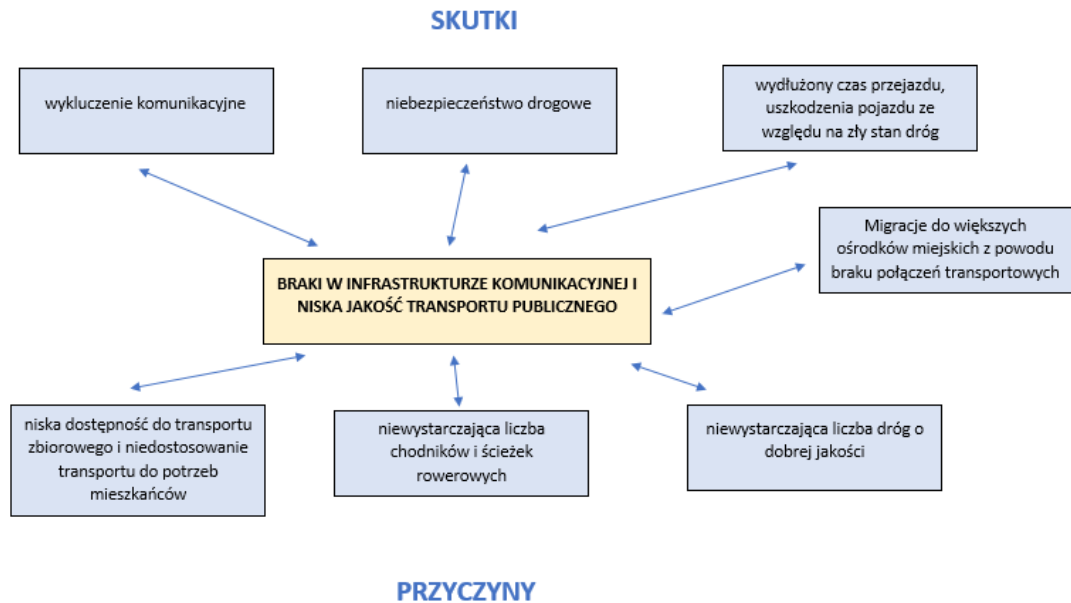
4.	Kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka - infrastruktura/dostępność do usług	5,91	5,36	5,64	4
5.	Środowisko naturalne - zasoby, jakość, dostępność, infrastruktura, ochrona środowiska (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków) itd.	5,74	5,26	5,50	5
6.	Turystyka, agroturystyka, turystyka biznesowa infrastruktura/dostępność usług	5,59	5,00	5,30	6

Źródło: Opracowanie własne

Drzewo problemów nr 1 - Infrastruktura transportowa, dostępność komunikacyjna, w tym transport publiczny, zbiorowy

Najwyżej punktowanym obszarem deficytowym była infrastruktura i dostępność komunikacyjna. Generalnie, Partnerstwo uznaje się za obszar dobrze skomunikowany. Przez teren przebiegają szlaki komunikacji samochodowej i kolejowej o znaczeniu krajowym. Problem, na jaki wskazali partnerzy, związany jest z niską dostępnością komunikacyjną. W tym kontekście wymieniano niską dostępność do transportu zbiorowego, spowodowanego głównie niewystarczającą liczbą przystanków i niskim dostępem do kolei. Prowadzi to do wykluczenia komunikacyjnego znacznej części mieszkańców obszaru partnerstwa, w szczególności nieposiadających własnych środków transportu. Wskazywano również na niewystarczającą infrastrukturę okołodrogową, czyli brak profesjonalnych ścieżek rowerowych czy niewystarczającą liczbę chodników. Są to istotne kwestie, gdyż od tych elementów zależy bezpieczeństwo na drodze każdego uczestnika ruchu drogowego. Wśród problemów akcentowano również niewystarczającą liczbę dróg o twardej nawierzchni, co jest związane z brakiem funduszy zarówno gminy, jak i zewnętrznych na modernizację i przebudowę dróg.

Rysunek 4 Drzewo problemów nr 1 - Infrastruktura transportowa, dostępność komunikacyjna, w tym transport publiczny, zbiorowy

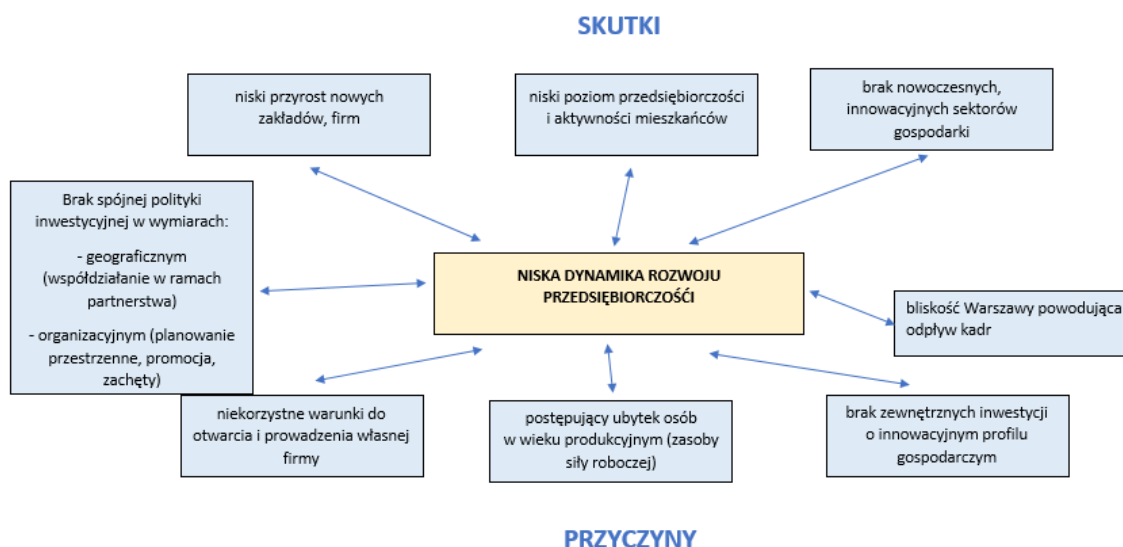
Źródło: Opracowanie własne

Drzewo problemów nr 2 Gospodarka, przedsiębiorczość - obsługa instytucjonalna, doradztwo, usługi dla biznesu, nowoczesne sektory gospodarki, obsługa MŚP, struktura gospodarki/przedsiębiorstw

Wysoko notowany był również obszar dotyczący gospodarki, przedsiębiorczości i związanych z nimi usług dla biznesu, obsługi instytucjonalnej, doradztwa, nowoczesnych sektorów gospodarki, obsługi MŚP, struktury gospodarki i przedsiębiorstw. Najczęściej wskazywanymi problemami były te świadczące o stagnacji gospodarczej i braku wsparcia dla rozwoju przedsiębiorczości. Pod względem natężenia występowania problemu lokalnie i na terenie partnerstwa, obszar ten uzyskał 6,36/10 punktów. Zdaniem przedstawicieli gmin wypełniających matrycę, obszar ten niezwykle jest istotny dla rozwoju partnerstwa (6,33/10 punktów). Rozwój przedsiębiorczości lokalnej jest silną stymulantą rozwoju lokalnego. Dlatego szczególnie ważne jest stworzenie odpowiednich warunków dla rozwoju przedsiębiorczości zwłaszcza wśród młodych ludzi, gdyż większość z nich uznała prowadzenie własnej działalności gospodarczej za atrakcyjną formę pracy. Tymczasem, respondenci z obszaru partnerstwa często wskazywali, iż obecne, złe

warunki do otwarcia i prowadzenia działalności gospodarczej zachęcają do opuszczenia zamieszkaney gminy. Najwyższy odsetek ankietowanych jako najbardziej potrzebną inwestycję na terenie partnerstwa podał więcej miejsc dobrej pracy. Co istotne, połowa osób zaapelowała o dobre warunki i wsparcie dla rozwoju przedsiębiorczości, zakładania własnych firm, samozatrudnienia. Stworzenie określonego otoczenia dla pobudzenia przedsiębiorczości jest o tyle istotne, gdyż jak pokazały wyniki badania ankietowego, większość respondentów uznała prowadzenie własnej działalności gospodarczej czy pracę w rodzinnej firmie za niezwykle atrakcyjną formę pracy. Na obszarze partnerstwa brakuje doradztwa/szkoleń, instytucji podnoszących kwalifikacje kadr i instytucjonalnego wsparcia w zakresie pozyskiwania funduszy na wsparcia na otworzenie działalności gospodarczej. Ze względu na strukturę podmiotów gospodarczych obserwuje się niską dywersyfikację. Dodatkowo, na rozwój gospodarczy ma wpływ postępujący ubytek zasobów sił roboczych. Prognoza statystyczna wskazuje na zmniejszającą się liczbę osób w wieku produkcyjnym.

Rysunek 5 Drzewo problemów nr 2 - Gospodarka, przedsiębiorczość - obsługa instytucjonalna, doradztwo, usługi dla biznesu, nowoczesne sektory gospodarki, obsługa MŚP, struktura gospodarki/przedsiębiorstw

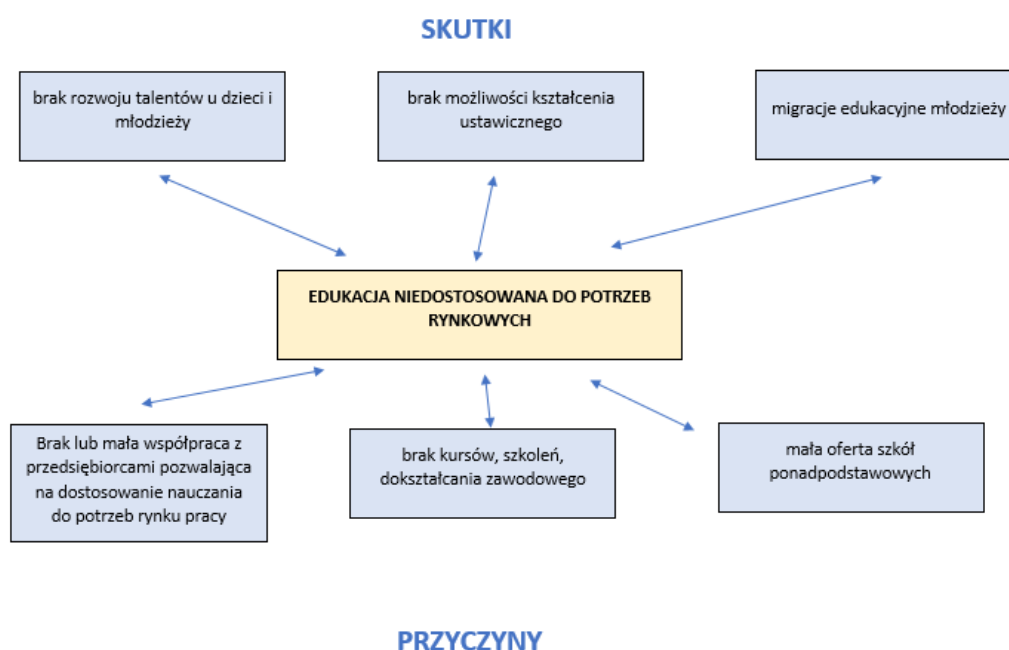
Źródło: opracowanie własne

Drzewo problemów nr 3 - Szkolnictwo, wykształcenie, doksztalcanie w tym zawodowe, kursy, szkolenia, infrastruktura, dostępność usług

Kolejnym wyznaczonym problemem jest brak usług i dostęp do wyspecjalizowanych usług edukacyjnych. Na terenie partnerstwa usługi edukacyjne są realizowane w na poziomie przedszkolnym, podstawowym, ponadpodstawowym oraz wyższym

(jedynie w Radomiu). Edukacja ponadpodstawowa (licea, technika, szkoły branżowe i zawodowe) jest realizowana w ośrodkach miejskich Radom, m. Pionki, Iłża, jednak oferta jest ograniczona i nie odpowiada w pełni oczekiwaniom młodzieży. Powyższe wnioski pokrywają się z uzyskanymi odpowiedziami z przeprowadzonego badania ankietowego z mieszkańcami i młodzieżą. Większość młodzieży kształci się w szkołach wyższych w miejscowościach poza obszarem partnerstwa. Doradztwo i pośrednictwo zawodowe, poszukiwanie pracy, ale również dokończanie, podnoszenie kwalifikacji odbywa się również w znacznym stopniu poza obszarem partnerstwa. Należy zapewnić wysoki poziom kształcenia i ukształtować kierunek rozwoju systemu kształcenia zgodnie z zapotrzebowaniem oraz dla pozyskania nowych mieszkańców zwiększyć jakość i dostępność usług edukacyjnych. W kontekście zwiększenia usług edukacyjnych dla dzieci należałoby również przemyśleć kwestię transportu autobusowego do szkół, a także sprawny transport z innymi dużymi ośrodkami miejskimi umożliwiającymi podróżowanie z i do miejsca pracy z miejscem zamieszkania na terenie Partnerstwa.

Rysunek 6 Drzewo problemów nr 3 - Szkolnictwo, wykształcenie, dokończanie w tym zawodowe, kursy, szkolenia, infrastruktura, dostępność usług

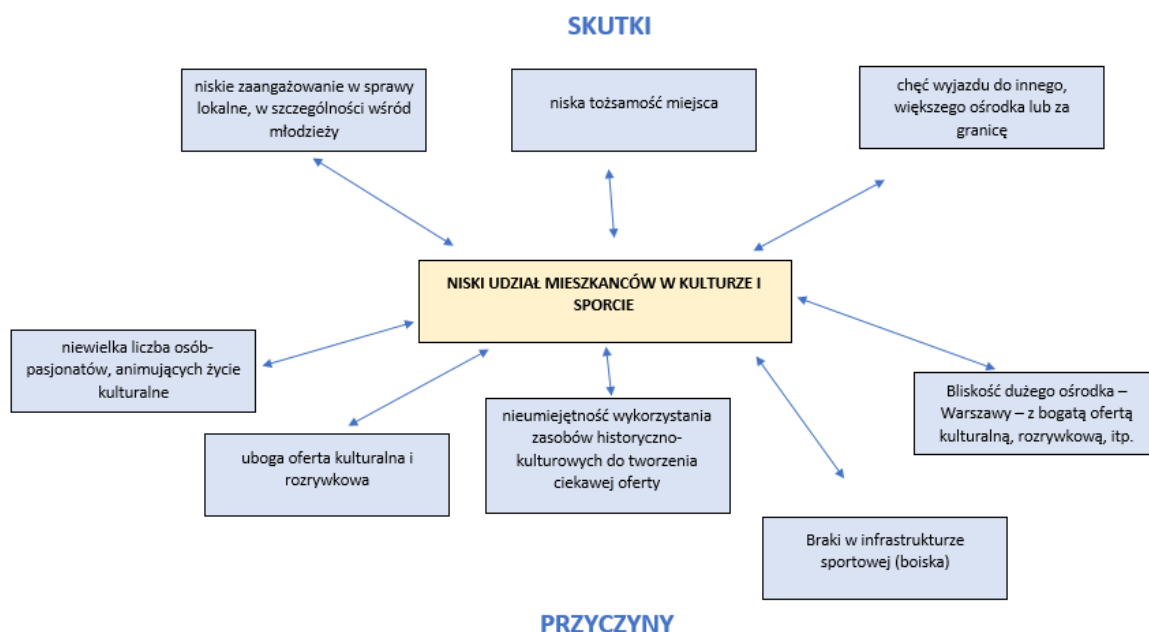

Źródło: Opracowanie własne

Drzewo problemów nr 4 - Kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka - infrastruktura/dostępność do usług

Kolejnym obszarem problemowym (5), który uzyskał 5,64/10 punktów, jest kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka - infrastruktura/dostępność do usług. W kontekście występujących problemów najczęściej wskazywano na brak usług, a także niską dostępność do sektora kultury i rozrywki. Analiza danych statystycznych oraz ankietowych wskazuje na istniejącą, ale ograniczoną i niezróżnicowaną ofertę kulturalną, zwłaszcza w zakresie kultury wysokiej. Instytucje kulturalne działające na terenie Partnerstwa: pełnią funkcję rozwoju i krzewienia kultury poprzez organizację festynów, pikników, konkursów, dożynek, prowadzenie działań informacyjnych, edukacyjnych, oświatowych, w celu propagowania dziedzictwa kulturowego. Usługi z zakresu kultury wysokiej, takie jak teatr, koncert, wystawy są zaspakajane na w głównym ośrodku miejskim Partnerstwa – Radomiu, ale oferta nie jest ograniczona, co wynika m.in. z bliskiej dostępności ośrodka stołecznego. Dodatkowo, brakuje infrastruktury rozrywkowej, czyli miejsc świadczących usługi gastronomiczne czy dające możliwość spędzenia wolnego czasu. Obszar ten bezpośrednio oddziałuje także na sferę związaną z turystyką.

Rysunek 7 Drzewo problemów nr 4 - Kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka - infrastruktura/dostępność do usług

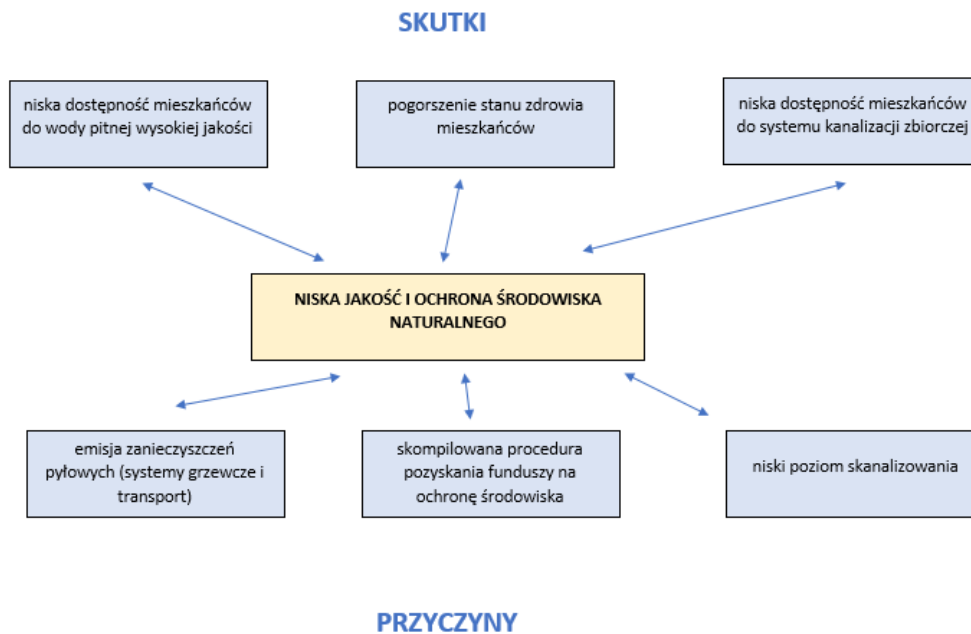

Źródło: Opracowanie własne

Drzewo problemów nr 5 - Środowisko naturalne - zasoby, jakość, dostępność, infrastruktura, ochrona środowiska (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków) itd.

W obszarze związanym ze środowiskiem naturalnym, jego zasobami, ochroną, dostępnością i infrastrukturą, najczęściej wskazywano na niską jakość i ochronę środowiska naturalnego. Przedstawiciele gmin dostrzegali wysokie natężenie i istotność problemu w granicach swoich gmin, a mniejsze na terenie partnerstwa. Wśród najczęściej wpisywanych problemów był niewystarczający poziom skanalizowania JST, szczególnie na obszarach wiejskich. Z analizy danych wynika natomiast, że dostępu do sieci wodociągowej nie ma tylko niespełna 6% mieszkańców. Zwracano również uwagę na niewystarczające przepustowości oczyszczalni ścieków zlokalizowanych na terenie Partnerstwa. Kompleksowa analiza statystyczna pozwala stwierdzić, iż nie zmniejszyła się emisja zanieczyszczeń pyłowych na przestrzeni lat. Jest to nie tylko konsekwencja funkcjonowania zakładów przemysłowych na terenie Partnerstwa, ale również stosowania lokalnych kotłowni i pieców węglowych w indywidualnych gospodarstwach domowych. Wynika to z braku funduszy, ale również braku świadomości ekologicznej mieszkańców. Badani wskazywali także na skomplikowaną procedurę pozyskiwania funduszy zewnętrznych na ochronę środowiska naturalnego, która uniemożliwia im wnioskowanie o realizację projektów. Jest to tym bardziej znaczące, gdyż wydatki gmin na gospodarkę komunalną i ochronę środowiska są niewystarczające. Wszystkie ww. przyczyny skutkują utrzymującą się emisją zanieczyszczeń pyłowych oraz niezadowalającą dostępnością mieszkańców do systemu kanalizacji zbiorczej.

Rysunek 8 Drzewo problemów nr 5 - Środowisko naturalne - zasoby, jakość, dostępność, infrastruktura, ochrona środowiska (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków) itd.

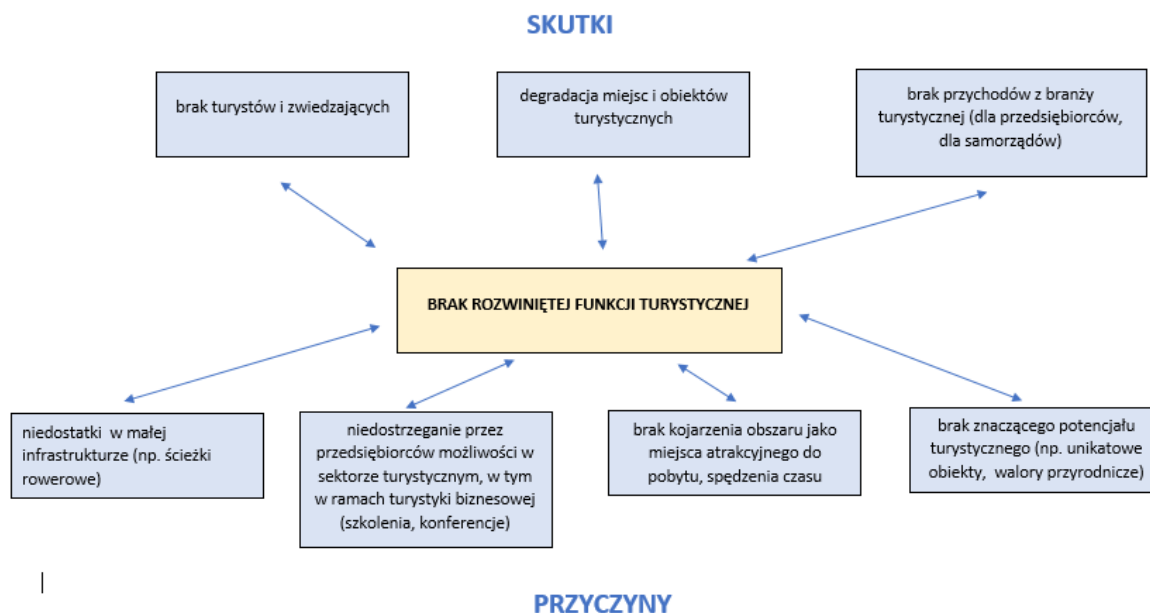

Źródło: Opracowanie własne

Drzewo problemów nr 6 -Turystyka, agroturystyka, turystyka biznesowa infrastruktura/dostępność usług

Problemem/deficytem, który znalazł się na 7 miejscu jest mała infrastruktura i dostępność usług turystycznych. Analiza danych z matryc zasobów i produktów wykazała, iż na terenie Partnerstwa występuje potencjał turystyczny o charakterze zarówno przyrodniczym, jak i historyczno-kulturowym. Partnerzy wskazywali, iż jest on niewykorzystany, co skutkuje brakiem turystów i zwiedzających, brakiem generowania i promowania produktów turystycznych. Na terenie Partnerstwa również brakuje odpowiedniej infrastruktury turystycznej, jak hoteli i hosteli o odpowiednim standardzie, ścieżek rowerowych, pól biwakowych, a ponadto hotelowej infrastruktury biznesowej o wysokim standardzie. Ważne jest opracowanie wspólnego programu/strategii promocji Partnerstwa i konsekwentnie prowadzenie inwestycji w zakresie infrastruktury turystycznej, a także kampanii promocyjnej i zachęcającej do odwiedzenia gmin, także w kontekście turystyki biznesowej.

Rysunek 9 Drzewo problemów nr 6 - Turystyka, agroturystyka, turystyka biznesowa infrastruktura / dostępność usług

Źródło: Opracowanie własne

4.3. Determinanty potrzeb rozwojowych obszaru partnerstwa

Rozwój lokalny jest procesem złożonym, na którego wpływ ma wiele zjawisk, procesów, jak i podmiotów biorących w nim udział. Powinien on uwzględniać potrzeby mieszkańców, zasoby lokalne (które są postrzegane jako warunki wewnętrzne rozwoju lokalnego), środowisko naturalne, przyrodnicze, infrastrukturalne, zdolności gospodarcze, naukowe, techniczne. Zespół najważniejszych czynników, powiązanych z występującymi na terenie partnerstwa zasobami i produktami oraz deficytami i barierami, mogący zarówno zwiększać jak i osłabiać potencjały partnerstwa, a także pogłębiać lub eliminować problemy stanowią determinanty potrzeb rozwojowych partnerstwa.

Na potrzeby analizy wykorzystano specjalną matrycę diagnozującą szczegółowe determinanty potrzeb rozwojowych i ich istotność dla rozwoju lokalnego oraz partnerstwa. Partnerzy oceniali determinanty potrzeb na skali od 0 do 10. Im wyższa ocena, tym czynnik istotniejszy dla rozwoju. W matrycy wskazano ponad 25 determinantów rozwoju dotyczących zarówno mierzalnych obszarów życia społeczno-

gospodarczego (np. dostępność komunikacyjna, dostępność określonych usług), jak i trudno mierzalnych (np. współpraca, wspólna wizja), w katalogu znalazły się m.in.:

1. angażowanie mieszkańców we współpracę na rzecz rozwoju;
2. współpraca;
3. informacja - promocja - marka;
4. integracja działań;
5. dostępność komunikacyjna;
6. edukacja;
7. rozwój usług;
8. jakość życia na obszarze;
9. dostępność usług publicznych;
10. dostępność dobrze płatnych miejsc pracy;
11. dostępność kadr pracowniczych;
12. klimat dla przedsiębiorczości;
13. jakość środowiska;
14. walory przyrodniczo-krajobrazowe;
15. walory kulturowe i turystyczne.

Uzyskane szczegółowe wyniki pogrupowano w 10 głównych kategorii determinant zgodnie z tabelą poniżej, uszeregowaną wg uśrednionych istotności obliczonych na podstawie szczegółowych danych dotyczących danej grupy.

Tabela 31 Główne determinanty potrzeb rozwojowych partnerstwa

L.p	Determinanty potrzeb rozwojowych	Istotność determinanty dla rozwoju lokalnego	Istotność determinanty dla rozwoju Partnerstwa	ŚREDNIA (C+D)/2	Miejsce ŚREDNIEJ w rankingu
A.	B.	C.	D.	E.	F.
1	Poprawa dostępności komunikacyjnej, wykorzystanie położenia geograficznego	8,05	8,09	8,07	1
2	Poprawa warunków do rozwoju gosp., w tym prowadzenia działaln. gosp., dostępności atrakcyjnych	7,76	8,00	7,88	2

	miejsc pracy, kadr gosp., terenów inwestycyjnych				
3	Poprawa jakości i warunków życia w celu spowolnienia niekorzystnych trendów demograficznych	7,29	7,49	7,39	3
4	Zwiększenie infrastruktury oraz dostępności, zakresu i jakości usług publicznych, w tym bezpieczeństwa, edukacyjnych, zdrowotnych	7,27	7,45	7,36	4
5	Poprawa jakości, ochrony i dostępności środowiska naturalnego	7,18	7,36	7,27	5
6	Poprawa infrastruktury i usług turystycznych, wykorzystujących potencjały przyrodnicze i kulturowe partnerstwa	7,00	7,45	7,23	6
7	Wzrost współpracy, zaangażowania mieszkańców i podmiotów społeczno - gospodarczych na obszarze partnerstwa	7,02	7,18	7,10	7
8	Poprawa sprawności zarządzania, potencjału admin, promocji, wpływu na decyzje wyższego szczebla	6,41	6,61	6,51	8
9	Zwiększenie dostępności, zakresu i jakości usług rynkowych m.in. bankowych, prawnych,	6,27	6,27	6,27	9

	telekomunikacyjnych, gastronomicznych				
10	Poprawa dostępności i wykorzystania dziedzictwa kulturowego i historycznego, tradycji, folkloru itp.	5,52	5,76	5,64	10

Źródło: Opracowanie własne

Następnie główne determinanty zostały odniesione do wstępnie określonych obszarów rozwojowych:

- a) gospodarczego,
- b) społecznego,
- c) środowiskowo – przestrzennego,
- d) instytucjonalnego,

w celu weryfikacji korespondencji tych obszarów (określony wstępnie na początku badania) z uzyskanymi wynikami badań i analiz przeprowadzonych na podstawie otrzymanych danych i informacji.

Tabela 32 Korespondencja głównych determinant z obszarami rozwojowymi

L.p.	DETERMINANTY POTRZEB ROZWOJOWYCH	ŚREDNIA ISTOTNOŚĆ DETERMINANTY DLA ROZWOJU LOKALNEGO I PARTNERSTWA	OBSZAR ROZWOJOWY			
			GOSPODARCZY	SPOŁECZNY	ŚRODOWISKOWO PRZESTRZENNY	INSTYTUCJONALNY
-	-	-	a	b	c	d
1	Poprawa dostępności komunikacyjnej, wykorzystanie połączenia geograficznego	8,07	x	x	xx	x

2	Poprawa warunków do rozwoju gosp., w tym prowadzenia działaln. gosp., dostępności atrakcyjnych miejsc pracy, kadr gosp., terenów inwestycyjnych	7,88	XX	XX	X	XX
3	Poprawa jakości i warunków życia w celu spowolnienia niekorzystnych trendów demograficznych	7,39	XX	XX	X	X
4	Zwiększenie infrastruktury oraz dostępności, zakresu i jakości usług publicznych, w tym bezpieczeństwa, edukacyjnych, zdrowotnych.	7,36	X	XX	XX	X
5	Poprawa jakości, ochrony i dostępności środowiska naturalnego	7,27	X	X	XX	XX
6	Poprawa infrastruktury i usług turystycznych, wykorzystujących potencjały przyrodnicze i kulturowe partnerstwa	7,23	XX	XX	XX	X
7	Wzrost współpracy, zaangażowania mieszkańców i podmiotów społeczno - gospodarczych na obszarze partnerstwa	7,10	X	XX	X	XX
8	Poprawa sprawności zarządzania, potencjału admin, promocji, wpływu na decyzje wyższego szczebla	6,51	XX	X	X	XX

9	Zwiększenie dostępności, zakresu i jakości usług rynkowych m.in. bankowych, prawnych, telekomunikacyjnych, gastronomicznych	6,27	xx	xx	x	xx
10	Poprawa dostępności i wykorzystania dziedzictwa kulturowego i historycznego, tradycji, folkloru itp.	5,64	x	xx	xx	x

x – podstawowa zależność

xx – silna zależność

Źródło: Opracowanie własne

Powyższe zestawienie potwierdza korespondencję przewidywanych 4 sfer rozwojowych z głównymi determinantami określonymi na podstawie analizy szczegółowych danych i informacji.

4.4. Kluczowe wyzwania, kierunki strategicznej interwencji i współpracy

Wskazane główne determinanty potrzeb rozwojowych, z największym wpływem na zmianę sytuacji na obszarze partnerstwa, wyznaczają same w sobie wyzwania kluczowe dla partnerów bądź składają się z szeregu wyzwań i działań kluczowych wchodzących w skład danej determinanty.

W procesie definiowania wyzwań i działań kluczowych wzięto pod uwagę priorytetowe czynniki w głównym stopniu determinujące rozwój obszaru partnerstwa m.in.:

- niekorzystną sytuację demograficzną (m.in. spadek liczby ludności, niekorzystna struktura wiekowa, malejące zasoby siły roboczej)
- niewystarczającą infrastrukturę oraz dostęp do usług publicznych przede wszystkim zdrowotnych i opiekuńczych,
- niewystarczającą dostępność transportową, w szczególności w zakresie transportu zbiorowego,

- niewystarczający poziom ochrony środowiska i infrastruktury z tym związanej, przede wszystkim, z niewystarczającym poziomem skanalizowania gmin,
- niewystarczające wykorzystanie potencjałów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego,
- niewystarczająca infrastruktura oraz dostęp do usług turystycznych,
- niewystarczające warunki do rozwoju przedsiębiorczości, m.in. w zakresie samozatrudnienia,
- brak średnich i dużych przedsiębiorców, generujących atrakcyjne miejsca pracy,
- niezadawalający poziom zarobków w stosunku do średniej z województwa mazowieckiego,
- poziom usług administracyjnych, warunkujący poza obsługą administracyjną mieszkańców, sprawne zarządzanie skomplikowanymi procesami – w tym realizacją projektów partnerskich, aplikowanie o środki zewnętrzne.

Na podstawie przeprowadzonej analizy określono następujące wyzwania i działania kluczowe i odniesiono je do determinant rozwojowych:

- a) Wzrost innowacyjności i kreatywności
- b) Poprawa środowiska dla rozwoju przedsiębiorczości
- c) Poprawa kapitału ludzkiego i rynku pracy
- d) Rozwój kapitału społecznego i społeczeństwa obywatelskiego
- e) Podwyższenie standardu i dostępu do usług publicznych
- f) Włączenie społeczne grup zagrożonych lub wykluczonych społecznie
- g) Dobra jakość i dostępność infrastruktury transportowej i technicznej
- h) Wysoka jakość i bezpieczeństwo zasobów przyrodniczych i antropogenicznych
- i) Zrównoważony system osadniczy
- j) Sprawne i skuteczne zarządzanie w administracji z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych

Tabela 33 Główne determinanty rozwojowe - wyzwania kluczowe

L.p.	Determinanty potrzeb rozwojowych	Wzrost innowacyjności i kreatywności	Poprawa środowiska dla rozwoju przedsiębiorczości	Poprawa kapitału ludzkiego i rynku pracy	Rozwój kapitału społecznego i społeczeństwa obywatelskiego	Podwyższenie standardu i dostępu do usług publicznych	Włączenie społeczne grup zagrożonych lub wykluczonych społecznie	Dobra jakość i dostępność infrastruktury transportowej i	Wysoka jakość i bezpieczeństwo zasobów przyrodniczych i	Zrównoważony system osadniczy	Sprawne i skuteczne zarządzanie w administracji z wykorzystaniem technologii ICT
		a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
1	Wyzwania rozwojowe		X					X			X
2	Poprawa dostępności komunikacyjnej, wykorzystanie połączenia geograficznego										
3	Poprawa warunków do rozwoju gosp., w tym prowadzenia działaln. gosp., dostępności atrakcyjnych miejsc pracy, kadr gosp., terenów inwestycyjnych	X	X	X		X		X	X	X	X
4	Poprawa jakości i warunków życia w celu spowolnienia niekorzystnych trendów demograficznych		X	X		X	X	X	X	X	X
5	Zwiększenie infrastruktury oraz dostępności, zakresu i jakości usług					X	X		X		X

	publicznych, w tym bezpieczeństwa, edukacyjnych, zdrowotnych										
5	Poprawa jakości, ochrony i dostępności środowiska naturalnego							X	X	X	
6	Poprawa infrastruktury i usług turystycznych, wykorzystujących potencjały przyrodnicze i kulturowe partnerstwa		X					X	X		X
7	Wzrost współpracy, zaangażowania mieszkańców i podmiotów społeczno gospodarczych na obszarze partnerstwa		X	X			X				X
8	Poprawa sprawności zarządzania, potencjału admin, promocji, wpływu na decyzje wyższego szczebla										X
9	Zwiększenie dostępności, zakresu i jakości usług rynkowych m.in. bankowych, prawnych, telekomunikacyjnych, gastronomicznych		X					X			X

10	Poprawa dostępności i wykorzystania dziedzictwa kulturowego i historycznego, tradycji, folkloru itp.				X				X	X	X
----	--	--	--	--	---	--	--	--	---	---	---

Źródło: Opracowanie własne

Wyznaczenie kluczowych wyzwań i działań w ramach determinant rozwojowych pozwoliło na określenie strategicznych kierunków interwencji.

W ramach sfery gospodarczej jest to rozwój lokalnej i ponadlokalnej gospodarki Partnerstwa poprzez efektywne wykorzystanie i rozszerzenie zasobów i produktów, wsparcie środowiska przedsiębiorczości, opracowanie wspólnej oferty inwestycyjnej Partnerstwa, doskonalenie zasobów rynku pracy oraz rozwój kreatywności i innowacyjności, zapewniające satysfakcjonujący poziom dochodów i warunków pracy.

W sferze społecznej jest to: poprawa dostępności i jakości usług publicznych, wzrost aktywności i zaangażowania mieszkańców w rozwój lokalny, sprzyjające integracji i włączeniu grup wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem, w szczególności osób starszych.

W ramach **sfery funkcjonalno-przestrzennej** jest poprawa dostępności i jakości infrastruktury transportowej i technicznej, wzrost jakości i bezpieczeństwa zasobów przyrodniczych i antropogenicznych, zapewniający zrównoważony system osadniczy i rozwój lokalny oraz koordynacja polityk przestrzennych w ramach Partnerstwa.

W **sferze instytucjonalnej** jest to sprawne i skuteczne zarządzanie rozwojem obszaru partnerstwa, oparte na współpracy i zaufaniu, umożliwiające efektywne wykorzystywanie zasobów i wspólną realizację przedsięwzięć we wszystkich sferach życia społeczno-gospodarczego.

Strategiczne kierunki interwencji, wynikające z badań i analiz przeprowadzonych podczas opracowywania Raportu diagnostycznego, będą pomocne w wyznaczaniu celów Partnerstwa oraz określaniu ich priorytetów i struktury w ramach dalszych prac nad Strategią terytorialną.

5. Wykazy i spisy

A. Spis rycin i wykresów

Ryc. 1. Położenie obszaru Partnerstwa	15
Ryc. 2. Klasy pokrycia terenu obszaru Partnerstwa	16
Ryc. 3. Ogólny wskaźnik rozwoju partnerstwa Radom wraz z gminami z obszaru funkcjonalnego - wymiar społeczny	20
Ryc. 4. Wskaźnik wymiaru społecznego wg gmin	21
Ryc. 5. Ogólny wskaźnik rozwoju partnerstwa Radom wraz z gminami z obszaru funkcjonalnego - wymiar społeczny	22
Ryc. 6. Dynamika zmian liczby ludności w latach 2010-2021	25
Ryc. 7. Prognoza liczby ludności ogółem do 2030 r.	26
Ryc. 8. Liczba mieszkańców wg grup wiekowych w wybranych latach	28
Ryc. 9. Dynamika zmian liczby ludności w wieku poprodukcyjnym	28
Ryc. 10. Prognoza demograficzna GUS 2030 – udział osób w wieku pow. 65 lat	29
Ryc. 11. Dynamika zmian wskaźnika Liczba mieszkańców w wieku 25-34 lata na 1 tys. mieszkańców	30
Ryc. 12. Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w liczbie ludności ogółem w 2021r.....	31
Ryc. 13. Ludność z wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym w wybranych latach	32
Ryc. 14. Przyrost naturalny na 1 tys. ludności	33
Ryc. 15. Przyrost naturalny na terenie ROF oraz w woj. mazowieckim	34
Ryc. 16. Dynamika zmian wskaźnika Liczba kobiet w wieku prokreacyjnym na 1 tys. mieszkańców	35
Ryc. 17. Saldo migracji na pobyt stały na 1 tys. mieszkańców	36
Ryc. 18. Saldo migracji oraz saldo migracji osób młodych na 1 tys. mieszkańców ..	38
Ryc. 19. Liczba absolwentów na 1 tys. osób w wieku produkcyjnym	42
Ryc. 20. Wyniki zdawalności matur w liceach ogólnokształcących.....	43
Ryc. 21. Wyniki zdawalności matur w ponadgimnazjalnych szkołach zawodowych	43

Ryc. 22. Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat w wybranych latach	46
Ryc. 23. Uczestnicy zajęć centrów, domów kultury na 1 tys. mieszkańców	48
Ryc. 24. Liczba przychodni na 10 tys. ludności w wybranych latach	51
Ryc. 25. Liczba udzielonych porad lekarskich ogółem	52
Ryc. 26. Frekwencja wyborcza podczas ostatnich wyborów wszystkich szczebli	55
Ryc. 27. Liczba organizacji społecznych na 1 tys. mieszkańców	56
Ryc. 28. Średnia wielkość mieszkań - powierzchnia użytkowa na mieszkanie w 2020 r.....	58
Ryc. 29. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkań na 1 mieszkańca w 2020 r.....	59
Ryc. 30. Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej w 2020 r.....	61
Ryc. 31. Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w 2020 r.	62
Ryc. 32. Mieszkańcy korzystający z urządzeń sieciowych w 2020 r.....	63
Ryc. 33. Ogólny wskaźnik rozwoju partnerstwa – wymiar gospodarczy	68
Ryc. 34. Wskaźnik wymiaru gospodarczego wg gmin	69
Ryc. 35. Ogólny wskaźnik rozwoju członków partnerstwa – wymiar gospodarczy	70
Ryc. 36. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto	71
Ryc. 37. Dynamika zmian liczby przedsiębiorstw zarejestrowanych w rejestrze REGON.....	76
Ryc. 38. Liczba firm nowo zarejestrowanych oraz wyrejestrowanych z rejestru REGON.....	78
Ryc. 39. Porównanie dochodów otrzymywanych przez gminy partnerstwa z tytułu udziału w podatku PIT i CIT oraz podatku od nieruchomości i podatku rolnego.....	82
Ryc. 40. Struktura pracujących wg grup sekcji PKD	84
Ryc. 41. Dojazdy do pracy do ośrodka centralnego (liczba dojeżdżających na 100 osób w wieku produkcyjnym) w 2016 r.....	85
Ryc. 42. Różnica liczby mieszkańców w wieku 20-24 i 60-64 lata	86
Ryc. 43. Zarejestrowani bezrobotni przypadający na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym.....	88
Ryc. 44. Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP)	90
Ryc. 45. Gospodarstwa rolne wg grup obszarowych użytków rolnych w 2020 r.....	91

Ryc. 46. Pozycja powiatów wg syntetycznego wskaźnika rozwoju funkcji turystycznej (2019)	93
Ryc. 47. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych	94
Ryc. 48. Wskaźnik syntetyczny dla obszaru Stan finansów lokalnych	95
Ryc. 49. Rozkład wartości dla podobszarów w ramach wskaźnika syntetycznego dla obszaru Stan finansów lokalnych	96
Ryc. 50. Udział dochodów własnych w dochodach ogółem w gminach partnerstwa	99
Ryc. 51. Dochody własne na 1 mieszkańca w gminach Partnerstwa	100
Ryc. 52. Kwota wydatków majątkowych przypadających na 1 mieszkańca w gminach Partnerstwa	102
Ryc. 53. Suma zobowiązań do spłaty przypadająca na 1 mieszkańca	103
Ryc. 54. Ogólny wskaźnik rozwoju partnerstwa – wymiar środowiskowy.....	107
Ryc. 55. Ogólny wskaźnik rozwoju członków partnerstwa – wymiar środowiskowy	108
Ryc. 56. Sieć miast w otoczeniu Partnerstwa wg liczby ludności	109
Ryc. 57. Rozkład wielkościowy miast w Partnerstwie i w otoczeniu.....	110
Ryc. 58. Czas przejazdu samochodem osobowym pomiędzy Radomiem a wybranymi większymi miastami	112
Ryc. 59. Dostępność czasowa Radomia i wybranych miast w otoczeniu Partnerstwa	113
Ryc. 60. Formy ochrony przyrody.....	115
Ryc. 61. Obszar przekroczeń poziomu dopuszczalnego PM10 – 24h w 2018 roku	116
Ryc. 62. Obszary przekroczeń benzo(a)pirenu w pyłe PM10 w woj. mazowieckim w 2018 roku pod względem poziomu docelowego (1ng/m³)	117
Ryc. 63. Ilość zmieszanych odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku przypadająca na 1 mieszkańca	119
Ryc. 64. Sieć transportowa na terenie Partnerstwa	121

B. Spis tabel

Tabela 1. Skład Stowarzyszenia Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego	12
Tabela 2. Zmiany liczby ludności w gminach partnerstwa w latach 2010-2021.....	24
Tabela 3. Mediana wieku ludności	27

Tabela 4. Wskaźniki obciążenia demograficznego w wybranych latach	32
Tabela 5. Saldo migracji międzypowiatowych	36
Tabela 6. Saldo migracji ogółem	37
Tabela 7. Podstawowe dane dotyczące edukacji na terenie Partnerstwa na tle województwa mazowieckiego w latach 2015 i 2020	40
Tabela 8. Pozycje szkół ponadpodstawowych w rankingach pisma Perspektywy ...	44
Tabela 9. Uczestnicy zajęć centrów, domów kultury na 1 tys. mieszkańców	48
Tabela 10. Liczba lekarzy oraz pielęgniarek i położnych pracujący wg podstawowego miejsca pracy na 10 tys. mieszkańców w wybranych latach	52
Tabela 11. Wskaźniki dotyczące wypadków drogowych w wybranych latach	57
Tabela 12. Wyposażenie mieszkań w instalacje (w % ogółu mieszkań) w 2020 r.	60
Tabela 13. Średnie wynagrodzenie na terenie partnerstwa w relacji do średniej wojewódzkiej oraz średniej krajowej w wybranych latach.....	71
Tabela 14. Dochody budżetów gmin z tytułu udziału w PIT na 1 mieszkańca (zł)	73
Tabela 15. Liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON	75
Tabela 16. Liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 tys. ludności	77
Tabela 17. Liczba podmiotów gospodarczych nowo zarejestrowanych oraz wyrejestrowanych z REGON na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	79
Tabela 18. Podmioty gospodarcze wg klas wielkości	80
Tabela 19. Struktura podmiotów wg sekcji PKD (sekcje o udziałach powyżej 4%) ..	81
Tabela 20. Wybrane dane dotyczące bezrobocia	87
Tabela 21. Udzielone noclegi na 1 tys. ludności.....	92
Tabela 22. Nadwyżka operacyjna netto (w tys. zł).....	97
Tabela 23. Dochody ogółem (w mln zł).....	98
Tabela 24. Udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem (w%)	101
Tabela 25. Udział ludności korzystającej z wodociągu oraz kanalizacji (w%)	118
Tabela 26. Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem	124
Tabela 27. Zagregowane wyniki matrycy bilansu usług.....	128
Tabela 28. Główne grupy rodzajowe zasobów	134

Tabela 29 Główne grupy rodzajowe produktów.....	137
Tabela 30 Najistotniejsze obszary problemowe/deficytowe.....	140
Tabela 31 Główne determinanty potrzeb rozwojowych partnerstwa.....	149
Tabela 32 Korespondencja głównych determinant z obszarami rozwojowymi	151
Tabela 33 Główne determinanty rozwojowe - wyzwania kluczowe.....	155

C. Spis rysunków

Rysunek 1. Proces diagnozy - metodyka	132
Rysunek 2. Obszary rozwojowe.....	133
Rysunek 3. Relacja między zasobami lokalnymi a produktami lokalnymi	137
Rysunek 4 Drzewo problemów nr 1 - Infrastruktura transportowa, dostępność komunikacyjna, w tym transport publiczny, zbiorowy	142
Rysunek 5 Drzewo problemów nr 2 - Gospodarka, przedsiębiorczość - obsługa instytucjonalna, doradztwo, usługi dla biznesu, nowoczesne sektory gospodarki, obsługa MŚP, struktura gospodarki/przedsiębiorstw.....	143
Rysunek 6 Drzewo problemów nr 3 - Szkolnictwo, wykształcenie, doksztalcanie w tym zawodowe, kursy, szkolenia, infrastruktura, dostępność usług	144
Rysunek 7 Drzewo problemów nr 4 - Kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka - infrastruktura/dostępność do usług.....	145
Rysunek 8 Drzewo problemów nr 5 - Środowisko naturalne - zasoby, jakość, dostępność, infrastruktura, ochrona środowiska (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków) itd. .	147
Rysunek 9 Drzewo problemów nr 6 - Turystyka, agroturystyka, turystyka biznesowa infrastruktura / dostępność usług	148

6. Załączniki

Załącznik 1 Wyniki badania młodzieży

Załącznik 2 Wyniki badania mieszkańców

